

Науково-дослідний інститут інформатики і права
Національної академії правових наук України
Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
Національної академії наук України
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Інформація і право

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

(Спеціальний випуск: матеріали наукового-практичної конференції
«Актуальні проблеми правознавства у сфері інформаційного суспільства»
– Київ : Університет «Україна», 2013)

№ 2(11)

2014

Зареєстрований Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 17541-6291Р від 18.03.11 р.)

Згідно з Постановою ВАК України від 31.05.11 р. № 1-05/5
у журналі можуть публікуватися матеріали стосовно дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі юридичних наук

м. Київ

УДК 002:340+316.4+338.46:002

Редакційна колегія:

Пилипчук Володимир Григорович, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України (*голова редакційної колегії, головний редактор*).
Брижко Валерій Михайлович, кандидат юридичних наук (Doctor of Philosophy), с.н.с.
(*перший зас. голови редакційної колегії та головного редактора*).
Попик Володимир Іванович, кандидат історичних наук, с.н.с. (*зас. голови редакційної колегії*).
Бєбик Валерій Михайлович, доктор політичних наук, професор (*зас. голови редакційної колегії*).

а) юридичні науки:

Арістова Ірина Василівна, доктор юридичних наук, професор;
Бєляков Костянтин Іванович, доктор юридичних наук, професор;
Коноплев В'ячеслав В'ячеславович, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України;
Копан Олексій Володимирович, доктор юридичних наук, професор;
Марущак Анатолій Іванович, доктор юридичних наук, професор;
Настюк Василь Якович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;
Нор Василь Тимофійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
Петришин Олександр Віталійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
Сєреда Григорій Порфирівич, доктор юридичних наук, професор;
Скулиш Євген Деонізієвич, доктор юридичних наук, професор;
Тихий Володимир Павлович, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;
Шемшученко Юрій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, академік НАН України;

б) технічні науки:

Богданович Володимир Юрійович, доктор технічних наук, професор;
Бондаренко Володимир Михайлович, доктор технічних наук, професор;
Гладківська Оксана Василівна, кандидат фізико-математичних наук, с.н.с.;
Дубінець Олександр Іванович, доктор технічних наук, професор;
Забара Станіслав Сергійович, доктор технічних наук, професор;
Зайцев Володимир Григорович, доктор технічних наук, професор;
Ландє Дмитро Володимирович, доктор технічних наук, с.н.с.;
Покутний Сергій Іванович, доктор фізико-математичних наук, професор;
Таланчук Петро Михайлович, доктор технічних наук, професор;
Фурашев Володимир Миколайович, кандидат технічних наук, доцент, с.н.с., професор РАЕ;
Шевченко Віктор Леонідович, доктор технічних наук, с.н.с.;

в) соціальні комунікації:

Горовий Валерій Микитович, доктор історичних наук, с.н.с.;
Дзьобань Олександр Петрович, доктор філософських наук, професор;
Дмитренко Микола Андрійович, доктор політичних наук, доцент;
Ковальчук Галина Іванівна, доктор історичних наук, професор;
Куйбіда Василь Степанович, доктор наук з державного управління, професор;
Литвиненко Олександр Віталійович, доктор політичних наук, доцент;
Омельчук Володимир Юхимович, доктор історичних наук, професор;
Оніщенко Олексій Семенович, доктор філософських наук, професор, академік НАН України;
Різун Володимир Володимирович, доктор філологічних наук, професор;
Сєражим Катєрина Степанівна, доктор філологічних наук, професор;
Соснін Олександр Васильович, доктор політичних наук, професор;
Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор;
Циба Віталій Трохимович, доктор філософських наук, професор.

З М І С Т

ГАЛУНЬКО В.В. Культура засобів масової інформації в контексті правової культури.....	5
МУРАШИН О.Г. До проблеми сутності та природи правових (нормативно-правових) актів.....	10
ГАЛУНЬКО А.В. Адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, що здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж.....	16
БОНДАРЕНКО С.В. Державне регулювання діяльності організацій колективного управління правами суб'єктів авторського права та суміжних прав в Україні.....	21
ДИМИТРОВ М.Ф. Правова культура в механізмі адміністративно-правового регулювання благодійної діяльності.....	26
ЄЩУК О.М. Адміністративно-правова охорона в інформаційному суспільстві.....	30
ІВАНИЩУК А.А. Особливості методів адміністративного примусу у сфері регулювання судової гілки влади.....	34
ІЗУЇТА П.О. Досвід європейських країн у сфері охорони праці.....	38
ЛАЗАРЕНКО Д.В. Природні ресурси як об'єкт адміністративно-правового регулювання.....	44
ЛАЗАРЕНКО М.В. Адміністративно-правовий статус центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем.....	48
ЛЕБЕДЕНКО В.І. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування.....	52
МАРЧЕНКО М.Г. Особливості виконання судових рішень в Україні та за кордоном.....	57
САРАНА С.В. Податковий режим у процесі формування інформаційного суспільства.....	62
СЕРДЮК В.П. Застосування поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні України.....	68
СЕРДЮК Є.В. Принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України.....	72
ТАЛАНЧУК І.В. Історичні аспекти адміністративно-правового регулювання освіти інвалідів.....	79
ТКАЧУК О.В. Проблеми формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами.....	88

ЧЕРНЕНКО О.А. Способи збереження розміру державної частки в державних корпоративних підприємствах.....	94
ШИЛЕНКО М. Адміністративно-правовий статус суб’єктів публічної адміністрації, що здійснюють охорону природних ресурсів.....	97
ШИЛЕНКО М. Державна підтримка як форма захисту суб’єктів малого підприємництва.....	102
До відома авторів	109

Матеріал сформовано у редакції Науково-дослідного інституту інформатики і права
Національної академії правових наук України
Формат 70 x 108/16. Папір на внутрішній блок 80 г./м², білизна 97 %.
Спосіб друку – ризографія. Ум. друк. арк. ... Тираж 100 прим.
Виготовлено з оригінал-макета в друкарні

Рекомендовано до друку, протокол № ... від ...14 р.

УДК 340:11

ГАЛУНЬКО В.В., доктор юридичних наук, доцент,
директор інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

КУЛЬТУРА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті сформовано, що культура засобів масової інформації в контексті правової культури полягає в низці історично та професійно зумовлених категорій стосовно творців і споживачів масової культури, які включають у себе правосвідомість, розуміння принципів права і моделі звичаєвої поведінки громадян і «зірок» шоу-бізнесу щодо добровільного за внутрішнім переконанням поваги один до одного, норм права і держави, формування у громадян позитивних якостей індивідуального і суспільного життя.

Ключові слова: громадянин, зірка шоу-бізнесу, культура засобів масової інформації; правова культура; публічна адміністрація.

Аннотация. В статье сформулировано, что культура средств массовой информации в контексте правовой культуры заключается в ряде исторически и профессионально обусловленных категорий создателей и потребителей массовой культуры, которые включают в себя правосознание, понимание принципов права и модели обычаев поведения граждан и «звезд» шоу-бизнеса, по добровольному и внутреннему убеждению уважающих друг друга, норм права и государства, формирование у граждан положительных качеств индивидуальной и общественной жизни.

Ключевые слова: гражданин, звезда шоу-бизнеса, культура средств массовой информации, правовая культура; публичная администрация.

Summary. In the article formed that culture media in the context of legal culture is of historically and professionally caused categories creators and consumers of mass culture. It is include a sense of justice, understanding the principles of law and traditions the model behavior of the citizens and the "stars" of show business. With the compliance on internal belief of voluntary mutual respect, rule of law and the state, the formation of the citizens of the positive qualities of individual and social life.

Keywords: citizen, star of show business, the media, legal culture, public administration.

В умовах сьогодення вплив засобів масової інформації на людину і державу настільки значний, що їх по праву називають «четвертою владою» [1]. Засоби масової інформації є незалежними від держави й окремих громадян. Наприклад, відповідно до Закону України від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ друковані засоби масової інформації є вільними, забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації. Не припускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю [2].

Але це не означає, що діяльність ЗМІ перебуває поза межами правового поля держави та громадянського суспільства, оскільки у сфері діяльності ЗМІ існує низка вагомих проблем, що потребують законодавчого врегулювання. При цьому демократичні правові держави вирішують їх не засобами публічного контролю та

цензури, а передусім шляхом формування в осіб високої індивідуальної та колективної культури життя і функціонування в умовах вільних засобів масової інформації.

До проблеми правової культури у сфері діяльності ЗМІ звертали свою увагу вчені М. Альберт, К. Богге, П. Бурдье, Т. Діман, Г. Ентоні, К. Поланьї, Д. Робертсон, Т. Фотопалас, М. Фрідман, І. Хижняк, Н. Хомський та ін. Однак більшість із них брали за основу своїх досліджень емпіричний матеріал суспільних відносин, що панують у західних країнах. Вітчизняних монографічних досліджень з цієї проблематики не опубліковано.

Тема статті полягає в тому, щоб на основі теорії та практики функціонування суб'єктів і об'єктів права у сфері засобів масової інформації розкрити зміст культури засобів масової інформації в контексті юридичної культури індивідуальних і колективних суб'єктів права.

На думку Т. Фотопаласа, домінуючим елементом в ринковій економіці є економіка. Однак поки люди живуть у суспільстві, вони не просто є приватними особами, але й соціальними індивідами, які спілкуються між собою засвоюючи наявну інституційну структуру та домінуючу соціальну парадигму. У цьому сенсі людська діяльність зумовлюється різними соціальними чинниками – історією, традиціями і культурою [4]. Учений вважає, що термін *популярна культура* означає розважальні заходи, що їх дивляться, читають і переживають сотні тисяч, мільйони людей. До засобів масової інформації належать відеоігри, телебачення, газети, фільми, журнали, рекламні оголошення, відео та ін. Таке ж значення, як прикметник *популярний* у словосполученні *популярна культура*, має і слово *масовий*, оскільки мас-медіа охоплюють великі аудиторії. Іноді мас-медіа називають також *масовими комунікаціями*. Мас-медіа часто асоціюються тільки з розвагами, проте такий підхід, на думку Т. Фотопаласа, є упередженим, оскільки масові комунікації присутні і в багатьох інших сферах соціальної діяльності, зокрема вони є і своєрідним засобом доступу до знань [3].

Під правовою культурою розуміють систему правових цінностей, що відображає рівень досягнутого суспільством правого прогресу та у правовій формі – свободу особи й інші соціальні цінності [4, с. 190]. Правова культура акумулює в собі цінності, створені людьми в галузі права, й об'єднує саме право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, законодавчу, правозастосовчу та іншу діяльність, критерії оцінки юридичної дійсності у функціонуванні та розвитку її складових частин. Вона постає як соціальне явище, що має яскраво виражене цільове призначення – прогресивний розвиток суспільства й особи [5, с. 4].

На наш погляд, правова культура громадян і посадових осіб правової держави має характеризуватися такими рисами: 1) поважне ставлення громадян до закону та визнання принципу верховенства права як найвищої цінності; 2) добровільне виконання громадянами правового законодавства; 3) дотримання взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків громадянами і державою; 4) розуміння, що громадяни діють відповідно до першого принципу правового регулювання «Дозволено усе крім того, що прямо заборонено законом», а публічні чиновники і посадові особи будь-яких суб'єктів – відповідно до другого: «Заборонено усе крім того, що прямо дозволено законом»; 4) можливості врегулювання переважної кількості суспільних відносин на основі інших соціальних норм, неперебільшення значення норм права, які врегульовують лише найважливіші суспільні відносини; 5) вирішення більшості правових конфліктів за допомогою норм приватного права, без участі суб'єктів публічної адміністрації; б) широке використання засобів громадянського суспільства для покарання осіб за дрібні правопорушення ліберальними засобами та жорстке реагування професійних

правоохоронних органів на злочини насамперед проти Людини; 7) визнання права громадян на невиконання (супротив) неправового законодавства, яке не відповідає природному праву; 8) широка участь громадян у правотворчості. 9) юридична відповідальність (державних чиновників) держави за порушення прав і свобод громадян.

Таким чином, правова культура – це історично зумовлена комплексна категорія, яка включає в себе правосвідомість, розуміння принципів права та моделі звичаєвої поведінки громадян і посадових осіб держави щодо забезпеченні прав свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави.

Найбільший вплив на пересічного громадянина має масова культура. В умовах сьогодення і саме завдяки ЗМІ цей термін поступово втрачає своє негативне значення. Масовість – це невід’ємний компонент нашого тисячоліття. ЗМІ роблять масовість реальністю. До основних характеристик аудиторії масової комунікації належать: масовість, поширеність, відносна автономність і великий ступінь різноманітності. Саме тому і з’являється необхідність культурної компетентності як компонента, необхідного для здійснення комунікативного акту. Звертаючись до широкої аудиторії, слід передбачити звернення до «середнього читача», визначаючи його як грамотну людину, яка поділяє загальні знання й асоціації [7].

Таким чином, вплив ЗМІ на формування культури громадян є значний, і лише сім’я, школа і церква можуть з ними конкурувати за серця і душі громадян. Відповідно держава не може бути стороннім спостерігачем цього процесу. Однак в умовах демократії, дії основоположного принципу свободи преси державна цензура є неприпустимою, хоча це не виключає, що у разі порушення окремими особами через ЗМІ норм кримінального права вони можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, а конкретні видання, які систематично сприяють порушенню прав і свобод громадян, можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності.

Усі особи, причетні до масової культури, поділяються за критерієм спеціалізації на дві категорії: 1) творці масової культури, особи, які своїми творами і поведінкою активно формують масову культуру (журналісти, релігійні діячі, режисери, продюсери, різноманітні актори – кіно, співаки, музиканти, спортсмени та інші знаменитості – так звані «зірки»); 2) споживачі – пересічні громадяни.

На перших лежить значна місія формувати в людей любов до Людини і Бога, повагу до суспільства і держави, патріотизм, повагу до принципу верховенства права, здоровий спосіб життя тощо.

У цьому переліку найбільш виваженими є журналісти. Без перебільшення можна сказати, що вони є світовою, державною чи місцевою елітою, мають спеціальну фахову освіту та своєю працею доносять до людей правду життя. Діяльність журналістів є формально визначеною, вони мають суб’єктивні права і несуть визначені державою юридичні обов’язки [7; 8].

Дещо гірша справа з релігійними діячами. Хоча переважна більшість з них дотримуються Божих заповідей і проповідують їх віруючим, однак деякі, а то й цілі релігійні течії намагаються втручатись у діяльність державних органів, виступають із шовіністськими гаслами, без поваги до інших конфесій.

Найбільшу проблему ми маємо із «зірками» шоу-бізнесу. Вони є кумирами для молоді, їх висловлювання, поведінка, імідж є прикладом для наслідування мільйонами людей. Тим самим, якщо такий «герой» на екрані, на сцені чи публічно в побуті вживає наркотики, палить, порушує громадський порядок, виявляє жорстокість до людей чи тварин, і в нього наявні численні прихильники, як на це реагувати державі і суспільству?

Спробуємо дати відповідь на це питання через чинники формування особистої культури «зірки».

Перше, що варто зазначити: засоби державного примусу, крім випадків порушення «зірками» конкретних норм кримінального і адміністративного права, безсильні. Чим більше держава буде їх переслідувати, тим вище буде їх рейтинг і відповідно – негативний вплив на молодь.

На наш погляд, лише виховання у «зірок» високої культури в поєднанні з журналістським тиском громадянського суспільства можуть дати позитивний результат.

Крім того, за скаргами громадян відповідний громадський комітет, що здійснює моніторинг діяльності ЗМІ, повинен мати право пропонувати через судові рішення знімати з прокату (перегляду) твори (окремі сцени), в яких здійснюється пропаганда насилля, неповаги до людей і природи, наркоманії, паління, вживання спиртних напоїв, політичної, расової, національної, гендерної нерівності тощо. Тим самим основне навантаження щодо виховання «зірок» шоу-бізнесу має лягати на плечі громадянського суспільства.

Визначальними рисами соціальної культури «зірки» шоу-бізнесу мають бути: поміркованість в офіційному побуті; сповідування сімейних цінностей; повага до фанатів та оточуючих людей; обережність у висловлюваннях; здоровий спосіб життя; інші позитивні якості.

Зрозуміло, що в реальному житті людині, яка ще вчора була бідною, невідомою, приниженою, важко утриматися від спокуси, яку дають гроші та слава. Кожна молода людина, а тим більше «зірка», має перехворіти цією хворобою. Провідну роль у цій системі відіграють фани, які повинні хвалити свого кумира за талант і критикувати за недоліки. Для «зірки» фанати – це все, а втрата їх – це втрата слави. На суспільному рівні за «зірками» треба закріпити соціальне правило: «Заборонено усе крім того, що йде на користь фанам». «Зірки» шоу-бізнесу мають відчувати свою виховну місію, що їх життя, поведінка і творчість не є приватною справою, а прикладом наслідування для багатьох. На наш погляд, «зіркам» слід брати приклад із політиків, які практично не є ідеальними, однак на публіці вони виглядають саме такими.

Що стосується пересічних громадян, то у взаємовідносинах зі ЗМІ вони мають розуміти таке: без вільних ЗМІ немає демократії, а без демократії – гарантій прав людини; за вільні ЗМІ треба боротися, журналіст є людиною недоторканою; важливу інформацію не слід брати з одного джерела, а критично її перевіряти з різних джерел; у разі порушення журналістами моральних засад суспільства слід відкрито критикувати їх; до своїх кумирів ставитися з любов'ю за талант і критикувати за порушення суспільної моралі, а в разі системних порушень – їх ігнорувати.

Отже, культура засобів масової інформації в контексті правової культури – це історично та професійно зумовлена комплексна категорія творців і споживачів масової культури, яка включає в себе правосвідомість, розуміння принципів права і моделі звичаєвої поведінки громадян та «зірок» шоу-бізнесу щодо добровільної за внутрішнім переконанням поваги один до одного, норм права і держави, формування у громадян позитивних якостей індивідуального та суспільного життя.

Використана література

1. Седнева Н.О. Вплив засобів масової інформації на мовну культуру та мовний вибір сучасного громадянина України / Н.О. Седнева // Політичні науки. – Т. 44. – 2005. – С. 80-84.
2. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України : за станом на 1 листопада 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

3. Fotopoulos T. Mass media, Culture and Democracy / Takis Fotopoulos. – Режим доступу : [//www.inclusivedemocracy.org/dn/vol5/fotopoulos_media.htm](http://www.inclusivedemocracy.org/dn/vol5/fotopoulos_media.htm)

4. Скакун О.Ф. Юридическая деонтология : учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков : Эспада, 2002. – 654 с.

5. Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в Українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / А.В. Скуратівський. – К., 2004. – 18 с.

6. Архипенко Л.М. ЗМІ як компонент культури і культурної компетентності / Л.М. Архипенко // Ученые записки Таврического национального университета им. Вернадского. – 2008. – № 1. – Т. 21 (60). – С. 171-175.

7. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23 вересня 1997 № 540 : за станом на 1 листопада 2013 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 50. – Ст. 302.

8. Правові засади діяльності журналістів в Україні : роз’яснення Міністерство юстиції України від 4 жовтня 2011 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11>

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 340.12

МУРАШИН О.Г. доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ДО ПРОБЛЕМИ СУТНОСТІ ТА ПРИРОДИ ПРАВОВИХ (НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ) АКТІВ

Анотація. У статті розкриваються історичні та сучасні підходи до понять «правовий акт», «нормативний правовий акт», ознаки нормативно-правових актів, питання їх юридичної сили, шляхи усунення колізій між ними.

Ключові слова: правовий акт, нормативно-правовий акт, юридична сила, колізії в законодавстві.

Аннотация. В статье раскрываются исторические и современные подходы к понятиям «правовой акт», «нормативный акт», признаки нормативно-правовых актов, вопросы их юридической силы, пути устранения коллизий между ними

Ключевые слова: правовой акт, нормативно-правовой акт, юридическая сила, коллизии в законодательстве.

Summary. In the article the historical and modern going open up near a concept "legal act", "normative act", signs of normatively-legal acts, questions of their legal force, ways of removal of collisions between them.

Keywords. Legal act, normatively-legal act, legal force, collisions in a legislation.

Поняття «правовий акт», як відомо, належить до найбільш поширених правових понять у науці, правотворчості, у використанні суб'єктами права різноманітних форм правореалізації, у службових та інших документах, у навчальному процесі тощо. Це зумовлено важливим місцем і особливою роллю правових актів у механізмі правового регулювання, у системі засобів правового впливу на суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування і розвиток суспільства і держави. Адекватним повинне бути і відношення юридичної науки до явищ і предметів, іменованими правовими актами, до розвитку вчення про ці правові засоби. Питанням теорії правових актів, практики використання різноманітних їхніх видів присвячено чимало наукових праць фахівців у сфері загальної теорії права, конституційного, адміністративного й інших галузей правової науки.

У розвитку теорії правових актів значну роль повинні відігравати удосконалення визначення спільного поняття правового акта. Від вирішення цього завдання залежить багато чого і насамперед – можливість оптимальних визначень понять правових актів різноманітних видів.

Найбільш відомим і стислим вважається визначення правового акта, запропоноване С. Алексєєвим, згідно з яким «правовий акт – це зовнішній вираз волі (держави і окремих осіб), спрямований на досягнення юридичного ефекту» [1, с. 7]. З цього погляду, правовий акт має вольовий характер, спрямований на досягнення юридичного ефекту.

С. Алексєєв сформулював три значення терміна *правовий акт*. Термін *правовий акт*, – писав він, – може означати таке: а) вираз волі, тобто власне акт (правомірна дія); б) спосіб вираження і закріплення волі, тобто документи; в) і те, і інше одночасно, тобто акт-документ» [1, с. 15].

Пізніше С. Алексєєв змінив формулювання значень терміна *правовий акт* і запропонував розгорнуте його визначення: «Цим терміном визначаються: а) дія (поведінка), як правило, правомірна, тобто юридичний факт, що є підставою тих чи інших правових наслідків; б) результат правомірної дії, тобто юридично значущий, змістовний елемент правової системи (юридична норма, індивідуальний припис, акт «автономного» регулювання), що увійшов у правову тканину внаслідок правотворчої, владної індивідуальної правової або автономної діяльності суб'єктів; в) юридичний документ, тобто зовнішньо словесно-документально оформлений вираз волі, що закріплює правомірну поведінку і його результат» [2, с.192].

На жаль, формулюючи перше значення терміна *правовий акт*, автор прямо не говорить про вираз волі, хоча вольова властивість тут мається на увазі.

Термін *правовий акт* в останньому значенні – це належним чином (словесно-документально) оформлене зовнішнє вираження волі уповноваженого суб'єкта, що постає як носій змістовних елементів правової системи – юридичних норм, правових положень практики, індивідуальних приписів, автономних рішень осіб [3, с.192-193].

Українська юридична енциклопедія визначає *акт* (лат. *actus* – «дія», *actum* – «документ») як дію, вчинок громадянина або посадової (службової) особи; документ, який видається державним органом, органом місцевого самоврядування, посадовою особою або громадською організацією в межах її компетенції: закон, указ, постанова, наказ, розпорядження тощо. У ній до актів також віднесено протоколи та інші документи, що засвідчують юридичні факти [4, с.74].

Є чимало документів і актів, розбіжності між якими належним чином не аналізуються і навіть майже не розглядаються. Звідси виникають труднощі з вибором предметів їх регулювання, визначенням юридичної сили, використанням і правовим захистом. Подолати такі труднощі можна завдяки суворій характеристиці документів і актів, з'ясуванню їх ознак і співвіднесеності між собою [5, с.14-20; 6].

Різноманітність явищ життя суспільства, держави і громадян породжує потребу в документуванні різних видів діяльності і станів. Потрібні фіксація та загальнозначуще посвідчення фактів, подій і станів. Документування становить собою запис за установленими формами необхідної для різних видів діяльності інформації. Документ як письмова форма, що посвідчує певну інформацію, є найбільш поширеним її носієм. Це – закони, укази, постанови, рішення, розпорядження, інструкції, звернення, листи, свідоцтва, договори, атестати, сертифікати, ліцензії тощо. Правові акти в масиві документів посідають особливе місце.

Відзначимо насамперед їх публічне, офіційне визначення в конституціях України та інших держав як «правових актів», «нормативно-правових актів», «актів». У конституціях також часто згадуються конституційні та інші закони (договори), укази та інші нормативні акти президентів, постанови і розпорядження.

Поняття акта як правового документа тут є родовим поняттям. Воно містить у собі такий різновид, як нормативні правові акти, що установлюють, змінюють і скасовують правові норми.

Усі вищезазначені акти – закони, укази, рішення тощо – є видами правових актів, в яких виражено загальне й особливе. Нижче ми розглянемо це більш детально, а зараз звернемося до самого поняття і дамо визначення правового акта.

Для правового акта як різновиду документа характерні передусім такі загальні властивості, як документальне фіксування інформації, офіційно визначене закріплення відповідного вираження в документах суворо певних зразків. Водночас правовий документ наділений і специфічними ознаками серед інших документів. До них можна

віднести насамперед коло суб'єктів, що правомочні готувати і приймати правові акти. Такими є носії владних функцій і повноважень. Правовий акт розрахований на встановлення норм та їх реалізацію, тобто на виникнення, зміну та припинення правовідносин.

Гарантією акта є його юридична сила, що розуміється і гарантується у двох аспектах: по-перше, у значенні загальної обов'язковості у співвідношенні з іншими системами; по-друге, у значенні незаперечної обов'язковості для виконання всіма громадянами (фізичними особами) і юридичними особами.

На підставі викладеного дамо визначення правового акта. Правовий акт – це письмовий документ, що прийнятий правомочним суб'єктом права (державним органом, органом місцевого самоврядування) і має офіційний характер та обов'язкову силу, виражає владні веління і спрямований на регулювання суспільних відносин.

Розглянемо ознаки правового акта з такого погляду.

1. Правовий акт – письмовий документ певного роду, що володіє особливою формою вираження інформації. Це – структуризація тексту акта і його побудова за правилами юридичної техніки (глави, статті, елементи, норми, тощо); формулювання правил поведінки тривалого чи разового характеру; нормативна мова; використання специфічних юридичних понять і термінів; додержання обов'язкових реквізитів, що властиві кожному акту.

2. Офіційний характер правового акта полягає у його виданні (прийнятті) від імені органу (народу в ході всеукраїнського референдуму відповідно до Закону від 06.11.2012 р.). Правомочність цих суб'єктів приймати правові акти визначається конституціями, законами, указами, постановами, положеннями, статутами, тобто статутними актами. Звідси випливає важливе правило про видання кожним суб'єктом тільки тих видів правових актів, які за ним закріплені. На практиці трапляються непоодинокі випадки, коли державні органи тощо довільно обирають форму правового акта, порушуючи тим самим законність [7, с.45-46].

3. Видання правових актів допускається суворо в межах компетенції суб'єкта. Державні органи, органи місцевого самоврядування, загальні збори акціонерів за допомогою правових актів здійснюють закріплену за ними компетенцію. Суб'єкти господарювання – це різного роду підприємства, акціонерні товариства, навчальні заклади, наукові інститути, лікарні тощо приймають локальні акти в межах закону і статуту, положень про них. Тому сувора відповідність правового акта характеру й обсягу компетенції суб'єкта, що його прийняв, є найважливішим критерієм його законності, змістовності й обґрунтованості.

4. Правовий акт має цільову орієнтацію. У ньому виражено в концентрованій формі соціальні інтереси. Акт може виражати державну волю (якщо його видано від імені держави), владне веління (якщо акт прийнято уповноваженим суб'єктом), згоду і рівні партнерські відносини. У будь-якому разі інтерес і воля отримують суворо певну й обов'язкову форму вираження.

5. Правовий акт призначений для регулювання суспільних відносин. Це досягається за допомогою різних засобів – шляхом установлення правових норм, виникнення, зміни чи припинення правових відносин, визнання, створення та зміни юридичного стану, за допомогою забезпечення реалізації правових норм, правового захисту законних інтересів.

6. Правовий акт є загальнообов'язковим. Це означає, що акт офіційно визнається і захищається державою та її інститутами. Його зобов'язані виконувати фізичні та юридичні особи, яким він адресований, з ним вони мають погоджувати свої акти та юридичні дії. Ігнорування правових актів, їх порушення, перешкодження реалізації актів

є порушенням законності і неприпустимі. Вони тягнуть за собою різні способи відновлення «балансу актів», їх юридичної сили і авторитету, а також застосування заходів дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності до винних осіб. Тобто юридичний захист правового акта є його міцною гарантією.

У характеристиці елементів юридичної природи правових актів важливе місце посідає питання про юридичну силу, тобто про таку їх властивість, яка виражає співвідношення, зіставлення одних актів з іншими, їх місцем у системі правових актів. Необхідність правового регулювання широкого і різноманітного кола суспільних відносин, постійного обліку змін у цих відносинах потребує підвищення наукової та правової обґрунтованості актів, забезпечення логічності й узгодженості їх на всіх рівнях, своєчасності їх прийняття. В умовах побудови правової держави такі вимоги, безперечно, підвищуються.

Для правової врегульованості суспільних відносин недостатньо встановлення різних форм виявлення волі органів держави і місцевого самоврядування. Важливо, щоб у самих актах не містилися суперечливі рішення, не припускалися колізії між різними актами. Ця мета досягається шляхом встановлення певної супідрядності між різними актами, за якої акт нижчої юридичної сили не має суперечити акту вищої юридичної сили. Відповідно до принципів верховенства закону конституція та закони (неістотно як вони були прийняті – парламентом чи шляхом референдуму) мають вищу юридичну силу.

Виходячи з факту, що співвідношення між правовими актами визначається їх юридичною силою, такий підхід передбачає аналіз самого поняття юридичної сили – зіставлення властивостей актів. Однак перш ніж зіставити акти щодо їх юридичної сили, варто виявити змістовну характеристику властивості, що розглядається. Адже порівняти між собою акти можна тільки тоді, коли вони вже мають юридичну силу. Юридична сила означає властивість правового акта діяти, владно породжувати певні правові наслідки. «Реальне функціонування юридичних норм, – підкреслює С. Алексєєв, – охоплюється поняттям юридичної сили (правової обов'язковості)» [4, с. 232].

Таким чином, юридична сила виступає як можливість і необхідність дії акта, прийнятого з дотриманням вимог законності, у результаті чого відповідні положення, що містяться в ньому, стають обов'язковими.

Юридична сила є властивістю, що притаманна всякому акту незалежно від суб'єкта, який його прийняв, і характеру приписів, що містяться в ньому. Наявність в юридичного акта юридичної сили – умова його життя, а втрата юридичної сили означає припинення дії акта. У цьому розумінні юридична сила – абсолютна властивість акта.

Водночас, якщо йдеться про співвідношення актів, то юридична сила вже є не змістовною характеристикою, а показником, що відбиває ієрархію правових актів. Іншими словами, порівняння актів свідчить про відмінність чи ступінь їх юридичної сили, про пріоритет одних актів перед іншими. «Законність немислима за рівності юридичної сили всіх актів», – зазначав П. Недбайло [8, с.19]. Характерно, що в літературі 20-х років можна було зустріти міркування про те, що всі акти мають однакову юридичну силу. Існування цих поглядів базувалося на теорії розуміння закону в матеріальному і формальному значенні. Але ще і тоді така думка піддавалася критиці: зазначалося, що юридична сила залежить від того, яку сходинку в східцях установлень посідає орган, що видає його, що самі нормативні веління мають силу лише тоді, коли вони не суперечать постановам законодавчих органів.

«Поняття різного ступеня юридичної сили нормативних актів й однакової обов'язковості для виконання правових норм, – писав П. Недбайло, – може бути суперечним, але ця суперечність відповідає фактичній дійсності» [9, с. 85]. Це два боки

процесу зміцнення держави, законності і правопорядку. Юридична сила – це властивість актів, що визначається місцем суб’єктів, які приймають акти.

Ієрархія актів постає як відбиття ієрархії самих цих суб’єктів. Ієрархія всіх правових актів означає встановлення суворого порядку чи відповідності актів нижчестоящих суб’єктів актам вищестоящих суб’єктів. Правові акти розміщуються у цій ієрархії відповідно до ступеня їх юридичної сили. Акт більшої юридичної сили підкоряє собі акт меншої юридичної сили. Тільки актом більшої юридичної сили можна скасувати чи призупинити дію акта меншої юридичної сили. Таким чином, зі ступенем юридичної сили акта пов’язане вирішення питання про те, які органи держави вправі скасовувати чи призупинити дію того чи іншого акта.

Скасування актів становить собою владне волевиявлення компетентного державного органу чи про припинення дії акта. Скасування означає, по-перше, прийняття спеціального акта, яким припиняється дія попереднього акта, по-друге, неможливість виникнення в майбутньому правових наслідків, що пов’язані з дією цього акта. Акти скасовуються в разі їх невідповідності законам, зміни умов, через які вони були прийняті, унаслідок практичної недоцільності. Скасування незаконного акта означає припинення відносин, що виникли на його підставі. Причому він вважається скасованим з часу свого прийняття. При скасуванні акта з інших підстав питання про долю правових наслідків вирішується не так однозначно. Скасування правомірно прийнятого акта не тягне за собою автоматичного анулювання правових наслідків його дії, якщо це не визначено в акті про скасування. Наприклад, при скасуванні акта через зміну умов наслідки, що виникли на його підставі, як правило, не скасовуються.

Призупинення актів на відміну від їх скасування – це тимчасове припинення дії актів; при цьому правові наслідки, що мали місце до призупинення, зберігають свою дію. Після з’ясування причин, що викликали призупинення акта, дія його або поновлюється, або припиняється, тобто акт скасовується. Таким чином, призупинення може передувати скасуванню. Водночас висловлене не означає, що призупинення само по собі поряд зі скасуванням не є самостійним правоохоронним заходом. Інститут призупинення застосовується у визначених законодавством випадках для припинення дії незаконних актів, що виходять від організаційно не підпорядкованих державі суб’єктів. Призупинення дії актів є правовою гарантією законності дії відповідних суб’єктів, ставить за мету створення необхідних умов для запобігання можливим негативним наслідкам у процесі виконання таких актів.

На жаль, у законодавстві не визначено, як має здійснюватися процедура скасування і призупинення незаконних рішень. Вона потребує додаткового правового врегулювання.

Водночас юридична сила нормативних актів за існуючої системи не може бути схарактеризована лише за допомогою понять вищого і нижчого суб’єктів. Створюється складний комплекс різних організаційних зв’язків, за якого вся сукупність актів не може чітко поділитися залежно лише від їх співвідношення. Це співвідношення не завжди має простий і однозначний характер.

Питання про юридичну силу виникає і при зіставленні актів одного й того ж уповноваженого суб’єкта. Суб’єкти приймають акти різної форми, під якою маються на увазі встановлені законодавством найменування актів цього суб’єкта. Якщо врахувати той факт, що в певні форми акта втілюють рішення нормативного та ненормативного характеру, то, зрозуміло, акти одного і того ж суб’єкта можуть мати різну юридичну силу. Тому при вирішенні питання про скасування акта, що був прийнятий ним самим, суб’єкт враховує і відому супідрядність між різними за формою актами.

Використана література

1. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права : курс лекций / С.С. Алексеев. – Свердловск : Свердл. юрид. ин-т, 1996. – 203 с.
2. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. – М : Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с.
3. Васильев Р.Ф. О понятии правового акта / Васильев Р.Ф. // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 11. Право. – 1998. – № 5. – С. 3-25.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т.1: А-Г. – С. 74.
5. Тихомиров Ю.А. Коллизии между правовыми актами : способы преодоления / Ю.А. Тихомиров. – (Колізії у законодавстві України : проблеми теорії і практики). – К. : Генеза, 1996. – С. 14-20.
6. Тихомиров Ю.А. Коллизионное право : учебн. и науч.-практ. пос. / Ю.А. Тихомиров. – М. : Изд. г-на Тихомирова М.Ю., 2000. – 394 с.
7. Мурашин О.Г. Акты непосредственного народовладья і юридичні колізії / О.Г. Мурашин. – (Колізії у законодавстві України : проблеми теорії і практики). – К. : Генеза, 1996. – С. 45-46.
8. Недбайло П.Е. Советский закон в системе государственно-правовых актов / П.Е. Недбайло // Учен. зап. Львов. гос. ун-та. – 1949. – Т. XIV. – С. 5-20.
9. Советские социалистические правовые нормы. – Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1959. – 169 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК: 351:19

ГАЛУНЬКО А.В., здобувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ, ЩО ЗДІЙСНЮЄ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖ

Анотація. У статті розкрито адміністративно-правий статус публічної адміністрації, яка здійснює регулювання діяльності соціальних інтернет-мереж, що полягає в сукупності чинників державного регулювання утворення (легалізації) і публічних правил функціонування різноманітних державних і громадських установ та організації щодо публічного визначення їх обов'язків і прав з метою забезпечення прав громадян у соціальних інтернет-мережах, прав і законних інтересів власників таких мереж, публічного інтересу держави та суспільства в цілому в сукупності з адміністративною відповідальністю у цій сфері.

Ключові слова: адміністративно-правий статус, права громадян на інформацію, публічна адміністрація, публічний інтерес держави, соціальна Інтернет-мережа.

Аннотация. В статье раскрыто административно-правовой статус публичной администрации, которая осуществляет регулирование деятельности социальных интернет-сетей, которая заключается в совокупности факторов государственного регулирования образования (легализации) и публичных правил функционирования различных государственных и общественных учреждений и организаций относительно публичного определения их обязанностей и прав в целях обеспечения прав граждан в социальных интернет-сетях, прав и законных интересов владельцев таких сетей, публичного интереса государства и общества в целом в совокупности с административной ответственностью в этой сфере.

Ключевые слова: административно-правовой статус, права граждан на информацию, публичная администрация, публичный интерес государства, социальная Интернет-сеть.

Summary. The article discloses the administrative status of public administration which regulates the activities of Internet Social Networks. It consists of a set of factors, government regulation and legalization of public rules for the various governmental and non-governmental institutions and organizations, In order to determine public duties and rights of public administration. In order to ensure the rights of citizens in Internet Social Networks and ensuring the rights and interests of the owners of such networks and ensuring the public interest of the state and society as a whole and administrative procedures.

Keywords: administrative and legal status, person's right to information, public administration, public interest of the state, Internet Social Networks.

Розвиток суспільних відносин в умовах глобалізації на основі революційного розвитку інформаційних технологій призвів до динамічного розвитку соціальних інтернет-мереж. Не є виключенням із цього й Україна. Наприклад, тільки в соціальній мережі «В Контакте» знайдено 17 140 032 особи, які здійснили реєстрацію своєї сторінки з території України.

З одного боку, кожна держава, яка є членом ООН, є суверенною і встановлює на своїй території власні нормативно-правові акти. Дія нормативно-правових актів у просторі є територіальною і екстериторіальною. Територіальна дія нормативно-правового акта окреслена територією держави і визначається державним суверенітетом [1]. З іншого боку, Інтернет є глобальним надбанням людства і не визнає, на перший погляд, державних кордонів.

Однак як і будь-які інші важливі відносини, суспільні відносини в системі Інтернету також потребують правового, зокрема адміністративно-правового регулювання, яке здійснює публічна адміністрація.

До проблем публічної адміністрації, яка здійснює правове регулювання соціальних мереж, звертали свої погляди О. Баранова, В. Брижка, Т. Галіч, В. Горобцова, Л. Городенко, М. Іншина, Г. Красноступ, Р. Саунін, Ю. Пічугіна та ін. Вони зробили вагомий внесок у дослідження правового регулювання Інтернет-середовища. Однак аналізованої нами проблеми вони торкалися опосередковано, досліджуючи інші більш загальні чи суміжні питання.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права та чинного законодавства розкрити адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, яка здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж.

У теорії права О. Скакун вважає, що правовий статус особи – це система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов’язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб’єкт права (тобто такий, що має правосуб’єктність) координує своє поведінку в суспільстві [2, с. 126].

В адміністративному аспекті О. Музичук, пропонує під правовим статусом суб’єкта адміністративно-правових відносин розуміти систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення в системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб’єктів і порядок взаємовідносин між ними. На його думку, для фізичної особи елементами адміністративно-правового статусу є права, обов’язки та відповідальність; для юридичної – мета утворення та діяльності, завдання, функції, обов’язки, права, відповідальність, особливості організаційно-структурної будови та взаємовідносин [3].

С. Курило вважає, що адміністративно-правовий статус – це одна з центральних правових категорій, яка має неабияке теоретичне і практичне значення, оскільки правовий статус є одним із тих якісних показників, за якими робляться висновки про рівень правової зрілості держави та суспільства. Під адміністративно-правовим статусом спеціальних органів влади розуміється їхнє положення (становище) у системі суспільних відносин і механізмі державного управління, що визначається державою шляхом закріплення в нормах адміністративного законодавства їхніх завдань, функцій, повноважень і відповідальності, які реалізуються зазначеними суб’єктами через відповідні адміністративно-правові (управлінські) відносини, зокрема ті, що складаються безпосередньо під час їхньої взаємодії з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку [4].

На думку І. Дьоміна, адміністративно-правовий статус спеціальних суб’єктів адміністративного права полягає в сукупності їх обов’язків і прав [5]. У свою чергу М. Золотарьова визначила, що адміністративно-правовий статус спеціального органу державної влади – це складна юридична конструкція, головним складником якої є компетенція, що доповнюється відповідальністю, завданнями, функціями, організацією (структурою) та порядком діяльності (форми та методи діяльності, порядок створення та припинення) [6].

У результаті проведеного аналізу ми виявили, що О. Скакун, О. Музичук та І. Дьомін до адміністративно-правового статусу відносять права та обов’язки. Крім того О. Скакун, О. Музичук і С. Курило як додатковий елемент виділяють юридичну відповідальність. У свою чергу С. Курило та М. Золотарьова до елемента адміністративно-правового статусу колективності суб’єкта адміністративного права відносять завдання та систему.

На наш погляд, є незаперечною точка зору тих учених, які відносять до елемента правового статусу права, обов'язки та юридичну, зокрема й адміністративну, відповідальність. Крім того слушним є віднесення до аналізованої категорії функцій публічного колективного суб'єкта.

Таким чином, адміністративно-правий статус публічної адміністрації, яка здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж, полягає в сукупності їх функцій, обов'язків і прав з метою забезпечення прав громадян у соціальних Інтернет-мережах, публічного інтересу держави та суспільства в цілому в сукупності з адміністративною відповідальністю у цій сфері.

Адміністративно-правове регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж у межах своєї компетенції здійснюють деякі державні і громадські установи та організації:

1) Департамент боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України, в аспекті діяльності якого – захист інтелектуальної власності, боротьба з кіберзлочинністю та торгівлею людьми через соціальні Інтернет-мережі [7];

2) Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, що є постійно діючим державним, позавідомчим експертним і контролюючим органом, який діє відповідно до Закону України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV і Положення про Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі, затвердженого постановою Кабінету міністрів України №1550 від 17 листопада 2004 р, яка зокрема виконує покладені на неї функції в соціальних Інтернет-мережах [8];

3) податкова міліція Міністерства доходів та зборів України, яка вживає заходів щодо виявлення і розслідування злочинів, пов'язаних з відмиванням, легалізацією коштів та іншими незаконними фінансовими операціями через соціальні Інтернет-мережі [9];

4) Служба безпеки України, яка виявляє, припиняє віднесені до їх компетенції правопорушення в соціальних Інтернет-мережах [10];

5) Інтернет-асоціація України, діяльність якої полягає в практичній реалізації проектів, що сприяють розвитку українського сегменту Інтернет. Особливу увагу асоціація приділяє захисту законних інтересів громадян, надаючи їм консультаційну та юридичну підтримку і забезпечуючи діалог з державними органами [11].

6) Українська Антипіратська Асоціація, основною метою якої є задоволення законних соціальних, економічних, творчих та інших спільних інтересів своїх членів, сприяння забезпеченню захисту авторського права і суміжних прав членів у соціальних Інтернет-мережах [12].

Так, Національна експертна комісія має право проводити у межах своєї компетенції перевірку діяльності засобів масової інформації, юридичних осіб усіх форм власності, що займаються організацією видовищних заходів і діяльністю з обігу продукції сексуального чи еротичного характеру або такої, що містить елементи насильства та жорстокості. Основними завданнями Національної експертної комісії є аналіз процесів і тенденцій, що відбуваються у сфері захисту суспільної моралі, розроблення для органів державної влади та органів місцевого самоврядування рекомендацій з їх правового регулювання; контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту суспільної моралі; участь у розробці міжнародних договорів України з питань захисту суспільної моралі. Діяльність Національної експертної комісії спрямована на піднесення культури та духовності українського народу, усіх національностей в Україні, утвердження здорового способу життя та належного стану моральності в суспільстві, виховання майбутніх поколінь українців на основі традиційних духовних і культурних цінностей,

уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов’язок, совість, справедливість на засадах народних традицій, українських звичаїв, етичних норм і правил поведінки, що склалися в суспільстві [8].

Отже, вищевикладене дає можливість сформулювати такі висновки щодо адміністративно-правового статусу публічної адміністрації, яка здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж:

1) в Україні немає спеціалізованого державного суб’єкта публічної адміністрації, який здійснює адміністративно-правове регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж;

2) адміністративно-правий статус публічної адміністрації, яка здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж, полягає в сукупності їх функцій, обов’язків і прав з метою забезпечення прав громадян у соціальних Інтернет-мережах, публічного інтересу держави та суспільства в цілому, у сукупності з адміністративною відповідальністю в цій сфері;

3) адміністративно-правове регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж у межах своєї компетенції здійснюють державні та громадські установи й організації – Департамент боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України; Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі; податкова міліція Міністерства доходів та зборів України; Служба безпеки України, Інтернет-асоціація України; Українська Антипіратська Асоціація.

Таким чином, адміністративно-правий статус публічної адміністрації яка здійснює регулювання діяльності соціальних Інтернет-мереж, полягає в сукупності чинників державного регулювання утворення (легалізації) і публічних правил функціонування державних і громадських установ та організацій (Департаменту боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України; Національної експертної комісія України з питань захисту суспільної моралі; податкової міліції Міністерства доходів та зборів України; Служби безпеки України, Інтернет-асоціації України; Української Антипіратської Асоціації), публічному визначенні їх обов’язків і прав з метою забезпечення прав громадян у соціальних Інтернет-мережах, прав і законних інтересів власників таких мереж, публічного інтересу держави та суспільства в цілому в сукупності з адміністративною відповідальністю у цій сфері.

Використана література

1. Заросило В.О. Централізація та децентралізація в роботі міліції України та поліції зарубіжних країн / В.О. Заросило // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 3. – С. 76-80.

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

3. Музичук О.М. Уточнення сутності категорії “правовий статус” суб’єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу / О.М. Музичук // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 316-321. – Режим доступу : [//www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2008-1/08tomies.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2008-1/08tomies.pdf)

4. Курило С.Л. Адміністративно-правовий статус органів внутрішніх справ як суб’єкта взаємодії з органами місцевої влади з питань забезпечення громадської безпеки та громадського порядку / С.Л. Курило // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 523-526. – Режим доступу : [//www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-1/12kcltgp.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-1/12kcltgp.pdf)

5. Дьомін І.А. Адміністративно-правовий статус підрозділів міліції, які здійснюють заходи щодо запобігання та протидії корупції // І.А. Дьомін // Форум права. – 2009. – С. 316-321. – Режим доступу : [//www.lex-line.com.ua/?la](http://www.lex-line.com.ua/?la)

6. Золотарьова М.К. Адміністративно-правовий статус державних податкових інспекцій в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07 / М.К. Золотарьова ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2009. – 20 с

7. Про організацію діяльності Департаменту боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми ГУМВС, УМВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24 листопада 2010 р. № 581. – Режим доступу : [//www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43316.0](http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.43316.0)

8. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV : за станом на 01 листопада 2013 р. / Урядовий кур'єр. – 2003. – № 245.

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5083-VI / Урядовий кур'єр. – 2012. – № 169.

10. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII : за станом на 11 жовтня 2013 р. / Голос України. – 13.05.92 р.

11. Статут Інтернет-Асоціації України : АРО – 2013. – Режим доступу : <http://aro.kiev.ua/info.phtml>

12. Українська антипіратська асоціація : АРО – 2013. – Режим доступу : <http://aro.kiev.ua/info.phtml>

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.95

БОНДАРЕНКО С.В., кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного, господарського та кримінального права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ КОЛЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРАВАМИ СУБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА СУМІЖНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті розглянуто порядок здійснення державного регулювання діяльності організацій колективного управління правами суб'єктів авторського права та суміжних прав в Україні.*

***Ключові слова:** авторське право, суміжні права, організація колективного управління.*

***Аннотация.** В статье рассмотрен порядок осуществления государственного регулирования деятельности организаций коллективного управления правами субъектов авторского права и смежных прав в Украине.*

***Ключевые слова:** авторское право, смежные права, организация коллективного управления.*

***Summary.** The article reviews the order of public administration of the activity of collective management organizations of Copyright and Related Rights in Ukraine.*

***Keywords:** copyright, related rights, collective management organization.*

Як свідчать дослідження світового досвіду, необхідним елементом системи правової охорони права інтелектуальної власності, без якого неможливо реалізувати закріплені законодавством авторське право та суміжні права, у будь-якій державі є колективне управління цими правами [1; 2]. Так, у передмові до дослідження, проведеного на замовлення ЮНЕСКО, зазначається: «у сучасному суспільстві колективне управління правами розглядається як один з основних засобів забезпечення поваги до творів, які використовуються, та забезпечення збору справедливої винагороди за творчу працю їх творцям, а також відкриває широкий та швидкий доступ публіки до постійно зростаючого культурного багатства» [3, с. 3].

У Глосарії термінів у сфері інтелектуальної власності зазначається, що «колективне управління майновими права – це сприяння у здійсненні майнових прав володільцям авторських і суміжних прав» [4, с.10]. Тобто колективне управління майновими правами покликано сприяти здійсненню прав, які закріплює за суб'єктами авторського права та суміжних прав законодавство в тому разі, коли реалізувати ці права в індивідуальному порядку неможливо.

З прийняттям 23 грудня 1993 року Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) уперше на законодавчому рівні в Україні було закріплено можливість здійснення колективного управління майновими правами суб'єктів авторського права, а також суміжних прав шляхом створення відповідних організацій.

У статті 1 Закону наведено визначення терміна *організація колективного управління (організація колективного управління майновими правами)* – це організація, що управляє на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і не має на меті одержання прибутку [5].

Питанню управління майновими правами присвячено окремий розділ IV Закону «Управління майновими правами суб'єктів авторського права і суміжних прав», статті 45-49 Закону.

Закон визначив способи управління майновими правами суб'єктів авторського права та суміжних прав. Вони можуть управляти своїми правами особисто, через свого повіреного, через організацію колективного управління.

Статтею 47 Закону передбачено можливість здійснення управління майновими правами організаціями колективного управління, які створюються суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав. Такі організації мають статус юридичної особи згідно із законом. Крім того суб'єкти авторського права та суміжних прав можуть доручати управління правами на колективній основі відповідним державним організаціям, установчі документи яких передбачають здійснення таких функцій.

Закон установлює, що організації колективного управління діють на основі статутів, які затверджуються в установленому порядку і в межах повноважень, одержаних від суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав на основі відповідних цивільно-правових договорів. Допускається утворення окремих організацій, які управляють певними категоріями майнових прав певних категорій суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, або організацій, які управляють різними майновими правами в інтересах різних категорій суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав. Організації колективного управління не мають права займатися комерційною діяльністю чи використовувати будь-яким способом об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, доручених їм для управління. На діяльність таких організацій не поширюються обмеження, передбачені антимонопольним законодавством. Ці організації можуть управляти на території України майновими правами іноземних суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав, а також доручати аналогічним іноземним організаціям управляти за кордоном майновими правами українських суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав на основі договорів про взаємне представництво інтересів.

Свої повноваження організації колективного управління здійснюють, надаючи будь-яким особам шляхом укладення з ними договорів невиключні права на використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав. Згідно з частиною 1 статті 49 Закону організації колективного управління повинні виконувати від імені суб'єктів авторського права та (або) суміжних прав і на основі одержаних від них повноважень такі функції: погоджувати з особами, які використовують об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, розмір винагороди під час укладання договору; укладати договори про використання прав, переданих в управління; збирати винагороду за використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав у випадках та на підставах, передбачених Законом; розподіляти та виплачувати зібрану винагороду суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав, правами яких вони управляють, а також іншим суб'єктам прав відповідно до Закону; здійснювати інші дії, передбачені чинним законодавством, необхідні для охорони прав, управління якими здійснює організація. Розмір винагороди, яку мають сплачувати користувачі організаціям колективного управління, визначається з урахуванням норм постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» від 18 січня 2003 року № 72.

Організація колективного управління має право вимагати від осіб, які використовують об'єкти авторського права та суміжних прав, надання їй документів, що містять точні відомості про використання зазначених об'єктів, необхідні для збирання і розподілу винагороди, а особи, які використовують твори, виконання, програми мовлення, примірники фонограм (відеограм), зобов'язані надавати організаціям колективного управління точний перелік використаних творів, виконань, примірників фонограм (відеограм), програм мовлення разом із документально підтвердженими

даними про одержані доходи від їх використання та повинні виплачувати організаціям колективного управління винагороду в передбачений термін і в обумовленому розмірі.

Закон не виключає можливість збору організацією колективного управління винагороди особам, які не передали їм в управління свої права, тобто здійснювати так зване розширене колективне управління. Суб'єкти авторського права і (або) суміжних прав, які не передали організаціям колективного управління повноважень на управління своїми правами, зокрема щодо збирання винагороди, мають право вимагати від організацій колективного управління, які таку винагороду за використання їхніх творів і об'єктів суміжних прав зібрали, виплати цієї винагороди, а також вимагати вилучення своїх творів і об'єктів суміжних прав із дозволів на використання, які надаються організаціями колективного управління шляхом укладання договорів з особами, які використовують ці об'єкти. Організації колективного управління мають право резервувати на своєму рахунку суми незапитаної винагороди, що надійшла їм від осіб, які використовують об'єкти авторського права і (або) суміжних прав. Після трьох років від дня надходження на рахунок організації колективного управління відповідних сум суми незапитаної винагороди можуть бути використані для чергових виплат суб'єктам авторського права і (або) суміжних прав або спрямовані на інші цілі, передбачені їх статутами, в інтересах суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Законом установлюється порядок здійснення державного контролю за діяльністю організацій колективного управління. Основним органом державної виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики в сфері діяльності організацій колективного управління, є Державна служба інтелектуальної власності України (далі – Держслужба), яка веде облік організацій колективного управління після їх реєстрації, здійснює нагляд за діяльністю цих організацій і надає їм методичну допомогу; здійснює посередництво в переговорах і при вирішенні конфліктів між організаціями колективного управління, а також між цими організаціями і суб'єктами авторського права та (або) суміжних прав; організує розробку нормативів і таблиць щодо розміру мінімальної винагороди та її розподілу між авторами й іншими суб'єктами авторського права та (або) суміжних прав і подає їх для затвердження Кабінетові Міністрів України [5].

Відповідно до статті 48 організація колективного управління після її державної реєстрації зобов'язана протягом 30 днів стати на облік у Державній службі інтелектуальної власності України. Порядок взяття на облік організацій колективного управління та здійснення нагляду за їх діяльністю регламентується наказом Міністерства освіти і науки України від 21 травня 2003 року № 311 «Про затвердження Порядку обліку організацій колективного управління та здійснення нагляду за їх діяльністю», який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 4 червня 2003 року за № 436/7757. Після взяття на облік організації колективного управління видають Свідоцтво про облік організації колективного управління. Інформацію щодо взятих на облік організацій колективного управління публікують в офіційному бюлетені «Авторське право і суміжні права», який видається Державною службою інтелектуальної власності. Організація може бути взята на облік, якщо вона: є юридичною особою; не має на меті прямо чи опосередковано одержувати прибуток; має метою діяльності управління на колективній основі майновими правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав; не має права займатися господарською комерційною діяльністю чи використовувати будь-яким чином об'єкти авторського права і (або) суміжних прав, доручені їй для управління; поширює свою діяльність на територію всієї України і має місцеві осередки або представництва в більшості областей України; створена засновниками, об'єднує членів (учасників) організації, які є суб'єктами

авторського права і (або) суміжних прав і передали на підставі договорів власні майнові права в колективне управління цій організації; має статут, що відповідає вимогам законодавства, зокрема у сфері авторського права і суміжних прав [6].

Організація колективного управління періодично зобов'язана надавати до Державної служби інтелектуальної власності таку інформацію: про зміни, що вносяться до статуту організації; про укладення двосторонніх чи багатосторонніх договорів з іншими організаціями колективного управління, зокрема іноземними; про управління майновими правами осіб, які не передали організації повноважень; про рішення загальних зборів членів організації, що стосуються договорів управління правами суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав; про річний баланс, річний звіт, результати аудиторських перевірок; про осіб, уповноважених представляти організацію.

Облік організацій колективного управління є засобом контролю держави за додержанням організаціями колективного управління вимог законодавства щодо таких організацій. Пунктом 10 вищевказаного Порядку встановлено, що у разі порушення вимог законодавства України у сфері авторського права і суміжних прав до організації колективного управління можуть бути застосовані такі санкції: попередження; тимчасова заборона (зупинення) права організації колективного управління на укладання договорів про збір винагороди чи договорів надання дозволу на використання об'єктів авторського права і (або) суміжних прав на строк до трьох місяців; зняття з обліку. Зняття з обліку організації колективного управління тягне за собою припинення права займатись відповідною діяльністю.

Законом не визначено, а отже і не обмежено випадки, коли може здійснюватися колективне управління правами. Разом із тим визначено випадки, коли виплата винагороди суб'єктам авторського права і суміжних прав може здійснюватися лише через організацію колективного управління.

Згідно із Законом твори і виконання, зафіксовані у фонограмах, відеограмах, їх примірниках, допускається відтворювати в домашніх умовах виключно в особистих цілях або для звичайного кола сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї без дозволу автора (авторів), виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм, але з виплатою винагороди. Виплата винагороди авторам, виконавцям, виробникам фонограм і відеограм здійснюється у формі відрахувань (відсотків) від вартості обладнання і (або) матеріальних носіїв виробниками та (або) імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких можна здійснити відтворення виключно в особистих цілях у домашніх умовах творів, зафіксованих у фонограмах і відеограмах. Ці кошти виробниками та імпортерами обладнання і (або) матеріальних носіїв перераховуються організаціям колективного управління, які уповноважені Державною службою інтелектуальної власності, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 25 липня 2003 року № 503 «Про затвердження Порядку визначення уповноважених організацій, які здійснюватимуть збирання і розподіл між суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав коштів від відрахувань (відсотків) виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах». Розмір зазначених відрахувань (відсотків), що мають сплачувати виробники та імпортери обладнання і матеріальних носіїв, визначено постановою Кабінету Міністрів України «Про розмір відрахувань виробниками та імпортерами обладнання і матеріальних носіїв, із застосуванням яких у домашніх умовах можна здійснити відтворення творів і виконань, зафіксованих у фонограмах і (або) відеограмах» від 27 червня 2003 року № 992.

Відповідно до статті 43 Закону без згоди виконавців, виробників фонограм і відеограм, але з виплатою винагороди допускається використання фонограм або відеограм і зафіксованих у них виконань, які були опубліковані з комерційною метою, шляхом публічного виконання фонограми або її примірника чи публічної демонстрації відеограми або її примірника; публічного сповіщення виконання, зафіксованого у фонограмі або відеограмі та їх примірниках в ефір; публічного сповіщення виконання, зафіксованого у фонограмі або відеограмі та їх примірниках дротом (через кабель). Збирання винагороди за використання фонограм (відеограм) і контроль за їх правомірним використанням здійснюється організаціями колективного управління, які уповноважені Державною службою інтелектуальної власності відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 30 серпня 2013 року № 1249 «Про затвердження Порядку визначення уповноважених організацій колективного управління», який зареєстрований в Міністерстві юстиції України 5 вересня 2013 року за № 1528/24060. Розмір винагороди за використання фонограм (відеограм), порядок та умови її виплати визначаються постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження розміру винагороди (роялті) за використання опублікованих з комерційною метою фонограм і відеограм та порядку її виплати» від 18 січня 2003 року № 71.

Отже, діяльність організацій колективного управління – це впорядкована на основі норм права діяльність спеціально уповноважених для цього суб'єктами авторського права та суміжних прав організацій зі збору, розподілу та виплати відповідної винагороди для цих суб'єктів за використання результатів їх творчої діяльності (тобто об'єктів авторського права та суміжних прав), а також виконання цими організаціями інших повноважень щодо забезпечення реалізації майнових і особистих (немайнових) прав та законних інтересів суб'єктів авторського права та суміжних прав

Державне регулювання діяльності організацій колективного управління – це впорядкувальний цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини у сфері використання об'єктів авторського права та суміжних прав з метою забезпечення ефективного функціонування сфери використання авторського права і суміжних прав та її сталий прогресивний розвиток шляхом вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Використана література

1. Право інтелектуальної власності. Академ. курс : підручник для студентів вищих навч. закладів / за ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К. : Концерн Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007 – С. 264-293.
2. Колективне управління авторським правом і суміжними правами. Зарубіжний досвід / В.С. Дроб'язко. – К. : ТОВ “Лазурит-Поліграф”, 2010. – 166 с.
3. Шепенс Паула. Руководство по коллективному управлению авторскими правами / Паула Шепенс. – (Общество по управлению правами на службе авторов и пользователей). – European Commission – 2001. – С. 3-45 с.
4. Глосарій термінів у сфері інтелектуальної власності // Європейське патентне відомство. – 2005. – С. 10.
5. Про авторське право і суміжні права : Закон України. – Режим доступу : <http://sips.gov.ua/>
6. Про затвердження Порядку обліку організацій колективного управління та здійснення нагляду за їх діяльністю : наказ Міністерства освіти і науки України від 21 травня 2003 року № 311. – Режим доступу : <http://sips.gov.ua>

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 347.96

ДИМИТРОВ М.Ф., кандидат філософський наук, доцент,
здобувач наукового ступеня доктор юридичних наук
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ПРАВОВА КУЛЬТУРА В МЕХАНІЗМІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті сформульовано, що правова культура в механізмі адміністративного регулювання благодійності – це система правових засобів, які відображають рівень досягнутих суспільством основоположних цінностей, на яких базується діяльність суб'єктів публічної адміністрації щодо контролю за передачею у власність бенефіціарів коштів і майна, безоплатного надання послуг і виконання робіт, публічного збору благодійних пожертв, управління благодійними ендавментами, виконання заповітів і спадкових договорів, проведення благодійних аукціонів тощо з метою підтримки бідних безробітних, сиріт, інвалідів, людей похилого віку й інших подібних категорій громадян.

Ключові слова: адміністративне регулювання, бенефіціар, благодійність, механізм, правова культура, публічна адміністрація.

Аннотация. В статье сформулировано, что правовая культура в механизме административного регулирования благотворительности – это система правовых средств, отражающих уровень достигнутых обществом основополагающих ценностей, на который базируется деятельность субъектов публичной администрации по контролю за передачей в собственность бенефициаров средств и имущества, безвозмездного оказания услуг и выполнения работ, публичного сбора благотворительных пожертвований, выполнение завещаний и наследственных договоров, проведение благотворительных аукционов и т.д. с целью поддержки бедных безработных, сирот, инвалидов, пожилых людей и других подобных категорий граждан.

Ключевые слова: административное регулирование, бенефициар, благотворительность, механизм, правовая культура, публичная администрация.

Summary. The article formed that legal culture in the mechanism of administrative regulation charity it system of legal remedies that reflect the level achieved fundamental values of society based on the activities of public administration. In order to control the transfer of ownership of the beneficiaries of funds and property, uncompensated services and works, public gathering donations, charitable endowment management, execution of wills and inheritance contracts, charity auctions, etc., to support the unemployed poor, orphans, disabled people elderly and other similar categories.

Key words: administrative regulation, beneficiary, charity, legal culture, mechanism, public administration.

Об'єктивне вивчення і висвітлення витоків, сутності видів і форм доброчинної діяльності та соціальної підтримки в Україні дає багатий матеріал для критичного осмислення і використання в нинішніх непростих умовах, коли полярними стали не лише погляди, але й матеріальний стан різних прошарків населення, коли такі соціальні патології, як жебрацтво, безпритульність та інші, викликані безробіттям, міграційними процесами, соціальним напруженням у суспільстві, збільшують коло осіб, які потребують соціального піклування. Це важливо не лише з точки зору організації елементарної турботи про нужденних членів суспільства, які мають на це право за фактом самого існування, але й з точки зору вивчення історичного досвіду, позитивного і негативного, у справі організації та регулювання процесу благодіяння. Глибина і міцність вітчизняних традицій милосердя, багатий історичний досвід поєднання

державного, громадського і приватного компоненту в практиці вітчизняної благодійності, які відбилися у багатоманітності як напрямків, так і форм її існування, дають цінний матеріал, який в умовах соціально-економічних реформ і створення нових форм соціальної та духовної допомоги малозабезпеченим в Україні, має практичну потребу [1].

Вагомою проблемою вирішення зазначеного є публічний супровід благодійності, який здійснюється на основі високої правової культури індивідуальних і колективних суб'єктів у цій сфері.

До деяких аспектів проблеми правової культури в механізмі адміністративно-правового регулювання благодійної діяльності звертались учені-адміністративісти В. Аверьянов, Ю. Битяк, В. Галунько, Т. Коломоєць, В. Колпаков та ін., однак їх наукові пошуки були зосереджені на загальних чи більш спеціальних проблемах у цій сфері.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб на основі аналізу теорії адміністративного права, культурології та чинного законодавства розкрити зміст правової культури в механізмі адміністративно-правового регулювання благодійної діяльності.

Рівень досягнутої в суспільстві правової культури у сфері публічної служби безпосередньо впливає на забезпечення прав і свобод людини та громадянина на ефективність адміністративно-правового регулювання та характер розвитку адміністративного права та суспільства в цілому. Публічна адміністрація через брак загальної та спеціальної культури змушена вирішувати питання забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб за допомогою складних юридичних схем за об'єктивної наявності більш простих рішень, заснованих на кращих культурних зразках.

Високий рівень правової культури та правосвідомості індивідуальних і колективних суб'єктів адміністративного права може забезпечити основні заходи з попередження правопорушень. І навпаки – низький рівень призводить до значних порушень прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави.

Під правовою культурою розуміють систему правових цінностей, що віддзеркалює рівень досягнутого суспільством правого прогресу та у правовій формі – свободу особи й інші соціальні цінності. Правова культура акумулює в собі цінності, створені людьми в галузі права, й об'єднує саме право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, законодавчу, правозастосовчу та іншу діяльність, критерії оцінки юридичної дійсності у функціонуванні та розвитку її складових частин. Вона постає як соціальне явище, що має яскраво виражене цільове призначення – прогресивний розвиток суспільства й особи [2, с. 173-177].

Як нами доводилось раніше, об'єктом адміністративно-правового регулювання у сфері благодійності є різноманітні матеріальні та нематеріальні блага (освіта, охорона здоров'я, екологія, запобігання катастрофам і ліквідація їх наслідків, опіка і піклування, соціальний захист, культура та мистецтво, наука і наукові дослідження, права людини і громадянина та ін.), які становлять цінність для бенефіціарів, а також діяння суб'єктів публічної адміністрації з контролю за переданням у власність бенефіціарів коштів і майна, безоплатного надання послуг і виконання робіт, публічного збору благодійних пожертв, управління благодійними ендаментами, виконання заповітів і спадкових договорів, проведення благодійних аукціонів тощо з метою підтримки бідних безробітних, сиріт, інвалідів, людей похилого віку й інших подібних категорій громадян.

На думку О. Кочнової, культура благодійності є необхідним елементом громадянського суспільства та розглядається в контексті феномену права, оскільки саме право (лат. *jus, justitia* – «справедливість») завжди, починаючи з давніх-давен, захищало

«природні права природної людини», а згодом почало здійснювати нормативний супровід інституту благодійності. Учена аналізує культуру благодійності через інтерпретації її в умовах так званих «трьох поколінь прав людини». Феномен благодійності розглянуто в контексті права, оскільки благодійність і справедливість як культурологічні категорії пов'язані генетично та співвідносяться за принципом доповнювання. Нею визначено, що ставлення до феномену «права людини» необхідно розглядати в межах суб'єктно-об'єктних відношень, де на кожному історичному відрізку часу з'являтимуться нові суб'єкти й об'єкти благодійної діяльності. Різноманітність суб'єктів благодійності зумовлюється проблемами, наявними в об'єктах.

В умовах прав першого покоління благодійність може бути представлена як патерналізм, тобто такий тип владних відносин, який засновано на особистій відданості та вдячності своєму опікунові в обмін на захист і турботу. Саме патерналізм став джерелом сучасної західноєвропейської та американської благодійності. Передумовою виникнення прав другого покоління стала неопозитивістська юриспруденція. Ця група прав мала назву «права на гідне існування». Друге покоління прав людини закріплює за державою та її структурами зобов'язання щодо підтримки рівня життя громадян за рахунок справедливого перерозподілу на їх адресу тих чи інших ресурсів, що стало основою для соціальної діяльності та благодійності. Важливою складовою такої благодійності є соціальний капітал. Ідею соціального капіталу вперше було сформульовано Р. Патнемом у роботі «Працююча демократія».

До третього покоління належать спеціальні права так званих маргінальних верств населення, які через фізіологічні або соціальні причини не мають рівних з рештою громадян можливостей у реалізації загальних прав і свобод і тому потребують спеціальної підтримки з боку національних держав і світової спільноти. У 1990-х роках фахівці заговорили про перспективу формування четвертого покоління прав людини, пов'язаних зі збереженням генетичної ідентичності. Потреба в таких правах пов'язана з новими можливостями генної інженерії. Суб'єктом благодійності в такому разі буде людство як таке, а об'єктом – біологічний вид *homo sapiens* (людина розумна). Це покоління прав людини покликане нейтралізувати те, що є антиподом благодійності, тобто породженням генного модифікування [4; 5].

Таким чином, правова культура в механізмі адміністративно-правового регулювання благодійної діяльності характеризується такими ознаками:

– культура благодійності є необхідним елементом громадянського суспільства та розглядається в сучасній літературі в контексті феномену права, оскільки благодійність і справедливість як культурологічні категорії пов'язані генетично та співвідносяться за принципом доповнювання;

– правова культура – це система правових цінностей, що відображає рівень досягнутого суспільством правого прогресу та відображає у правовій формі вагомі соціальні цінності;

– об'єктом адміністративно-правового регулюванням у сфері благодійності є різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які становлять цінність для бенефіціарів, – освіта, охорона здоров'я, екологія, запобігання катастрофам і ліквідація їх наслідків, опіка і піклування, соціальний захист, культура та мистецтво, наука і наукові дослідження, права людини і громадянина та ін., які становлять цінність для бенефіціарів;

– також об'єктом адміністративно-правового регулюванням у сфері благодійності є діяння суб'єктів публічної адміністрації з контролю за переданням у власність бенефіціарів коштів та майна, безоплатного надання послуг і виконання робіт,

публічного збору благодійних пожертв, управління благодійними ендаментами, виконання заповітів і спадкових договорів, проведення благодійних аукціонів тощо з метою підтримки бідних безробітних, сиріт, інвалідів, людей похилого віку й інших подібних категорій громадян.

Використана література

1. Ступак Ф.Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) : автореф. дис... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Ф.Я. Ступак. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 40 с.
2. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2-х т. / [В.В. Галуцько, М.П. Пихтін та ін.] ; за заг. ред. В.В. Галуцька. – Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня» 2011. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 320 с.
3. Галуцько В.В. Правова культура (антикультура) у сфері публічної служби / В.В.Галуцько // Actual problems of corruption prevention and counteraction. – 2011. – Режим доступу : [//www.law-property.in.ua](http://www.law-property.in.ua)
4. Кочнова О.А. Благотворительность как категория социальной философии / О.А. Кочнова // Вестник Севастопольского государственного технического университета. Философия. – 2006. – Вып. 78. – С. 137 – 143.
5. Кочнова О.А. Благодійність як соціокультурний феномен (культурологічний аналіз): автореф. дис... канд. культурології / О.А. Кочнова. – Сімф., 2009. – 20 с.
6. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.12 р. № 5073-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 25. – Ст. 252.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.951: 351.74

ЄЩУК О.М., кандидат юридичних наук, доцент
кафедри адміністративного і господарського права
Херсонського державного університету

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу положень адміністративно-правової охорони в сучасному інформаційному суспільстві. Це система впорядкованої адміністративно-правовими нормами діяльності публічної адміністрації, яка направлена на попередження правопорушень та відновлення порушеного права в сучасній інтернет-мережі, що здійснюється засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності.

Ключові слова: адміністративно-правова охорона, Інтернет, публічна адміністрація, суспільні відносини, інформація.

Аннотація. Стаття посвячена аналізу положень адміністративно-правової охорони в сучасному інформаційному суспільстві. Це система упорядкованих адміністративно-правовими нормами дій публічної адміністрації, яка направлена на попередження правонарушень і відновлення порушеного права в сучасній інтернет-мережі, що здійснюється засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності.

Ключевые слова: административно-правовая охрана, Интернет, публичная администрация, социальные отношения, информация.

Summary. This article analyzes the provisions of the administrative and legal protection in today's information society. This orderly system of administrative law public administration, which is aimed at preventing crime and remedy in today's Internet network, implemented by means of administrative law with the opportunity to use measures of administrative coercion and bring the perpetrators to administrative responsibility.

Keywords: administrative protection, Internet, public administration, public relations, information.

Всесвітня глобальна мережа Інтернет уже стала невід'ємною частиною нашого життя. Сьогодні наша держава перебуває в такій ситуації, коли на наших очах відбувається всебічне та активне проникнення глобальної мережі в усі сфери життя: інтернет-торгівля, знайомства, спілкування між людьми, коментарі політиків з приводу ситуації в суспільстві тощо. Житель планети ХХІ століття вже є частиною інформаційного суспільства сучасності, учасником суспільних відносин у мережі Інтернет (так званих віртуальних), і як будь-які важливі відносини, цей вид соціальних відносин також потребує правової, зокрема й адміністративно-правової охорони.

Нині наша держава прагне інтеграції до престижної міжнародної організації – Європейського Союзу, а також стати демократичною та правовою державою. Настав час, коли треба шукати альтернативних шляхів покращення життя в українському суспільстві, і для цього слід рухатися шляхом реального забезпечення проголошених у Конституції України прав та свобод людини і громадянина, а також долати труднощі щодо вирішення численних державно-правових проблем. Такі акценти спонукають вітчизняну юридичну науку шукати шляхи покращення адміністративно-правової

охорони відповідно до реалій сьогодення та життя в сучасному інформаційному суспільстві.

Хотілося б зазначити, що наша країна, як і більшість країн світу, поступово крок за кроком іде до Постіндустріального світу, в якому більш важливе місце надано інформації, аніж капіталу [1, с. 16]

Деякі проблеми адміністративно-правової охорони в інформаційному суспільстві розглядали О. Баранов, В. Брижко, Т. Галіч, А. Галуцько, В. Горобцова, Л. Городенко, М. Іншин, Г. Красноступ, Ю. Пічугіна, Р. Саунін, О. Смоляк та ін. Слід відзначити, що вони у своїх творах зробили значний внесок у дослідження правового регулювання організації діяльності інтернет-середовища, інформаційного суспільства. Проте аналізованої нами проблематики, що піднімається в цій науковій статті, вони торкалися побічно, досліджуючи інші більш суміжні проблеми. Саме тому окреслена тематика є досить цікавою та потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає в тому щоб на основі думок з цієї проблематики вчених юристів і чинного законодавства проаналізувати положення адміністративно-правової охорони в інформаційному суспільстві.

На початку викладення основних положень цієї наукової праці слід відзначити, що адміністративно-правова охорона є більш широким поняттям і включає в себе категорію адміністративно-правового захисту [2, с. 53].

Розвиток сучасних інформаційних технологій призвів до того, що на людську спільноту навалюються неперервні потоки інформації, які неможливо обробити без допомоги сучасної комп'ютерної техніки, адже ми живемо в інформаційному суспільстві [3, с. 253]. На нашу думку, ті соціальні відносини, які складаються у зв'язку з цими процесами, потребують ефективної адміністративно-правової охорони з боку різноманітних суб'єктів публічної адміністрації.

Переважає більшість учених звертає увагу на недопущення ототожнення понять «охорона» і «захист» і вважає, що «охорона» в юридичному розумінні означає позитивний стан норм права, направлений на недопущення порушення суб'єктивних прав і законних інтересів осіб, вона відображає статику правовідносин. У свою чергу «захист» характеризується динамікою через реалізацію засобів і форм, що передбачені законодавством для відновлення правового становища потерпілого, притягнення винного до юридичної відповідальності та застосовуються тоді, коли суб'єктивне право вже порушено [4, с. 192-198].

Дивлячись через призму нашого наукового дослідження на теорію права, з'ясуємо, що основними напрямками впливу права на суспільні відносини, які виникають у сфері адміністративно-правової охорони, з метою їх упорядкування є втілення в життя спеціально-юридичних функцій: регулятивної та охоронної, де регулятивна функція – це функція упорядкування суспільних відносин у зазначеній сфері визначення лінії поведінки людей, наділення їх певними правами та обов'язками; а охоронна – функція встановлення та гарантування державою заходів юридичного захисту та юридичної відповідальності, яка має на меті витіснення шкідливих для суспільства відносин та охорону позитивних [5, с. 226].

Охоронна функція виражається в такому: 1) визначення заборон на вчинення протиправних діянь; 2) встановлення юридичних санкцій за вчинення таких діянь (адміністративна відповідальність, що передбачена КУпАП); 3) безпосереднє застосування юридичних санкцій до особи, яка вчинила правопорушення. Охоронний вплив права (зокрема в інформаційному суспільстві) здійснюється за допомогою

спеціальних охоронних норм, а також регулятивних норм, спрямованих на охорону суб'єктивних прав [5, с. 227].

Термін *охорона* В. Галуцько розуміє, з одного боку, як безпосередній правовий захист соціальних інтересів громадян соціальних груп усього суспільства, а з іншого – як стимулювання таких соціальних дій, наслідком чого було б зміцнення наявних суспільних відносин і нейтралізація тих соціальних тенденцій, що загрожують їм. Виходячи з цього слід вважати, що відносини адміністративно-правової охорони права власності обслуговують адміністративне право в цілому. Тут виникають вольові відносини, що позначають взаємозв'язок прав і обов'язків суб'єктів і об'єктів, які беруть у них участь, оскільки цей зв'язок пов'язаний нормами адміністративного права. У них сформовано визначену правосуб'єктність, юридично виражено сукупність соціальних властивостей учасників правовідносин охорони. У загальному вигляді це можна сформулювати як право невіддільних фізичних і юридичних осіб перебувати під публічною охороною публічної адміністрації та обов'язок суб'єктів публічної адміністрації забезпечити таку охорону. Звідси витікає особлива специфічна форма адміністративно-правових відносин у сфері охорони прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Прийнято вважати, що основною особливістю цих відносин є їх права нерівність, оскільки суб'єкт публічної адміністрації має пріоритет своєї волі над волею всіх інших об'єктів. Соціальні відносини «влада – підпорядкування» в охоронній сфері набувають вигляду державних відносин, які трансформуються в юридичну форму адміністративного права. У ній суб'єкт публічної адміністрації виступає як юридично владний щодо об'єктів управління [6].

Розвиток суспільних відносин у мережі Інтернет відбувається надзвичайно стрімко, спілкування в віртуальному світі здійснюється досить динамічно (у рамках відомих соціальних мереж, чатів, конференцій тощо). Саме тому ми погоджуємося з А. Галуцьком, що саме зараз виникає питання, в якому випадку держава через норми права має втручатись у сферу безмежної свободи Інтернету. Незважаючи на аналіз численних публікацій у цій сфері, лаконічної відповіді в юридичній літературі ми так і не знайшли [7, с. 127].

Спочатку встановлюються державою норми цивільного права, щоб на їх основі фізичні та юридичні особи могли на основі диспозитивного методу самостійно чи через суд вирішити свої суперечки, відновлювати порушені права. Якщо цього стає недостатньо, кількість порушень прав осіб зростає, незважаючи на цивільно-правове регулювання, держава має переходити до публічного регулювання цих відносин передусім на основі норм адміністративного права, а коли порушенням стає притаманна значна небезпека – переходити до кримінально-правового захисту [7, с. 128].

Отже, адміністративно-правова охорона в інформаційному суспільстві – це система впорядкованої адміністративно-правовими нормами діяльності публічної адміністрації, направлена на попередження правопорушень і відновлення порушеного права в сучасній інтернет-мережі, що здійснюється засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності.

Використана література

1. Бачу А.А., Ігнат'єв В.А. Он-лайн революція як відсутність правового поля інтелектуальної власності : матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих вчених [“Молодь: освіта, наука, духовність”]. – Ч. 3. – К.: Університет «Україна», 2012. – С. 15-17.

2. Єщук О.М. Адміністративно-правова охорона і адміністративно-правовий захист: ціле і частка / О.М. Єщук // Закон і життя. – (Міжнародний науково-практичний правовий журнал, місто Кишинів (Молдавія)) – 2013. – жовтень – С. 49-53.

3. Смоляк О.Є. Інтернет як важливий механізм реалізації права громадян на доступ до публічної інформації / О.Є. Смоляк // Митна справа. – 2011. – № 3 (75). – С. 56-62.

4. Галуцько В.В. Адміністративно-правова охорона та захист права власності / В.В. Галуцько // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 38. – С. 192-198.

5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консул, 2001. – 656 с.

6. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 4-х т. : за заг. ред. В.В. Галуцька. – [2-е вид., допов. і перероб.]. – Херсон : ХМТ, 2011. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 334 с.

7. Галуцько А.В. Соціальні Інтернет-мережі як об’єкт адміністративно-правового регулювання / А.В. Галуцько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО – 2013. – Вип. 22. – Ч. I. – Т. 2. – С. 146-149.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.56

ІВАНИЩУК А.А., кандидат юридичних наук,
заступник голови Дніпровського районного суду м. Херсона

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ

Анотація. У статті сформовано, що методи адміністративного примусу у сфері діяльності судової гілки влади є психічним, моральним, фізичним або організаційним впливом спеціальних суб'єктів публічної адміністрації (насамперед судових розпорядників і працівників спеціального підрозділу міліції «Грифон») на різноманітні об'єкти публічного управління, який здійснюється проти їх волі з метою забезпечення незалежності і недоторканості суддів, забезпечення функціонування судової гілки влади в цілому.

Ключові слова: адміністративна діяльність, апарат суду, адміністративний примус, метод, публічна адміністрація, судова гілка влади.

Аннотация. В статье сформировано, что методы административного принуждения в сфере деятельности судебной ветви власти являются психическим, моральным, физическим или организационным влиянием специальных субъектов публичной администрации (в первую очередь судебных приставов и работников специального подразделения милиции «Грифон») на различные объекты публичного управления, осуществляющимся против их воли с целью обеспечения независимости и неприкосновенности судей, обеспечения функционирования судебной власти в целом.

Ключевые слова: административная деятельность, аппарат суда, административное принуждение, метод, публичная администрация, судебная ветвь власти.

Summary. Methods of administrative coercion in the field of the judiciary is a mental, moral, physical or organizational influence of special subjects public administration. First all of judicial administrator and staff of special police units for the protection of the courts. It is used concerning various objects of public administration against their will. The aim is to ensure the independence and integrity of judges, the functioning of the judiciary as a whole.

Keywords: administrative activities, judge, coercion, measures, method, public administration.

У системі механізму адміністративно-правового регулювання судової гілки влади судової гілки влади вагоме місце займають методи такого регулювання. Вони відображають динаміку адміністративного права, є своєрідним правовим інструментарієм діяльної публічної адміністрації щодо забезпечення незалежності суддів, надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам та забезпечення діяльності судової гілки влади в цілому. У системі методів адміністративної діяльності публічної адміністрації вагоме місце займає метод адміністративного примусу.

До проблеми заходів адміністративного примусу звертали свою увагу провідні вчені-адміністративісти, автори підручників і посібників з адміністративного права Є. Додін, Л. Коваль, В. Колпаков, Ю. Битяк, В. Аверьянов, Т. Коломоєць, В. Галуцько та ін. Окремі студії щодо проблем методів примусу адміністративного права розкрили вчені-адміністративісти Ф. Бортняк [1], І. Ігнатченко [2], В. Ковальська [3], В. Кривенда [4], В. Столбовий [5], О. Стрельченко [6] та ін. За даними каталогу Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського, монографічних досліджень, присвячених методам адміністративного примусу у сфері регулювання судової гілки влади за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура, станом на 1 жовтня 2013 р. ще не надходило. У поєднанні з новітньою судовою реформою проблема методів

адміністративного примусу у сфері судової гілки влади є актуальною та такою, що розкрита поверхнево.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб на основі аналізу загальної теорії адміністративного права, поглядів на проблему методів адміністративної діяльності вчених-адміністративістів, які досліджували цю проблематику цілеспрямовано, а також законодавства у цій сфері розкрити зміст методів адміністративного примусу у сфері адміністративно-правового регулювання судової гілки влади.

Під методами адміністративної діяльності у сфері судової гілки влади ми розуміємо засоби, способи та прийому цілеспрямованого впливу спеціальних суб'єктів публічної адміністрації на основі реалізації адміністративно-правових норм на поведінку учасників адміністративно-правових відносин у сфері діяльності судової гілки влади, з метою забезпечення незалежності і недоторканості суддів, функціонування судової гілки влади в цілому, забезпечення права громадян на справедливе і гуманне правосуддя.

Що стосується заходів адміністративного примусу, то до теорії адміністративного примусу найбільший внесок зробили два вітчизняних вчених – А. Комзюк і Т. Коломoeць. Перший визначив, що сутністю та особливістю адміністративного примусу як виду державного примусу є те, що він застосовується від імені всього суспільства до будь-яких осіб та організацій, що перебувають на території держави, включає в себе заходи, які не можуть використовувати інші соціальні суб'єкти та застосовуються не залежно від волі і бажання правозобов'язаних суб'єктів. Заходи адміністративного примусу ним поділено на три групи – адміністративно-запобіжні, адміністративного й адміністративні стягнення [8].

Його доповнює Т. Коломoeць, яка класифікацію системи заходів адміністративно-правового примусу здійснює за кількома критеріями в декілька етапів. На першому етапі залежно від підстави застосування виділяє дві підсистеми однорідних заходів: заходи, пов'язані з протиправними діяннями, і заходи, застосування яких не пов'язане із протиправними діяннями (запобіжні заходи). Акцентує увагу на тому, що як фактична підстава застосування заходів адміністративно-правового примусу виділяється не тільки адміністративне правопорушення, а й інші протиправні діяння (митні, податкові, фінансові), при вчиненні яких у законодавстві передбачено застосування зазначених вище заходів примусу. Незважаючи на те, що поступово змінюється (розширюється) нормативно-правове підґрунтя застосування адміністративно-правових заходів – основного критерію розподілу державно-правового примусу на види, ці заходи зберігають властивості адміністративно-правового примусу (мету, природу, характер, процесуальну базу застосування). Тим самим вона доходить висновку, що варто говорити про публічне право України як нормативну базу застосування адміністративно-примусових заходів, щоб повністю охопити весь правовий фундамент, який визначає на сьогодні і на перспективу засади застосування зазначених вище примусових заходів, й не здійснювати дріб'язкову класифікацію підвидів заходів державно-правового примусу [8].

Виходячи із зазначеного заходи адміністративного примусу у сфері діяльності судової гілки влади можна поділити класично на три групи – адміністративно-запобіжні, адміністративного-припинення та адміністративні стягнення.

Спеціальним суб'єктом публічною адміністрації, який здійснює застосування заходів адміністративного примусу є судові розпорядники. Вони застосовують: *адміністративно-запобіжні заходи* (перевіряють належний стан у залі судового засідання чи приміщення, в якому планується проведення виїзного засідання, підготовку його до слухання справи і доповідають про готовність голові; визначають з урахуванням

кількості місць конкретні місця розміщення та можливу кількість осіб, які можуть бути присутні в залі судового засідання; оголошують про вхід суду до залу судового засідання і вихід з нього та пропонують усім присутнім встати); *заходи адміністративного-припинення* (вимагають від усіх учасників судового засідання дотримуватися вимог процесуального законодавства з метою обмеження спілкування свідків, які вже були допитані судом, із тими свідками, яких суд ще не допитав; не допускати до зали судового засідання відповідно до виконання вимог процесуального законодавства щодо проведення закритого судового засідання та вживати заходів до обмеження входу до залу судового засідання сторонніх осіб) [9]; *адміністративні стягнення* (судовий розпорядник забезпечує координацію діяльності щодо доставляння в судові засідання підсудних, які тримаються під вартою) [10].

Класичні засоби адміністративного примусу, що застосовуються працівниками міліції, зокрема у сфері судової гілки влади, здійснюються на основі Закону України «Про міліцію» та Інструкції про порядок організації підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорони приміщень суду, яка затверджена спільним наказом МВС і Державної судової адміністрації України від 06.09.04 р. № 1003 дск/149/04 [11]. Заходи адміністративного примусу, які застосовуються працівниками міліції у сфері судової гілки влади, ґрунтовно описані в юридичній літературі з адміністративної діяльності органів внутрішніх справ [12 – 15] і не вимагають додаткового аналізу в нашому дослідженні.

Вони поділяються на адміністративно-запобіжні заходи (так, судові розпорядники перевіряють належний стан у залі судового засідання чи приміщенні, в якому планується проведення виїзного засідання, підготовку його до слухання справи; визначають з урахуванням кількості місць конкретні місця розміщення та можливу кількість осіб, які можуть бути присутні в залі судового засідання; оголошують про вхід суду до залу судового засідання і вихід з нього та пропонують усім присутнім устати); заходи адміністративного-припинення (наприклад, судові розпорядники вимагають від усіх учасників судового засідання дотримуватися вимог процесуального законодавства з метою обмеження спілкування свідків, які вже були допитані судом, із тими свідками, яких суд ще не допитав; не допускати до зали судового засідання відповідно до виконання вимог процесуального законодавства щодо проведення закритого судового засідання та вживати заходів до обмеження входу до залу судового засідання сторонніх осіб); адміністративні стягнення (наприклад, судовий розпорядник забезпечує координацію діяльності щодо доставки в судові засідання підсудних, які тримаються під вартою, працівники міліції спеціального підрозділу міліції «Грифон» забезпечують недоторканність суддів, підтримують громадський порядок в адміністративних приміщеннях судів та ін.).

Отже, методи адміністративного примусу у сфері діяльності судової гілки влади – це психічний, моральний, фізичний та організаційний вплив спеціальних суб'єктів публічної адміністрації (передусім судових розпорядників і працівників спеціального підрозділу міліції «Грифон») на різноманітні об'єкти публічного управління, який здійснюється проти їх волі з метою забезпечення незалежності і недоторканності суддів, забезпечення функціонування судової гілки влади в цілому.

Використана література

1. Бортняк Ф.В. *Форми та методи діяльності державної виконавчої служби* : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Федір Всеволодович Бортняк ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 16 с.

2. Ігнатченко І.Г. *Форми та методи державного управління культурою в Україні* : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ірина Георгіївна Ігнатченко ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
3. Ковальська В.В. *Організаційно-правові засади застосування кількісних методів в управлінні органів внутрішніх справ* : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Віта Володимирівна Ковальська ; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2003. – 20 с.
4. Кривенда В.Ю. *Форми і методи діяльності міліції громадської безпеки в сучасних умовах* : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Кривенда Владислав Юрійович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2009. – 18 с.
5. Столбовий М.В. *Регулювання зовнішньої міграції адміністративно-примусовими методами* : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Володимир Миколайович Столбовий ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2007. – 20 с.
6. Стрельченко О.Г. *Заохочення як метод управління у сфері охорони здоров'я* : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Оксана Григорівна Стрельченко ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008. – 17 с.
7. Комзюк А.Т. *Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні* : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / А.Т. Комзюк ; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2002. – 37 с.
8. Коломоєць Т.О. *Адміністративний примус у публічному праві України : теорія, досвід та практика реалізації* : монографія / Т.О. Коломоєць ; за гол. ред. В.К. Шкарупи. – Запоріжжя : Поліграф, 2004. – 404 с.;
9. *Про затвердження Положення про службу судових розпорядників та організацію її діяльності* : наказ Державної судової адміністрації України від 07.07.11 р. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>.
10. *Інструкція про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних (засуджених) за вимогою судових органів* : затверджена спільним наказом МВС, Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Служби безпеки України від 16.10.96 р. №705/37/5/17-398 1-3-/503/239. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>
11. *Інструкція про порядок організації підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорони приміщень суду* : спільний наказ МВС і Державної судової адміністрації України від 06.09.04р. №1003дск/149/04.
12. *Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина* : підручник за ред. І. Голосніченко, Я. Кондратьєва. – К. : КМУЦА, 1999. – 178 с.
13. *Адміністративна діяльність: навчальний посібник* / заг. ред. О.І. Остапенко. – Л. : Афіша, 2002. – 252 с..
14. *Адміністративна діяльність міліції* : підручник ; заг. ред. О.М. Бандурки – Х. : НУВС, 2004. – 448 с.
15. *Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ* : навчальний посібник ; заг. ред. Є.М. Моїсєєва. – К. : КНТ, 2008. – 263 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 349. 243: 331.45

ІЗУЇТА П.О., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

Анотація. У статті досліджується законодавство європейських країн в сфері охорони праці. Зазначається, що сьогодні промислово розвинуті країни світу приділяють значну увагу питанням забезпечення охорони праці та виробничого побуту. Це проявляється у встановленні правил, техніко-юридичних стандартів у сфері охорони праці, критеріїв класифікації підприємств за ступенем їх шкідливості для здоров'я працівників, норм щодо навчання працівників безпечних методів праці, відповідальності за порушення законодавства про охорону праці, а також у створенні спеціальних державних органів, покликаних забезпечувати реалізацію законодавства з охорони праці.

Ключові слова: охорона праці, нагляд, контроль, профспілки, умови праці.

Аннотация. В статье исследуется законодательство европейских стран в сфере охраны труда. Указывается, что сегодня промышленно развитые страны мира уделяют значительное внимание вопросам обеспечения охраны труда и производственного быта. Это проявляется в установлении правил, технико-юридических стандартов в области охраны труда, критериев классификации предприятий по степени их вредности для здоровья работающих, норм по обучению работников безопасным методам труда, ответственности за нарушение законодательства об охране труда, а также созданию специальных государственных органов, призванных обеспечивать реализацию законодательства по охране труда.

Ключевые слова: охрана труда, надзор, контроль, профсоюзы, условия труда.

Summary. The article examines the European legislation in the field of labour. It is claimed that today industrialized countries pay special attention to ensure the safety and working life. This is reflected in the establishment of rules, technical and legal standards of safety criteria for the classification of enterprises according to their degree of hazard to the health of workers, rules to train employees in safe methods of work, responsibility for violation of legislation on health and safety, as well as the creation of special government designed to ensure the implementation of legislation on health and safety.

Keywords: labour protection, supervision, control, trade unions, conditions of labour.

З моменту отримання Україною незалежності вона свій подальший розвиток спрямувала на впровадження в національну практику європейських цінностей в галузі прав і свобод людини та на інтеграцію в європейське співтовариство.

Як відомо, світове співтовариство в цілому несе важкий тягар витрат, породжуваних нещасними випадками на виробництві, результатом яких стають людські страждання і матеріальні втрати. Про масштаб проблеми свідчить той факт, що травми на виробництві одержало значно більше людей в усьому світі, ніж за шість років другої світової війни було поранено в боях.

Робилися різні підрахунки вартості нещасних випадків і професійних захворювань у промислово розвинутих країнах. Наприклад, відповідно до доповіді комісії лорда Робенса загальна вартість нещасних випадків і професійних захворювань у Великій Британії 1969 року склала суму, рівну 0,87 % валового національного продукту. Статистика США дає загальну вартість каліцтв у результаті нещасних випадків на виробництві 1965 року в сумі 11 млрд. дол., причому в цю суму не включено

матеріальний збиток, заподіяний виробництву. Національна рада з безпеки праці США оцінювала вартість нещасних випадків у країні 1976 року в 51,1 млрд. дол. [5, с. 1].

З огляду на це у другій половині ХХ ст. промислово розвинуті країни світу почали приділяти значну увагу питанням забезпечення охорони праці та виробничого побуту. Сьогодні в європейських країнах увага до цього питання приділяється як з боку держави, так і з боку суб'єктів трудових правовідносин. Це виявляється у встановленні значної кількості правил, техніко-юридичних стандартів, що стосуються вимог до виробничих приміщень, в оснащенні запобіжними пристроями верстатів і машин, сидінь для робітників, електро- і вибухобезпеки, змісту й експлуатації парових казанів, захисту від радіоактивного випромінювання, пожежобезпеки, засобами індивідуального захисту, режиму температури і вологості, стану повітряного середовища, шуму та вібрації, освітленості, питному режиму, їдальням і буфетам, санітарно-побутовим приміщеннями і пристроям (туалети, душові, роздягальні і т. ін.). Установлено критерії класифікації підприємств за ступенем їхньої шкідливості для здоров'я працюючих, відповідальність виробників і постачальників виробничого устаткування, норми з навчання працівників безпечних методів праці [6, с. 216].

В усіх європейських країнах створено спеціальні державні органи, покликані забезпечувати реалізацію законодавства з охорони праці, техніки безпеки, видавати відповідні правила і стандарти, координувати роботу в цій сфері всіх державних органів і неурядових установ. Так, у Швейцарії контролює застосування законодавства про охорону праці Федеральне бюро промисловості, мистецтв і ремесел. У ньому існує відділ захисту працівників, що складається з чотирьох інспекцій, кожна з яких займається одним із чотирьох регіонів країни. Цьому відділу додано дві служби трудової медицини в Берні та Цюріху.

Практичний контроль за застосуванням законодавства про охорону праці здійснює кантональна влада, що має в своєму розпорядженні власні служби санітарії та захисту від пожеж. Ці служби по-різному оснащені і різняться за чисельністю. Так, якщо в Женевському кантоні ці служби значні за кількістю працівників і добре екіпіровані, то в кантонах з незначною промисловістю вони досить слабкі.

1984 року у Швейцарії набрав сили консолідований закон, яким охоплені всі аспекти безпеки і гігієни праці. Цей закон надає право інспекторам припинити роботу підприємства або на будівельному майданчику, якщо вони вважають, що є серйозний ризик каліцтва або захворювання для працівників.

Важливий вплив на стан безпеки праці має так звана Національна каса, що здійснює страхування від нещасних випадків і професійних захворювань. Ще в Законі 1911 року про страхування на випадок захворювання або травматизму було передбачено, що кожне підприємство повинне в обов'язковому порядку страхувати працівників від зазначених ризиків. Тому Національна каса, що займається таким страхуванням, має можливість значно впливати на галузь безпеки і гігієни праці, установлюючи умови, обов'язкові для дотримання. Національна каса, будучи суб'єктом приватного права, підтримує тісні відносини з федеральною і кантональною владою з усіх питань безпеки і гігієни праці в країні. Усі серйозні нещасні випадки на виробництві піддаються перевірці інспекторами каси (незалежно від державної інспекції). В їх компетенції – видавати накази про зупинку на виробництві всіх операцій, які вони вважають небезпечними. Ці інспектори мають доступ також до реєстрів нещасних випадків і професійних захворювань на підприємствах і можуть рекомендувати збільшення страхових внесків для тих підприємств, у яких є недоліки в цій сфері або в яких незадовільні програми безпеки й охорони здоров'я.

Національна каса також має свої лабораторії, де вивчаються проблеми, пов'язані з пневмоконіозами, впливом хімічних речовин, іонізуючою радіацією, шумами і вібрацією [7, с. 3].

У Німеччині програми безпеки і гігієни праці багато в чому схожі на швейцарські (наприклад, тут також домінуючу роль у страхуванні від нещасних випадків відіграють приватні організації). Чинна у ФРН загальна система запобігання нещасним випадкам – складна і складається з багатьох елементів.

Безпека і гігієна праці в Німеччині регламентуються двома типами положень: 1) офіційні державні тексти (закони і постанови); 2) правила запобігання нещасним випадкам, видані страховими асоціаціями в різних сферах економічної діяльності. Так, законами регулюється низка класичних проблем запобігання нещасним випадкам (пов'язаним із паровими котлами, ліфтами, легкозаймистими рідинами, вибуховими речовинами й іншими небезпечними матеріалами), а постанови стосуються захисту молодих працівників і вагітних жінок. Правила запобігання нещасним випадкам, які видаються страховими асоціаціями, стосуються звичайних промислових ризиків, створюваних машинами в таких галузях, як швейна промисловість, виробництво хімічних речовин, гончарна справа, а також ризиків поводження з матеріалами. Ці правила повинні доповнювати офіційні тексти. Хоча згадані правила не є обов'язковими, вони впливають на безпеку праці: фактично їх розглядають як директиви для інспекторів, які їх ураховують при проведенні інспекцій.

Відповідальність за безпеку праці лежить на підприємці, однак законом передбачено, що в деяких випадках необхідно заручитися згодою сторін, зацікавлених у безпеці на робочому місці (наприклад, заводського комітету). Підприємець зобов'язаний при певному чисельному складі працівників і залежно від ступеня ризику на виробництві призначити заводського лікаря й інженера з техніки безпеки. На підприємствах із кількістю працівників понад 20 осіб повинні призначатися уповноважені з техніки безпеки, що зі своєї ініціативи здатні сформулювати рекомендації та пропозиції в сфері своєї компетенції.

Інспекція праці забезпечується спільно компетентними службами окремих земель і страхових асоціацій, причому останні організують свою службу за галузевим принципом, а не за регіональним. Також у ФРН мається широка мережа спеціалізованих центрів з випробування матеріалів [8, с. 109].

У французькому Законі про гарантії проти професійних ризиків 1991 р. встановлено обов'язок працівників відповідно до інструкцій, отриманих від адміністрації, і правил внутрішнього трудового розпорядку піклуватися про свою безпеку і здоров'я, а також про безпеку інших осіб. За порушення цього обов'язку працівники в певних випадках караються штрафами. У Франції працівник вправі відмовитися виконувати небезпечну для його життя і здоров'я роботу.

Контроль за забезпеченням безпечних і здорових умов праці у Франції здійснює інспекція праці. Цей орган не має права безпосередньо притягати до відповідальності винного підприємця, а повинен звертатися до судових органів. Також інспектори праці не можуть самі за надзвичайних обставин тимчасово закривати підприємства або видавати обов'язкові накази (наприклад, про евакуацію персоналу). У цьому випадку інспектори повинні звертатися в суд, що розглядає таке звертання в прискореному порядку.

У Франції законодавство передбачає створення на підприємствах із кількістю працівників понад 250 соціальної служби з проблем праці. Персонал служби призначається за згодою між адміністрацією і комітетом підприємства, а за відсутності

домовленості – інспектором праці. Мета служби – надання допомоги працівникам у рішенні психологічних проблем, особливо жінкам, молоді, інвалідам, літнім трудящим. Ці служби повинні координувати і спрямовувати дії адміністрації та комітету підприємства на вирішення соціальних питань; сприяти створенню на підприємстві сприятливого психологічного клімату, задоволеності всіх працівників працею, запобіганню стресів, виробничого дискомфорту, «виробничої туги» [6, с. 220].

Важливе місце в сфері забезпечення безпечних і здорових умов праці в країнах Європейського Союзу посідають організації трудящих (частіше це профспілкові організації). Слід зазначити, що функції та повноваження організацій трудящих у питаннях охорони праці різних європейських країн значно різняться. Як правило, функції та повноваження представницьких органів визначається в їхніх відносинах з роботодавцями. Вони визначаються трьома основними моментами: правом на одержання інформації та надання консультацій, правом стежити за дотриманням норм у сфері безпеки і гігієни праці всередині і поза підприємством, правом накладати заборону або відмовлятися від згоди на рішення, прийняті роботодавцем у цій сфері. Останнє право було надано представникам трудящих у ФРН, Нідерландах і Люксембурзі. Представники трудящих Данії наділені деякими правами щодо прийняття спільних рішень, але ці права мають обмежений характер, а в Бельгії та Франції це право стосується лише деяких рішень роботодавця.

У всіх інших державах – членах Європейського Союзу – представники трудящих можуть одержувати інформацію з питань гігієни і безпеки праці і з ними повинні проводитися консультації з цих питань. Так, у більшості країн ЄС прийнято правові акти загального характеру, що передбачають, наприклад, що представники трудящих мають доступ до будь-якої інформації, необхідної їм для виконання своїх завдань, або що з ними проводяться консультації з усіх питань, що стосуються безпеки праці, охорони здоров'я і добробуту [9, с. 13].

У більшості країн – членів ЄС – представники трудящих (принаймні, на найбільш великих підприємствах або на підприємствах з найбільшими ризиками для працівників) мають право на одержання і розгляд періодичних документів про заходи, які підприємство має намір здійснювати у сфері гігієни і безпеки праці, а у Франції, Бельгії та Нідерландах – ще і річних програм діяльності адміністрації. У цих трьох країнах підприємці повинні представляти через визначений час звіт про хід виконання таких програм. Крім того у більшості держав-членів ЄС роботодавці зобов'язані вести реєстри з указівкою в них частоти випадків виробничого травматизму і професійних захворювань, застосування або наявності отруйних речовин, а також результатів біологічних спостережень за робітничим середовищем. В Італії колективні угоди передбачають кілька таких реєстрів (наприклад, реєстр факторів потенційних ризиків у кожному робітничому середовищі або реєстр даних про неявку на роботу, про захворювання, нещасні випадки, результати медичних оглядів і т. ін., що стосуються осіб найманої праці, які працюють в однакових умовах).

Крім права на одержання інформації і на участь у консультаціях, у всіх країнах – членах Європейського Союзу – представники працівників у тій чи іншій формі мають право брати участь в інспектуванні робочих місць і в розслідуванні випадків виробничого травматизму, але в цій сфері відзначається значна розмаїтість у мірі участі трудящих. Відповідно до законодавства Ірландії і Нідерландів права трудящих досить обмежені: в Ірландії їхні представники можуть лише супроводжувати інспектора з праці при відвідуванні підприємства; у Нідерландах вони мають право знайомитися з умовами праці на підприємстві, однак що це означає на практиці – не зрозуміло. У той же час у

Великій Британії представники працівників мають право стежити за безпекою праці й охороною здоров'я трудящих. Британський акт, що стосується делегатів з безпеки праці і комітетів з безпеки праці, як і численні колективні угоди в Італії, дозволяють трудящим проводити свої власні інспекції і розслідування. В Італії та Норвегії інспектори з охорони праці зобов'язані консультиватися з представниками профспілок перед прийняттям своїх розпоряджень щодо порушень трудового законодавства й умов праці (у сенсі техніки безпеки) [10, с. 19-22]. У більшості інших країн – членів Європейського Союзу – право контролювати застосування норм належить змішаному комітету з безпеки праці, що означає, що роботодавець і представники осіб найманої праці можуть спільно проводити періодичні інспекції робочих місць і розслідування випадків виробничого травматизму [4, с. 105].

Слід зазначити, що у всіх європейських країнах порушення правил техніки безпеки й інших правил охорони праці зумовлює дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову (майнову), а також кримінальну відповідальність у вигляді штрафу або тюремного ув'язнення. Так, кримінальні кодекси багатьох країн містять спеціальну статтю (або кілька статей), що встановлюють відповідальність за порушення правил охорони праці, у низці випадків досить значну (наприклад, згідно зі ст. 437 КК Італії – до 10 років тюремного ув'язнення). Нещасний випадок на виробництві, що викликав серйозні наслідки, й особливо зі смертельним результатом, може стати основою застосування кримінально-правових норм, що прямо не стосуються забезпечення охорони праці (наприклад, смерть або заподіяння шкоди здоров'ю з необережності). У деяких країнах за порушення правил з охорони праці припускається кримінальна відповідальність (штраф) стосовно юридичної особи (корпорації) [6, с. 220].

Важливим напрямком діяльності України на сьогоднішньому етапі є адаптація національного законодавства до законодавства ЄС. Особливе значення ця діяльність набуває в сфері законодавства про охорону праці.

До найважливіших документів Європейського Союзу, які закріплюють вимоги та стандарти в сфері охорони праці, належать: Директива Ради № 89/391/ЄЕС «Про впровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки і охорони здоров'я працівників під час роботи» від 12 червня 1989 р., Директива Ради № 89/654/ЄЕС «Про мінімальні вимоги щодо безпеки і охорони здоров'я в робочих зонах» від 30 листопада 1989 р., Директива Ради № 89/655/ЄЕС «Про мінімальні вимоги щодо безпеки і охорони здоров'я при застосуванні робочого обладнання працівниками під час роботи» від 30 листопада 1989 р., Директива Європейського Парламенту та Ради № 98/37/ЄС «Про зближення законодавства держав-членів стосовно машин і механізмів» від 22 червня 1998 р., Директива Європейського Парламенту і Ради № 97/23/ЄС «Про зближення законодавства держав-членів щодо устаткування, яке працює під тиском» від 29 травня 1997 р., Директива Ради № 87/404/ЄЕС «Про зближення законодавства держав-членів щодо простих посудин, що перебувають під тиском» від 25 червня 1987р., Директива Ради № 89/656/ЄЕС «Про мінімальні вимоги безпеки та охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці» від 30 листопада 1989 р., Директива Ради № 89/686/ЄЕС «Про зближення законодавств держав-членів щодо засобів індивідуального захисту» від 21 грудня 1989 р., Директива Ради № 92/58/ЄЕС «Про мінімум вимог до забезпечення знаків безпеки й/або гігієни праці» від 24 червня 1992 р.

З метою приведення національного законодавства про охорону праці відповідно до вимог вищенаведених документів слід провести такі заходи:

– доповнити КЗпП України та Закон України «Про охорону праці» статтею такого змісту: «Роботодавець вживає заходи, необхідні для безпеки і захисту здоров'я працівників, на підставі наступних загальних принципів техніки безпеки: а) запобігання ризикам; б) оцінка ризиків, яких не можна уникнути; в) усунення небезпек у їх джерелах; г) урахування людського фактора під час роботи, особливо при облаштуванні робочих місць, виборі засобів праці, робочих і технологічних процесів, передусім з точки зору полегшення монотонної роботи та роботи в ритмі, заданому машиною, а також послаблення її шкідливого впливу на здоров'я; д) адаптування до технічного прогресу; е) виключення або зменшення небезпек; ж) планування запобігання небезпекам з урахуванням стану техніки, організації праці, умов праці, соціальних відносин і впливу навколишнього середовища на робочому місці; з) надання пріоритету колективним захисним заходам над індивідуальними захисними заходами; і) належний інструктаж працівників»;

– доповнити КЗпП України та Закон України «Про охорону праці» статтею такого змісту: «Роботодавець здійснює необхідні заходи з тим, щоб роботодавці працівників інших підприємств, залучених до роботи на його підприємстві або виробництві одержували призначену для них інформацію стосовно: загроз для безпеки і здоров'я, а також захисних та запобіжних заходів на підприємстві або виробництві в цілому, а також для кожного робочого місця або виду робіт; чисельності працівників для надання першої допомоги, боротьби з пожежею і евакуювання працівників, їх підготовки та обладнання, що є в їх розпорядженні».

Використана література

1. Конституція України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про охорону праці : Закон України від 14.10.92 р. № 2694-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
3. Кодекс законів про працю України : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1971. – (Додаток до № 50. – Ст. 375).
4. Васильев Д.И. Представительные органы работников в сфере техники безопасности и гигиены труда на предприятиях ведущих стран мира / Д. И. Васильев // Труд за рубежом. – 1996. – № 4. – С. 96-113.
5. Accident prevention. A workers education manuel. – Geneva : ILO, 1986. – P. 1.
6. Киселев И.Я. Сравнительное и международное трудовое право : учебник для вузов / И.Я. Киселев. – М. : Дело, 1999. – 728 с.
7. International Labour Conference. 79-th Session. 1992. Report V(1). Prevention of industrial disasters. – Geneva: ILO, P. 3.
8. Некипелов Д.С. Экономические стимулы в области безопасности и гигиены труда: зарубежный опыт / Д.С. Некипелов // Труд за рубежом. – 1998. – № 4. – С. 103-119.
9. Prevention of industrial disasters. Op. cit. – P. 13.
10. La securite et L'hygiene du travail dans les entreprises multinationals. – Geneve : BIT, 1985. – P. 19-32.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК: 351:453

ЛАЗАРЕНКО Д.В., здобувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ПРИРОДНІ РЕСУРСИ ЯК ОБ’ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті визначено, що об’єктом адміністративно-правових відносин у сфері адміністративно-правового регулювання є природні ресурси (елементи та сили природи, які можуть використовуватися у виробничій та невиробничій сферах для забезпечення потреб людей), а також дії суб’єктів публічної адміністрації щодо забезпечення їх раціонального використання.

Ключові слова: використання, об’єкт, природні ресурси, публічна адміністрація, регулювання.

Аннотация. В статье определено, что объектом административно-правовых отношений в сфере административно-правового регулирования являются природные ресурсы (элементы и силы природы, которые могут использоваться в производственной и непроизводственной сферах для обеспечения потребностей людей), а также действия субъектов публичной администрации по обеспечению их рационального использования.

Ключевые слова: использование, объект, природные ресурсы, публичная администрация, регулирование.

Summary. The article states that the object of administrative and legal relations in the field of administrative regulation is the natural resources. Which include the elements and forces of nature that can be used in production and non-production areas to meet the needs of people. Also, to objects of administrative regulation include actions by public administration to ensure the sustainable use of natural resources.

Keywords: use, object, natural resources, public administration, management.

В умовах ринкової економіки експлуатація природних ресурсів здатна забезпечити значну частку бюджетних надходжень, виступаючи як основне джерело забезпечення ресурсної незалежності національної економіки. Тому нераціональне використання потенціалу природних ресурсів – непоправне, і можна припустити, що держава повинна здійснювати функції регулювання використання природних ресурсів [1].

Сучасний стан навколишнього середовища, яке все більше забруднюється внаслідок екологічних катастроф, хвилює сьогодні світову прогресивну громадськість і вимагає комплексного підходу до вивчення проблем, що стосуються сфери буття людини [2].

Від ефективного й ощадливого використання природних ресурсів, забезпечення охорони навколишнього середовища залежить стабільне функціонування національної економіки, добробут населення, безпека життєдіяльності людства і поступова реалізація моделі сталого розвитку. Тому використання природних ресурсів і пов’язане з ним відповідне навантаження на навколишнє природне середовище становить собою ту сферу діяльності, яка визначає широке коло соціальних, економічних і екологічних проблем, вирішення яких не можливе без активної участі держави [3].

До проблеми використання природних ресурсів як об’єкта адміністративно-правової регулювання звертали свою увагу А. Антонов [1], М. Григор’єв [2], Т. Грушева [3], В. Демченко [4], І. Кирєєва [5], А. Котелевець [6], О. Лазор [7], О. Проніна [8],

К. Рябець [9] та ін. Однак безпосередньо предметом їх досліджень природні ресурси як об'єкт адміністративно-правового регулювання не були.

Природні ресурси – це елементи та сили природи, які можуть використовуватися у виробничій та невиробничій сферах для забезпечення потреб людей. Іншими словами, природні ресурси становлять собою природні багатства регіону, які використовуються або можуть використовуватися в матеріальному виробництві, є основою матеріального виробництва, яке спрямоване на створення матеріальних благ для людей. За тим, яка є кількість та як використовуються природні ресурси, визначається соціально-економічний потенціал регіону. У сучасних умовах формування нового змісту економічних відносин в Україні постає необхідність перегляду пріоритетів у використанні окремих видів ресурсів, що склалися в минулому, формування нових способів їх використання та відтворення, враховуючи реальну наявність їх запасів.

До природних ресурсів належать елементи літосфери, гідросфери, атмосфери. До елементів літосфери – зовнішня сфера «твердої» Землі, що включає земну кору та частину верхньої мантії (паливні, рудні та нерудні, гідро- та газомінеральні корисні копалини, ґрунти). До елементів гідросфери належить сукупність усіх водних об'єктів – океанів, морів, річок, озер, водосховищ, боліт, підземних вод, льодовиків. До елементів атмосфери належить повітряне середовище навколо Землі. Природні ресурси поділяються на вичерпні та невичерпні. Серед вичерпних розрізняють невідновлювальні – мінеральні (вугілля, нафта, газ, руди металів тощо) і відновлювальні (ґрунти, рослини, тварини, деякі мінеральні ресурси). До невичерпних належать космічні (сонячна радіація, морські припливи тощо), кліматичні (атмосферне повітря, енергія вітру тощо) ресурси.

Також важливе значення має господарська класифікація природних ресурсів, виходячи з напрямків і форм їх господарського використання. Наприклад, земля – це просторова основа виробництва й одночасно важливий засіб виробництва у сільському господарстві. Вода водосховищ, озер, річок має значення як засіб виробництва, так і як предмет споживання, а також як сфера життя живих істот, які використовуються людьми [10].

Об'єкти правовідносин – це те, на що спрямовано інтереси суб'єктів, з приводу чого останні вступають в адміністративно-правові відносини. Між цими елементами існує нерозривний зв'язок. Суб'єкти адміністративно-правових відносин вступають у них з метою задоволення своїх інтересів і потреб, які опосередковують об'єкти адміністративно-правових відносин. Виникнення в суб'єктів взаємних прав і обов'язків можливе лише на підставі настання певних юридичних умов юридичних фактів, закріплених у гіпотезах адміністративно-правових норм.

Суб'єкти завжди вступають у правові відносини заради задоволення різних матеріальних, економічних, культурних, політичних або інших інтересів і потреб. Для досягнення цієї мети суб'єкти адміністративно-правових відносин здійснюють певні дії, спрямовані на досягнення корисного для них результату. Цей результат і є об'єктом адміністративно-правових відносин.

Об'єктом адміністративно-правових відносин є те матеріальне або нематеріальне благо, на використання чи охорону якого спрямовано суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників адміністративно-правових відносин. Це блага матеріальні або нематеріальні, а також певні дії, заради яких суб'єкти вступають в адміністративно-правові відносини.

Об'єктом адміністративно-правових відносин може бути все, що здатне служити здійсненню публічних інтересів. У цій ролі можуть бути права людини і громадянина,

право власності й послуги інших осіб. Права людини і громадянина стають об’єктом адміністративного права, оскільки є природними; законодавець через Конституцію України та інші закони їх установлює та визначає межі, в яких ними можна беззаперечно користуватися. У такий спосіб об’єктами адміністративного права стає вся гама прав, визначених у розділі першому та другому Конституції України. Зокрема це право людини на життя, здоров’я, честь, гідність, особисту недоторканність, свободу пересування, свободу слова, зібрань, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї творчої інтелектуальної діяльності, право займатися підприємницької діяльністю. Тим самим, на думку В. Галуцька, об’єктами адміністративно-правових відносин можуть бути різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які становлять публічну цінність, і діяння суб’єктів та об’єктів публічного управління [12, с. 66].

Сьогодні застосовуються три типи економічних механізмів природокористування – ліберальний, стимулюючий, жорсткий. Упровадження того чи іншого економічного механізму природокористування передбачає вирішення проблеми вибору мети розвитку певного сектору економіки на формування цього механізму. У загальному вигляді можна виділити дві можливі концепції розвитку економіки – зростання споживання природних ресурсів або раціональне використання природних ресурсів.

На думку Т. Грушевої, з метою підвищення ефективності формування та використання джерел інвестування економічного природокористування має бути запроваджено комплекс заходів, упровадження яких має відбуватися на трьох рівнях – державному, регіональному, на рівні окремої галузі або підприємства. На державному рівні пропонуються: розробка механізму посилення економічної зацікавленості комерційних банків у кредитуванні проектів, пов’язаних із природокористуванням; виділення коштів на формування державних фондів підтримки природоохоронних заходів. На регіональному рівні – відшкодування відсоткових ставок за рахунок коштів місцевого бюджету за кредитами, які будуть залучені підприємствами для реалізації своїх інвестиційних проектів економічного природокористування; розробка програми цільового кредитування підприємств, що займаються природоохоронною діяльністю, раціональним природокористуванням тощо; пріоритетне спрямування коштів на фінансування прибуткових проектів з метою підвищення ефективності використання регіональних інвестиційних ресурсів. На рівні галузі або окремих підприємств необхідним є удосконалення амортизаційної політики шляхом застосування найбільш відповідних умовам діяльності підприємства методів амортизації. Також учений вважає, що є необхідність включення до економічного механізму природокористування додаткового інструменту – концепції природничо-продуктового ланцюжка, що сприятиме раціональному природокористуванню через обмеження масштабів використання природних ресурсів та лімітування норм залучення нових природних ресурсів у господарський обіг [3].

Усе вищевикладене дає можливість сформулювати такі висновки: 1) природні ресурси – це елементи та сили природи, які можуть використовуватися у виробничій та невиробничій сферах для забезпечення потреб людей; 2) до природних ресурсів належать елементи літосфери, гідросфери, атмосфери; 3) природні ресурси поділяються на вичерпні та невичерпні, серед вичерпних розрізняють невідновлювальні – мінеральні (вугілля, нафта, газ, руди металів тощо) і відновлювальні (грунти, рослини, тварини, деякі мінеральні ресурси), до невичерпних належать космічні (сонячна радіація, морські припливи тощо), кліматичні (атмосферне повітря, енергія вітру тощо) ресурси; 4) об’єктом адміністративно-правових відносин є те матеріальне чи нематеріальне благо,

на використання чи охорону якого спрямовано суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників адміністративно-правових відносин. Це блага матеріальні або нематеріальні, а також певні дії, заради яких суб'єкти вступають в адміністративно-правові відносини; 5) з метою підвищення ефективності використання природних ресурсів є комплекс заходів (дій).

Отже, об'єктом адміністративно-правових відносин у сфері адміністративно-правового регулювання є природні ресурси (елементи та сили природи, які можуть використовуватися у виробничій та невиробничій сферах для забезпечення потреб людей), а також дії суб'єктів публічної адміністрації щодо забезпечення їх раціонального використання.

Використана література

1. Антонов А.Л. Державне регулювання відносин власності на природні ресурси : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / А.Л. Антонов. – Запоріжжя, 2008. – 19 с.
2. Григор'єв М.К. Взаємозв'язок соціальної екології, економіки і права: соціально-філософський аналіз : автореф. дис... канд. філософ. наук : 09.00.03 / М.К. Григор'єв. – О., 2003. – 20 с.
3. Грушева Е.І. Державні механізми економіко-правового регулювання природо-користування : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Е.І. Грушева. – Донецьк, 2008. – 20 с.
4. Демченко В.І. Державна стратегія управління процесами природокористування приморських регіонів: автореф. дис... канд. філос. наук : 25.00.02 / В.І. Демченко. – К., 2009. – 20 с.
5. Кирєєва І.В. Загальні засади припинення прав громадян щодо природних об'єктів : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.06 / І.В. Кирєєва. – Х., 2008. – 20 с.
6. Котелевець А.В. Актуальні питання правозастосовчої діяльності у галузі екології : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.06 / А.В. Котелевець. – Х., 2000. – 19 с.
7. Лазор О.Я. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні : автореф. дис... д-ра наук з держ. Упр : 25.00.02 / О.Я. Лазор. – К., 2004. – 36 с.
8. Проніна О.В. Державна політика охорони навколишнього середовища в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / О.В. Проніна. – К., 2011. – 20 с.
9. Рябець К.А. Адміністративно-правове регулювання екологічної діяльності : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / К.А. Рябець ; Ін-т законодавства Верх. Ради України. – К., 2007. – 18 с.
10. Зінь Е.А. Регіональна економіка : підручник / Е.А. Зінь. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2008.– 528 с.
11. Адміністративне право України : підручник / [В.В. Галунько, Ю.В. Гридасов, С.О. Короед та ін.]. – Херсон : ХМД, 2013. – 396 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК: 342.951

ЛАЗАРЕНКО М.В. здобувач кафедри конституційного адміністративного та фінансового права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЦЕНТРУ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ

***Анотація.** У статті сформовано, що адміністративно-правовий статус Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем – це сукупність юридичних засобів, які характеризують його місце і роль у системі Управління Державної автомобільної інспекції МВС України та характеризуються правосуб'єктністю, публічними юридичними обов'язками (функціями), суб'єктивними публічними правами та загальними засадами адміністративної відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків щодо розвитку, упровадження та супроводження автоматизованих систем та організаційно-методичного й інженерного забезпечення дорожнього руху.*

***Ключові слова:** автоматизовані системи, адміністративний статус, безпека, дорожній рух, публічні обов'язки, публічні права, центр.*

***Аннотация.** В статье сформировано, что административно-правовой статус Центра безопасности дорожного движения и автоматизированных систем – это совокупность юридических средств, которые характеризуют его место и роль в системе Управления Государственной автомобильной инспекции МВД Украины и характеризуются публичными юридическими обязанностями (функциями), субъективными публичными правами и общими принципами административной ответственности за ненадлежащее исполнение своих обязанностей по развитию, внедрению и сопровождению автоматизированных систем и организационно-методического и инженерного обеспечения дорожного движения.*

***Ключевые слова:** автоматизированные системы, административный статус, безопасность, дорожном движении, публичные обязанности, публичные права, центр.*

***Summary.** The article is formed, the administrative status of the Centre for Road Safety and automated systems a set of legal tools that characterize its place and role in the management of the State Automobile Inspection of Ministry of Interior of Ukraine.*

The administrative status of the Center for Road Safety and automated systems characterized by juridical personality, public legal responsibilities (functions), subjective public rights and general principles of administrative responsibility for the improper performance of their duties in relation to the development, implementation and maintenance of automated systems and organizational methods and engineering support traffic.

***Keywords:** automated systems, administrator status, safety, traffic public duties, public law, center.*

Наявність засобів швидкого пересування, поставлення продовольчих і промислових товарів є невід'ємним елементом сучасного життя. Серед таких засобів провідне місце належить автомобільному транспорту.

Автомобільний парк країни постійно зростає і складає понад 15 млн. одиниць. Посилення інтенсивності руху на автошляхах з особливою гостротою ставить перед суспільством проблему забезпечення його безпеки і водночас забезпечення прав усіх учасників дорожнього руху. Це у свою чергу суттєво змінює умови дорожнього руху: збільшується щільність транспортних потоків, зростає інтенсивність і швидкість руху автомобілів, що в сукупності з іншими факторами часто призводить до ДТП.

Щоденно на дорогах країни реєструється від 76 до 187 ДТП, від яких тілесні ушкодження отримують від 55 до 165 осіб. Жодний день не проходить без смерті на дорозі – на місцях ДТП гине від 6 до 28 осіб. Відповідно загальна статистика є гнітючою, щорічно реєструється майже 200 тис. ДТП, кількість загиблих в яких становить близько 5 тис. осіб, а травмується понад 35 тис. осіб, завдаються значні матеріальні збитки фізичним та юридичним особам і державі в цілому [1].

Питання забезпечення безпеки дорожнього руху регулюються передусім нормами адміністративного права, забезпечення виконання яких лягає на плечі працівників Державної автомобільної інспекції МВС України. Серед них вагоме місце належить Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем [2].

До загальних засад адміністративно-правового статусу зверталися вчені-адміністративісти В. Авер'янов, О. Андрійко, О. Бандурка, Ю. Битяк, В. Бевзенко, В. Гаращук, В. Галуцько, П. Діхтєвський, Є. Додін, Р. Калюжний, С. Ківалов, Л. Коваль, І. Коліушко, В. Колпаков, А. Комзюк, Т. Коломоєць, С. Константінов, О. Кузьменко, В. Курило, Р. Мельник, О. Остапенко, С. Петков, Ю. Римаренко, В. Шкарупа та ін.

Окремі аспекти, які так чи інакше стосуються здійснення адміністративно-правового регулювання використання автоматизованих систем у сфері безпеки дорожнього руху, були предметом дослідження таких учених, як О. Берест, Ю. Бриндіков, М. Веселов, Г. Голубєва, Т. Гурій, С. Гусаров, М. Долгополова, В. Єгупенко, В. Кашканов, М. Климчик, Н. Кожуховська, В. Кондрюкова, В. Кужель, П. Луцьок, М. Микитюк, В. Мисливий, О. Міленін, О. Мойсюк, А. Подоляка, О. Салманова, Л. Сопільник, М. Стецька, Я. Хом'як та ін. Однак вони розкрили лише окремі аспекти адміністративно-правових засад у цій сфері.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі використання теорії адміністративного права та джерел регулювання адміністративної діяльності центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем розкрити адміністративно-правий статусу зазначеного суб'єкта публічної адміністрації.

Під статусом розуміється правове становище (сукупність прав і обов'язків) фізичної чи юридичної особи [3, с. 1263]. Слушними залишаються роздуми щодо сутності правового статусу індивіда в адміністративно-правових відносинах одного із засновників вітчизняної науки адміністративного права А. Єлістратова, який стверджував, що від обсягу правоможностей, які фізична особа одержує в публічному праві, залежить її потрійний статус. Право особистої свободи визначає так званий негативний статус фізичної особи – правоможність індивіда та те, щоб правляча влада не втручалась до сфери особистої свободи, відмежованої законом. Право публічної адміністрації встановлює позитивний статус особи: тут визначається обов'язок публічної влади надавати фізичним і юридичним особам адміністративні послуги. На думку вченого, негативний і позитивний статуси доповнюють й утворюються правом громадян на участь у публічній владі, інакше – сукупністю політичних прав, що утворюють третій – активний статус громадянина [4].

У сучасних умовах зміст правового статусу особи трактується у правознавстві в чотирьох основних аспектах: по-перше, правовий статус особи ототожнюється з правосуб'єктністю; по-друге, правовий статус устанавлюється нормативно-правовими актами, що встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи; по-третє, правовий статус особи визначається нормативно-правовими актами, які встановлюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи в сукупності з їх правосуб'єктністю; по-четверте, правовий статус розглядається як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків та юридичної відповідальності,

відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто такий, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві. Тим самим, на думку, В. Галуцька, адміністративно-правовий статус особи – це сукупність юридичних засобів, які характеризують місце і роль фізичної або юридичної особи в адміністративно-правових відносинах. Визначальними для аналізу адміністративно-правового статусу особи є такі юридичні інститути: 1) публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки; 2) правосуб'єктність особи; 3) адміністративна відповідальність; 4) у деяких випадках – дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації [5, с. 91-101].

Відповідно до Положення про Центр безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем (ЦБДР та АС) він є підрозділом при Міністерстві внутрішніх справ України, підпорядкованим Управлінню Державної автомобільної інспекції МВС на правах самостійного управління. ЦБДР та АС є головною установою з питань розвитку, упровадження та супроводження автоматизованих систем Державної автомобільної інспекції, а також їх загального організаційно-методичного та інженерного забезпечення.

ЦБДР та АС виконує такі функції: здійснює у встановленому законодавством порядку контроль за процесом автоматизації діяльності підрозділів ДАІ, аналізує стан використання новітніх інформаційно-обчислювальних технологій і комплексної автоматизації у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, розробляє пропозиції щодо його покращання та бере участь у їх упровадженні; забезпечує проведення робіт із розроблення та впровадження в практичне використання автоматизованих інформаційно-аналітичних та управлінських комп'ютерних систем за окремими напрямками діяльності ДАІ та її структурних підрозділів на місцях; супроводжує та реалізує заходи з удосконалення і розвитку інформаційно-обчислювальних мереж ДАІ, забезпечує режим інформаційної безпеки, захист центрального серверу ДДАІ МВС від спроб несанкціонованого доступу та протидію витоку інформації з корпоративної мережі; здійснює автоматизований облік даних про зареєстровані, викрадені, заарештовані транспортні засоби та інші дані щодо автотранспорту, що використовувався зі злочинною метою, у встановленому законодавством порядку; розробляє проекти схем організації дорожнього руху, зокрема з використанням автоматизованих систем управління ним, та виключно у встановленому законодавством порядку впроваджує їх на окремих ділянках вулично-дорожньої мережі держави, у проблемних зонах і місцях концентрації ДТП; здійснює нагляд за діяльністю підприємств, установ та організацій, що займаються підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації водіїв колісних транспортних засобів, зокрема тих, що здійснюють перевезення великогазових, негабаритних і небезпечних вантажів, а також беруть участь у міжнародному русі, бере участь у перевірках діяльності підрозділів ДАІ з контролю за діяльністю таких установ і організацій та ін.

ЦБДР та АС має право: здійснювати нагляд за дотриманням вимог норм і стандартів у сфері безпеки дорожнього руху, аналізувати проблеми в зазначеній сфері та за результатами цього аналізу готувати і надавати відповідні висновки та пропозиції; видавати: сертифікати відповідності вимогам нормативів і стандартів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху на продукцію та послуги; висновки щодо визначення технічної можливості переобладнання транспортних засобів; свідоцтва про узгодження конструкцій транспортних засобів; свідоцтва про підготовку водіїв до міжнародного руху та перевезення небезпечних вантажів; вести облік суб'єктів підприємницької діяльності всіх форм власності, що провадять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів, з видачею їм

бланків свідоцтв про підготовку водіїв; визначати технічний стан транспортних засобів, які ввозяться для експлуатації до України або виготовляються чи самостійно складені на її території, з видачею в установленому порядку відповідних дозволів; проводити сертифікаційні випробування технічних засобів організації та регулювання дорожнього руху, дорожньо-транспортних засобів на базі власних і орендованих випробувальних лабораторій та полігону; приймати індивідуальні замовлення на виготовлення номерних знаків і видавати їх, вести облік; установлювати відповідність вимогам безпеки і Правил дорожнього руху розміщення реклами на транспорті та встановлення рекламоносіїв на вулично-дорожній мережі, з видачею відповідних формулярів.

Отже, адміністративно-правовий статус Центру безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем – це сукупність юридичних засобів, які характеризують його місце і роль в системі Управління Державної автомобільної інспекції МВС України та характеризуються правосуб’єктністю, публічними юридичними обов’язками (функціями), суб’єктивними публічними правами та загальними засадами адміністративної відповідальності за неналежне виконанням своїх обов’язків щодо розвитку, упровадження та супроводження автоматизованих систем та організаційно-методичного й інженерного забезпечення дорожнього руху.

Використана література

1. Граділь А.О. Адміністративно-правові засади оформлення дорожньо-транспортних пригод : автореф. кан. юрид. наук : спец. 12.00.07 / А.О. Граділь. – Запоріжжя, 2012. – 18 с.
2. Центр безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем : Департамент ДАІ МВС України. – 2013. – Режим доступу : [//www.sai.gov.ua/ua/people.htm](http://www.sai.gov.ua/ua/people.htm)
3. Энциклопедический словарь ; гл. ред. А.М. Прохоров. – М. : Энциклопедия 1984. – 1600 с.
4. Єлістратов А.І. Адміністративне право : лекції / А.І. Єлістратов ; ред. та упоряд. В.В. Галуцько, С. В. Діденко. – Херсон : ВАТ ХМД, 2007. – 268 с.
5. Адміністративне право України : навчальний посібник / [Галуцько В.В., Пихтін М.П. та ін.] : у 2-х т. ; за заг. ред. В.В. Галуцька. – Херсон 2011. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 320 с.
6. Про затвердження Положення про Центр безпеки дорожнього руху та автоматизованих систем при МВС : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27.10.11 р. № 808 – Режим доступу : [//www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS346.html](http://www.search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS346.html)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 34.06

ЛЕБЕДЕНКО В.І., кандидат юридичних наук, доцент, професор
кафедри цивільного, господарського та кримінального права
інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА: ПОНЯТТЯ, ПРИЗНАЧЕННЯ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. У статті сформовано ідею, що юридична техніка є невід’ємною складовою нормотворення та правозастосовної діяльності уповноважених суб’єктів, через призму якої здійснюється реалізація норм у повсякденному суспільному житті, а також систематизовано загальнотеоретичні уявлення про види та призначення юридичної техніки, вимогам яких повинна відповідати ця діяльність загалом і відповідно до видової класифікації.

Ключові слова: право, правотворчість, правозастосування, юридична техніка, юридичний акт, документ, види, прийоми і правила юридичної техніки, їх система.

Аннотация. В статье сформирована идея, что юридическая техника является неотъемлемой частью нормотворчества и правоприменительной деятельности уполномоченных субъектов, через призму которой осуществляется реализация норм в повседневной общественной жизни, а также систематизированы общетеоретические представления о видах и назначении юридической техники, требования, которым должна соответствовать эта деятельность в целом и в соответствии с ее видовой классификацией.

Ключевые слова: право, правотворчество, правоприменение, юридическая техника, юридический акт, документ, виды, приемы и правила юридической техники, их система.

Summary. In this article formed idea that legal technology is an integral part of lawmaking and law-enforcement activity of authorized bodies through the prism of which is the implementation of normative in everyday social life. Here also systematized General ideas about the types and the appointment of legal requirements for these activities in General and in accordance with its species classification.

Keywords: right, law making, enforcement, legal technology, legal act, document types, techniques and rules of legal technique, their system

Фактично в суспільному житті не можливе існування якихось відносин, що тим чи іншим чином не регулюються. Відомо, що певні процеси в суспільному житті регулюються моральними, релігійними, корпоративними, соціальними нормами, традиціями та звичаями, а в умовах сьогодення значна частина суспільних відносин регулюється правовими приписами, що є по суті правовим регулюванням суспільних відносин, які закріплені в положеннях законодавчих і нормативно-правових актів, у відповідних юридично значущих документах (договорах, актах, рішеннях, угодах тощо).

Соціально-економічна розбудова нашої держави вимагає інтенсивного розвитку законодавства та його приведення до вимог міжнародних стандартів. Усе це потребує удосконалення нормотворчої та правозастосовної діяльності. Сьогодні гостро постає проблема юридично-технічної досконалості нормативно-правових актів і можливості їх практичної реалізації. Останнє, як відомо, досягається через послідовне, логічне та відповідне використання юридичних прийомів, засобів, способів і дотримання певних правил щодо розробки, складання та оформлення нормативно-правових документів. Зазначене в теорії права отримало назву *юридична техніка*.

Юридична техніка в правотворчості охоплює нормативні акти, тобто техніко-юридичні прийоми і правила при виробленні законів і підзаконних нормативно-правових актів, а в правозастосовній діяльності – індивідуальні акти, тобто техніко-юридичні прийоми і правила при виробленні судових актів, договорів тощо. Від юридичної техніки значною мірою залежать ефективність законодавства в цілому, його правильне розуміння та використання суб'єктами правозастосування, його належний вид, систематизація тощо. Разом із тим доводиться констатувати, що значна частина чинних нормативних правових актів в Україні є неякісною з погляду на нормотворчу техніку. Невдалі формулювання або неточні вживання термінів, допущення суперечностей, некоректні посилання і т. ін. породжують зволікання, сприяють помилкам, виникненню непорозумінь у практичній правничій діяльності, заважають ефективному реформуванню багатьох сфер державного та громадського життя. Отже, сьогодні вже не викликає сумнівів той факт, що юридична техніка має не лише прикладне (допоміжне), але й істотне значення для регулювання суспільного життя. Тому цілком природним є значне підвищення інтересу науковців і практиків до проблем юридичної, нормотворчої, законодавчої техніки.

Ураховуючи викладене зазначимо, що метою нашої статті є аналіз теоретичних знань про юридичну техніку, її місце й роль у юридичній науці та практичній правничій діяльності, дослідження окремих видів, засобів і правил її реалізації, логічних спеціально-юридичних, мовностилістичних та інших засобів і правил структурування нормативних правових актів і формулювання на цій підставі висновків та рекомендацій щодо ефективного її використання в повсякденному житті відповідними суб'єктами права.

Юридична техніка розвивалася протягом усієї історії існування права. Вона проявлялася зовні у вигляді навичок, прийомів практичної діяльності щодо реалізації права, а пізніше – як рекомендації щодо найбільш доцільних способів здійснення цієї діяльності. Зміст цих рекомендацій збагачувався і змінювався з розвитком права як явища суспільного життя. Загалом можна стверджувати, що зміст юридичної техніки органічно впливає з сутності та ознак самого права, оскільки вона виникає у зв'язку з функціонуванням права, а в міру нагромадження практичного досвіду переростає в теоретичне знання про шляхи, способи та засоби реалізації права у процесі здійснення юридично значущої діяльності.

Питання щодо становлення та розвитку юридичної техніки як правової категорії розглядали у своїх наукових працях К. Бриль, Є. Білозьоров, О. Вінник, Є. Гіда, А. Завальний, А. Красницька, Ю. Кривицький, Р. Москаль, О. Мурашин, А. Осауленко, Д. Тихомиров та деякі інші. Разом із тим слід погодитися з Р. Москалем [6], що уявлення про юридичну техніку, яке склалося сьогодні в теорії права, не зовсім відповідає об'єктивному значенню цього явища. У вітчизняній літературі цей феномен, як правило, розглядається з позицій «інструментального» підходу як технічний прийом у сфері правотворчості та правозастосування, або ж юридична техніка взагалі зводиться лише до техніки прийняття нормативно-правових актів, тобто як елемент системи законодавчої діяльності [7, с. 251].

Проте сьогодні цього недостатньо, адже нечіткими залишаються критерії, за якими можна виокремити певні види юридичної техніки. Існують різні класифікації: В. Карташов [5] поділяє юридичну техніку на правотворчу і правозастосовну (правореалізаційну), інтерпретаційну і правосистематизуючу, судову і слідчу, прокурорську тощо; К. Бриль [3] називає такі види юридичної техніки, як нормотворчу, техніку оприлюднення, техніку інкорпорації та консолідації, правозастосовну та ін.;

С. Алексеев зазначає [2], що юридична техніка класифікується: а) за видами правових актів, які обслуговуються цією сукупністю технічних прийомів і засобів, – на законодавчу (правотворчу) техніку і техніку індивідуальних актів; б) за змістом цих прийомів і засобів – на засоби і прийоми юридичного вираження волі законодавця (або волі суб'єкта індивідуального акта) та на засоби і прийоми словесно-документального викладення змісту акта. Інший підхід – це розгляд юридичної техніки як виду суто інтелектуальної праці в галузі правотворчості, тобто розвиток концепцій, завдяки яким право неминуче набуває наукового вираження. Треті автори розуміють юридичну техніку як сукупність засобів і процедур, що мають забезпечити реалізацію цілей права і його захист. Ще один підхід – додатково розглядати юридичну техніку як засіб переведення соціальних потреб мовою права, тобто створення відповідних правових конструкцій, за рахунок яких досягається підтримання правопорядку в суспільстві [7].

Кожна із зазначених концепцій містить раціональне зерно, але в цілому не відтворює в повному обсягу розуміння юридичної техніки як сукупності засобів, правил і прийомів підготовки та реалізації юридичних актів усіма суб'єктами права, адже за межами зазначених концепцій залишається значний масив юридично значимих документів, які утворюються не тільки в процесі законотворчої, а й правореалізаційної діяльності уповноважених суб'єктів та є необхідною складовою єдиного процесу виникнення та реалізації права, що закладено в правовій нормі (договори приватно-публічного права, управлінсько-розпорядча документація підприємств, акти та інші документи щодо надання органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, іншими уповноваженими суб'єктами адміністративних послуг тощо).

Загалом за напрямками застосування (видова класифікація) юридична техніка поділяється на законодавчу (правотворча, нормотворча), тобто сукупність правил, прийомів, способів створення нормативних актів (підготовка, розробка, складання, оформлення) та їх видання (оприлюднення) із дотриманням правил, що встановлені для цього; техніку систематизації законодавства, тобто використання таких способів його систематизації, як облік, інкорпорація, консолідація, кодифікація, з метою упорядкування та спрощення відповідного застосування норм права в практичній правничій діяльності; техніку правозастосування нормативно-правових актів, тобто дії уповноважених суб'єктів щодо належного зовнішнього оформлення відповідного індивідуального правозастосовного акта (назва, органи видання або видачі, час і місце видачі, підпис, печатка, зміст тощо), дотримання формальних ознак нормативного документу (рішення, фіксація юридичного факту, відповідність термінологічного стилю мові законодавства і т. ін.).

Загальними прийомами та правилами щодо застосування юридичної техніки є дотримання юридичної термінології, тобто системи усталених, загальноприйнятих і визнаних юридичною наукою та практикою юридичних термінів, тобто словесних позначень понять, що використовуються під час викладу змісту закону, іншого нормативно-правового акта чи юридично-значущого документа. Зазначене вимагає дотримання вимог термінологічної уніфікації, а саме таких: однозначність – застосування в нормативному акті або іншому юридично значущому документі понять і термінів в одному й тому ж, тотожному значенні; загальна визнаність – використання загальновідомих і поширених серед наукової спільноти та пересічних громадян термінів, визначень, формулювань, дефініцій і т. ін., а не надуманих і вигаданих спеціально для певного закону, нормативно-правового акта, юридично значущого документа; стабільність (постійність, усталеність) – закріплення в певній незмінній формі термінології нормативно-правового акта, а не зміна її з прийняттям кожного

нового нормативно-правового акта чи закону; доступність – простота та адекватність термінології, що використовується; чіткість у викладі нормативно-правового матеріалу, тобто виключення різного розуміння та можливості багатоманітного тлумачення положень норми права; дотримання певних юридичних конструкцій, тобто непорушних і чітких, відпрацьованих юридичною наукою, законодавчою діяльністю та перевірених практикою правозастосовної діяльності типових схем побудови нормативно-правового матеріалу з використанням особливого типу системного зв'язку між його елементами. Для цього характерним є наявність: відсилань (позначення щодо зв'язку між нормами права у межах одного нормативно-правового акта та між нормативно-правовими актами рівної юридичної сили); посилань (позначення зв'язку між більш загальними нормативно-правовими актами і тими, що конкретизуються, доповнюються, розвивають їх положення); норм-доручень, тобто прямого формулювання завдання конкретному органу щодо підготовки та прийняття відповідного нормативно-правового документа, його приведення відповідно до чинних нормативно-правових актів, визначення норм, які потребують зміни або скасування, буквального текстуального відтворення окремих положень норм міжнародного права, Конституції України, законів, що мають особливе значення для регулювання тих чи інших правовідносин тощо; дотримання встановленої форми нормативно-правового акта чи юридично значущого документа, технічних прийомів і правил викладу його змісту (юридичний стиль та юридична мова).

Зазначене розкривається через логічність та послідовність викладу нормативних положень; їх відповідність назві нормативно-правового акта та правовідносинам, що ним регулюються; відсутність внутрішніх суперечностей та суперечностей з іншими нормативно-правовими актами; граматичну правильність і додержання юридичного (імперативного) стилю викладу вживаних термінів; наявність відповідних реквізитів (найменування акта та органу, який його видав, місця та дати видання, підпису відповідної посадової особи, порядкового номеру і т. ін.) тощо; чітке формулювання конкретних юридичних волевиявлень правомочних суб'єктів, які видають нормативно-правові акти; розв'язання реальних, точно визначених завдань, що виникають у сфері правового регулювання; чітку визначеність адресата, тобто конкретного суб'єкта, фізичної або юридичної особи або осіб; додержання логічних правил і засобів складання нормативного документа, які забезпечують утворення логічної основи нормативно-правового акта і залежно від його виду та обсягу можуть його поділяти на частини, розділи, глави, параграфи, статті та частини, пункти, підпункти, абзаци статей, абзаци пунктів, примітки тощо; додержання граматичних, лексичних і стилістичних правил викладу нормативно-правового матеріалу, які по суті забезпечують стислість, зрозумілість, точність мовної форми нормативно-правового акта. Зазначене також передбачає можливість в окремих випадках використовувати графічні (таблиці, графіки, карти, малюнки, які закріплюють символи, зразки документів) та математичні засоби (числа, формули розрахунків, знаки, що позначають операції з числами).

Отже, юридична техніка – це сукупність правил, приписів, прийомів, способів дій щодо створення, систематизації та застосування відповідними уповноваженими суб'єктами (фізичними та юридичними особами) нормативно-правових актів та юридично значущих документів, що є необхідною складовою єдиного процесу виникнення та реалізації прав, закладених у відповідній нормі чи документі. Наведений висновок не претендує на виключний характер і є запрошенням усіх зацікавлених науковців, правознавців і правників до обговорення проблемних питань нормотворення та застосування права, визначення напрямків, шляхів і процедур удосконалення

зазначеної діяльності, приведення її до вимог міжнародно-правових актів та усталеної практики правничої діяльності.

Використана література

1. Алексеев С.С. Право : азбука – теория – философия : Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М., 1999. – 356 с.
2. Бриль К.І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів : автореф дис ... к.ю.н : 12.00.01 / К. І. Бриль. – К., 2008. – 18 с.
3. Кельман М.С. Загальна теорія права : підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2002. – 353 с.
4. Красницька А.В. Проблеми формування визначення поняття юридичної техніки у пострадянські часи / А.В. Красницька // Науковий вісник КНУВС. – 2010.
5. Москаль Р. Професійна лексика та юридична техніка як засоби професійного успіху юриста / Р. Москаль // Юридичний вісник України, 21-27 грудня 2002 року.
6. Теорія держави та права : підручник ; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К. : ФОРМ О.С. Ліпкан, 2011 – 576 с.
7. Универсальная десятичная классификация. – Режим доступа : [//www.pu.virmk.ru/doc/UDK](http://www.pu.virmk.ru/doc/UDK)

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК.:340.5

МАРЧЕНКО М.Г., старший викладач кафедри цивільного, господарського та кримінального права

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Анотація. У статті розглянуто особливості виконання судових рішень в Україні та за кордоном. Означено характерні риси виконавчого провадження на теренах нашої держави. Державна виконавча служба України в особі керівних посадовців цієї служби зобов'язана здійснювати постійний контроль за додержанням державними виконавцями положень закону, де реально встановлені ті чи інші права учасників виконавчого провадження. Внесено пропозицію щодо запровадження приватних судових виконавців.

Ключові слова: боржник, виконавче провадження, виконання судового рішення, державний виконавець, судове рішення, стягувач.

Аннотация. В данной статье рассмотрены особенности исполнения судебных решений в Украине и за рубежом. Определены характерные черты исполнительного производства на территории нашего государства. Государственная исполнительная служба Украины в лице руководящих должностных лиц этой службы обязана осуществлять постоянный контроль за соблюдением государственными исполнителями положений закона, где реально установлены те или иные права участников исполнительного производства. Внесено предложение о введении частных судебных исполнителей.

Ключевые слова: должник, исполнительное производство, исполнение судебного решения, государственный исполнитель, судебное решение, взыскатель.

Summary. In this article considered the features of enforcement of judgments in Ukraine and abroad. Determined basic features of the enforcement proceedings in our country. State Penitentiary Service of Ukraine, represented by senior officials of the service is obliged to exercise constant control over the observance of state executors of the law, which really established certain rights of enforcement. Proposals to introduce private bailiffs.

Keywords: debtor, enforcement Proceedings, execution, bailiff, adjudication, collector.

Виконавче провадження – це сукупність дій органів і посадових осіб, зазначених у Законі України «Про виконавче провадження», спрямованих на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які здійснюються на підставах, у спосіб і в межах повноважень, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, виданими відповідно до нього та інших законів (стаття 1 цього Закону) [1].

Виконавче провадження – це найважливіша стадія на шляху відновлення порушених прав і свобод особи. Для здійснення цього процесу в державах діють спеціальні служби, на які покладено примусове виконання рішень судів. Кожна країна має своє виконавче провадження, по-різному сформовані інституції примусового виконання, вони мають визначені законом повноваження. Право будь-якої держави відповідає тим правовим традиціям та особливостям соціально-економічного і політичного життя суспільства, що склалися на певному етапі його розвитку. Тому і виконавче провадження кожної країни має свої характерні особливості [2].

Виконавче провадження розглядалося досить широко і досить уважно радянськими та сучасними науковцями. Аналіз наукових досліджень і публікацій останніх років показує, що ці проблемні питання розглянуто в працях М. Гурвича, М. Юкова, М. Треушнікова, В. Шерстюка, В. Беяневича, Д. Притики, В. Сухонос, М. Титова,

В. Щербини, С. Фурси, С. Щербак, В. Чернадчук, А. Авакяна, Г. Ткачової, В. Кузнецова, А. Авторова, В. Тісногуз, Є. Новосельцева, Н. Вареник та інших науковців і висококваліфікованих практиків. Проте дослідження та виділення особливостей виконання судових рішень в Україні та за кордоном на сьогодні є недостатнім.

Метою статті є організаційно-правове дослідження інституту виконання судових рішень сучасних демократичних країн. Об'єктом дослідження є процес діяльності інституту виконання судових рішень. Предметом дослідження є форми організації та функції інституту виконання судових рішень.

Виконавче провадження є заключною стадією не лише цивільного або господарського процесу (щодо виконання судових рішень), але і кримінального (кримінально-виправного) – у частині майнових стягнень та конфіскації майна згідно з вироком суду, адміністративного (щодо стягнення штрафів і конфіскації предметів, визначених у постанові, а також інших законів, за якими на органи державної виконавчої служби покладено виконання визначених цими законами рішень відповідних органів (посадових осіб) тощо.

Законом України «Про державну виконавчу службу» визначено, що примусове виконання рішень здійснюють державні виконавці відділу примусового виконання рішень Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, підрозділу примусового виконання рішень відділів державної виконавчої служби Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції, районних, міських (міст обласного значення), районних у містах відділів державної виконавчої служби.

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про державну виконавчу службу» державний виконавець є представником влади і здійснює примусове виконання судових рішень, постановлених іменем України, та рішень інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державну виконавчу службу [3].

Статтею 124 Конституції України визначено, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України [4].

М. Титов визначає виконання судових рішень як самостійне та важливе процесуальне провадження з реалізації прав сторін (підтверджених відповідним рішенням), яке має свої стадії: порушення виконавчого провадження, добровільне та примусове виконання, поворот виконання, припинення виконавчого провадження [5, с. 166].

Різний характер відносин, що мають місце при здійсненні правосуддя та у виконавчому провадженні, виявляв М. Гурвич, який вважає, що виконавче провадження не входить до складу діяльності суду і стає щодо неї «чужорідним клином» [6, с. 28].

Законом України «Про виконавче провадження» визначено перелік виконавчих документів за рішеннями, що підлягають виконанню органами державної виконавчої служби [1]. Крім того, Законом законодавчо закріплено вимоги до виконавчих документів – перелік обов'язкових реквізитів, відсутність яких виключає здійснення виконавчого провадження.

Слід зазначити, що працівник органу державної виконавчої служби зобов'язаний сумлінно виконувати службові обов'язки, не припускати в своїй діяльності порушення прав громадян та юридичних осіб, гарантованих Конституцією та законами України. Виконавче провадження відкривається державним виконавцем на підставі відповідного та належним чином оформленого виконавчого документа, за заявою стягувача або його представника, за заявою прокурора, в інших передбачених законом випадках.

Учасниками виконавчого провадження є державний виконавець, сторони, представники сторін, експерти, спеціалісти, перекладачі, суб'єкти оціночної діяльності – суб'єкти господарювання.

Сторонами у виконавчому провадженні є стягувач і боржник. Стягувачем є фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої видано виконавчий документ. Боржником є фізична або юридична особа, яка зобов'язана за рішенням вчинити певні дії (передати майно, виконати обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх учинення. У виконавчому провадженні можуть брати участь кілька стягувачів або боржників.

Статтею 25 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що державний виконавець протягом трьох днів з дня надходження до нього виконавчого документа виносить постанову про відкриття виконавчого провадження [1].

Передбачено спеціальний інститут – забезпечення виконання рішення, право застосування якого у виконавчому провадженні до цього часу недостатнім чином використовується стягувачами. А саме: за заявою стягувача державний виконавець постановою про відкриття виконавчого провадження має право накласти арешт на майно боржника (крім коштів) та оголосити заборону на його відчуження. Одночасно з винесенням такої постанови державний виконавець може провести опис і арешт майна боржника в порядку, визначеному Законом України «Про виконавче провадження».

Варто зазначити деякі особливості виконання судових рішень залежно від того, до якої правової сім'ї належить певна країна. Так, примусове виконання рішень судів та інших органів у США регулюється на федеральному рівні Федеральними правилами цивільного судочинства. Але в кожному штаті є свої правила, і тому визнання та виконання рішення одного штату в іншому здійснюється в позовному порядку, але в деяких штатах достатньо пройти реєстраційну процедуру.

У Сполучених Штатах Америки немає єдиної системи виконання рішень. Примусове виконання рішень судів та інших владних органів можуть здійснювати Федеральна Служба Маршалів (the U. S. Marshals Service), що виконує рішення судів федеральної ланки або найбільш складні рішення інших судів (за дорученням цих судів). Маршали мають досить значні повноваження: наприклад, для гарантування безпеки свідків вони можуть надавати їм нові документи і сприяти проведенню пластичних операцій для зміни зовнішності; також займаються транспортуванням ядерних боєприпасів, беруть участь в операціях Інтерполу [7].

Служба шерифів (the sheriffs office) провадить виконання рішень судів штатів. Шериф тут – виборна посадова особа, державний службовець і відповідає за громадський порядок на території відповідної громади (тобто має поліцейні функції).

Агенції зі стягнення – недержавні органи, що здійснюють неформальний тиск на боржників. Засобами тиску можуть бути письмові звернення до боржників або повідомлення про неплатоспроможність в агенцію кредитних відомостей. Агенції зі стягнення діють на підставі ліцензій і можуть мати в штаті адвокатів і приватних слідчих. Агенції кредитних відомостей на запит кредитора надають відповідні довідки з позитивним або негативним рейтингом особи. У разі негативного рейтингу особи відмовляють у наданні кредитної картки. Позитивний кредитний рейтинг досить важливий, оскільки 85 % розрахунків громадян здійснюється кредитною карткою. Тобто це досить вагомий аргумент впливу на майбутнього боржника. У Каліфорнії, наприклад, рішення судів можуть виконувати констеблі – штатні працівники суду, підпорядковані суддям і судовим приставам.

Суди видають виконавчі документи тільки за письмовою заявою стягувача або його адвоката. Після отримання виконавчого листа стягувач направляє боржнику

повідомлення про виконання та довідку про наявність усього майна та доходів, яку боржник повинен заповнити та протягом 20 днів повернути суду і стягувачу. У довідці боржник сам визначає перелік майна, на яке може бути звернуто стягнення, однак стягувач іноді вправі вибрати, на яке саме майно слід звернути стягнення. Будь-які виконавчі дії щодо майна боржника стягувач обов'язково авансує, але з часом ці витрати будуть покладені на боржника. Якщо боржник відмовляється розкрити відомості про своє майно, він може бути оштрафований (штраф може стягуватися щодня) або ув'язнений за неповагу до суду (це є засобом примусу, а не покарання). Боржник буде звільнений лише тоді, коли надасть відповідну інформацію. Кримінальну ж відповідальність за невиконання рішення суду не передбачено.

У разі наявності декількох стягувачів, стягнуті кошти виплачуються в порядку календарної черговості залежно від дати постановлення рішення (це властиво англосаксонській системі).

Майже 75 % рішень судів виконуються за рахунок страхових компаній. Заробітна плата судових виконавців віднесена до судових витрат, які покриває сторона, на користь якої винесено судові рішення [8, с. 249].

Порядок виконання рішень у Німеччині регламентується Цивільним процесуальним кодексом (книга восьма), де зазначено загальні положення виконавчого провадження, види виконавчого провадження, звернення стягнення на грошові кошти боржника та інше майно тощо [9].

Рішення виконують реєстратори того суду, на території якого провадяться виконавчі дії. Реєстратори діють на підставі спеціального сертифікату, який надає відповідне право на виконання.

Для виконання мають бути в наявності такі посилання: сторона повинна мати остаточне рішення за справою; рішення має містити вказівку про виконання; рішення з вказівкою про виконання має бути вручено стороні, проти якої воно постановлено.

Що ж до Російській Федерації, то організація діяльності та компетенція російських судових приставів мають багато спільних рис із державними виконавцями України. Очолює службу судових приставів заступник Міністра юстиції Російської Федерації – головний судовий пристав. Служба судових приставів має три рівні: вищий – Департамент судових приставів Міністерства юстиції, який очолює заступник головного судового пристава; середній – служба судових приставів органів юстиції федеральних суб'єктів, якими керують головні судові пристави суб'єктів федерації; низовий рівень – це районні та міжрайонні підрозділи судових приставів, на чолі зі старшими судовими приставами. Принциповою відмінністю є те, що рішення військових судів тут виконують судові пристави військових судів. Територіальні підрозділи цієї служби не є юридичними особами, тобто не мають достатньої самостійності.

Цікавою особливістю служби судових приставів є наявність двох посад: судових приставів – виконавців, які виконують рішення судів та інших владних органів, і судових приставів, які забезпечують установлений порядок діяльності судів (безпеку суддів, свідків та учасників процесу; виконання розпоряджень суддів; застосування процесуального примусу до підсудного; охорону будівель, примусове приведення осіб до суду тощо). Судові пристави мають право попереджати та припиняти злочини, але не можуть здійснювати оперативно-розшукову діяльність і дізнання (але вони можуть застосовувати фізичну силу, вогнепальну зброю та спеціальні засоби при виконанні своїх обов'язків у порядку, встановленому законом).

Порядок вчинення виконавчих дій аналогічний нашому. Цікаво, що судовий пристав-виконавець має право закінчити виконавче провадження в разі надіслання

виконавчого документа до бухгалтерії організації за місцем роботи боржника. Значною у виконавчому провадженні є роль суду. Так, рішення про зупинення або припинення провадження приймаються тільки судом [8, с.257]. Виконавчий збір становить 7% від суми стягнення, а за немайновим рішення – 5 мінімальних розмірів оплати праці, з юридичних осіб – 50 мінімальних розмірів. Оскарження дій або бездіяльності судового пристава можливе тільки до суду (інша процедура не передбачена). Порядок примусового виконання регулюється законами «Про виконавче провадження» та «Про судових приставів», які набули чинності 6 листопада 1997 р. [10].

Таким чином, провівши дослідження щодо виконання судових рішень в Україні, Сполучених Штатах Америки, Німеччини та Росії, а також розглянувши думки вчених, хотілося б зазначити, що є певна частина держав (переважно країн континентальної Європи), де судові виконавці не перебувають на державній службі, а є приватними особами, які працюють на підставі ліцензії; в інших країнах судові виконавці є державними службовцями.

Основні відмінності виконавчого провадження в розглянутих країнах полягають в організаційно-правових формах служб примусового виконання рішень, а також у ступені контролю суду за діяльністю судових виконавців (у країнах континентальної системи права вплив і контроль за діяльністю судових виконавців з боку суду є значно більшим, ніж у США та Англії). Провідну роль у виконанні рішень судів у Європі та США відіграють страхові компанії, що в Україні та Російській Федерації не передбачено.

Оскільки Україна перебуває в процесі реформування свого законодавства та його адаптації відповідно до європейського законодавства, необхідно на законодавчому рівні дозволити створення та діяльність служб приватних судових виконавців. Зазначене мало позитивний вплив на європейське співтовариство і стало б передумовою вступу нашої держави до Міжнародного союзу судових виконавців.

Використана література

1. Про виконавче провадження : Закон України від 21.04.99 р. №606-XIV // ВВР. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
2. Ткачева Т. Организация исполнительного производства за рубежом / Т. Ткачева // Юстиция Беларуси. – 2006. – № 9. – С. 16.
3. Про державну виконавчу службу : Закон України від 24.03.98 р. № 202/98-ВР // ВВР. – 1998. – № 36-37. – Ст. 243
4. Конституція України : Закон України від 28.06.96 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Арбітражний процес : навчальний посібник. – Х. : Консум, 2001. – 432 с.
6. Гурвич М. Особые производства в гражданском процессе / М. Гурвич. // Соц. законность. – 1958. – № 8. – С. 28.
7. Вареник Н. Про судового пристава / Н. Вареник. – Режим доступу : [//www.dt.ua/1000/1050/52176](http://www.dt.ua/1000/1050/52176)
8. Державна виконавча служба України. – К. : Алерта, 2004. – 564 с.
9. Давтян А. Гражданское процессуальное право Германии / А. Давтян. – М. : Юрид. лит., 2000. – 342 с.
10. Комментарий к Федеральным Законам “О судебных приставах”, “О исполнительном производстве”. – Режим доступу : [//www.oruqic.h8.ru/index.php?m=28&=law8h=12](http://www.oruqic.h8.ru/index.php?m=28&=law8h=12)
11. Универсальная десятичная классификация. – Режим доступу : [//www.pu.virmk.ru/doc/UDK](http://www.pu.virmk.ru/doc/UDK)

УДК 347.73

САРАНА С.В., кандидат юридичних наук, докторант кафедри управління, адміністративного права і процесу та адміністративної діяльності Національного університету державної податкової служби України

ПОДАТКОВИЙ РЕЖИМ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

***Анотація.** У статті розглянуто норми податкового законодавства та наукові праці, які присвячено законодавчому закріпленню та науковому розумінню поняття податкових режимів у контексті інформаційного суспільства. Запропоновано авторське визначення податкового режиму, сформульоване на основі його основних ознак.*

***Ключові слова:** податок, податковий режим, ознаки податкового режиму, інформаційне суспільство.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены нормы налогового законодательства и научные труды, посвященные законодательному закреплению и научному пониманию понятия налоговых режимов в контексте информационного общества. Предложено авторское определение налогового режима, сформулированное на основе его основных признаков.*

***Ключевые слова:** налог, налоговый режим, признаки налогового режима, информационное общество.*

***Summary.** In this article were considered the norms of the Tax Code and scientific works, that are dedicated for the legislative fixation and scientific conception of the special tax regime in the context of informative society. And there was also suggested the author's definition of the special tax regime, that is defined on the basis of its main indication.*

***Keywords:** tax, tax mode, signs of the tax mode, informative society.*

Сучасне постіндустріальне інформаційне суспільство висуває свої вимоги щодо розвитку практично всіх сфер суспільного життя. Не є виключенням і юридична сфера, яка останнім часом усе більше піддається впливу новітніх інформаційних віянь.

Питання інформаційного суспільства розглядали багато вітчизняних і зарубіжних науковців – представників філософської, економічної та інших галузей науки (Артамонов Г., Белл Д., Білорус О., Гальчинський А., Гелбрейт Дж., Гендіна Н., Гончаренко М., Дарендорф Р., Еллюль Ж., Етціоні А., Іноземцев В., Калюжний Р., Кастельс М., Колодюк А., Курносів І., Ліхтхайм Дж., Лук'яненко Д., Ракітов А., Рісмен Д., Тоффлер Е., Турен А., Цимбалюк В., Чухно А., Ясперс К. та інші).

Правовому аспекту розвитку інформаційного суспільства як на теоретичному, так і на практичному рівні було присвячено праці К. Белякова, О. Комісарова, Л. Кузенко, А. Марущак, Г. Надигіної, А. Новицького, О. Олійника, А. Полякова, О. Сирового, Л. Стрельбицької, О. Тихомирова та ін.

Проте питання інформаційного аспекту податкових правовідносин залишаються на цей час малодослідженими – зокрема щодо належного сприйняття та розуміння податково-правового регулювання з огляду на обсяг такої податково-правової інформації та її зміст, який залишається досить складним не лише для пересічних громадян, а і для фахівців.

Тому виникає потреба у відповідному спрощенні та наближенні такої інформації до суспільства, що має не лише загальноприкладне, а і суто практичне значення для розвитку економіки та покращення взаємовідносин між платниками податків і податковими органами. І цьому може значно посприяти структурованість податкових

правовідносин, яка заснована на податкових режимах, що застосовуються до різних груп таких правовідносин.

Так, податковим режимам, зокрема в контексті інших досліджень, було присвячено праці К. Андрієвського, В. Белевцевої, Л. Касьяненко, П. Коломійця, О. Костенко, І. Криницького, М. Кучерявенка, В. Марченко, Т. Мінки, О. Музиченко, М. Слатвінської, В. Теремецького та інших науковців. Але комплексного дослідження таких режимів не проводилося, зокрема відсутній єдиний погляд на їх розуміння та застосування у податкових правовідносинах.

Метою статті є формулювання поняття податкового режиму з огляду на сучасні правові тенденції творення інформаційного суспільства.

Сьогодні традиційні форми і методи організації суспільного життя потребують переосмислення крізь призму концепції становлення інформаційного суспільства та його основних ідеалів, до яких належить всезагальний, вільний, швидкий доступ до різноманітних інформаційних ресурсів. Одним із таких ресурсів можна розглядати і законодавство у його широкому розумінні як системи правових актів, що регламентують поведінку людини у суспільстві. Очевидно, що змістом законодавства є інформація, важлива для регулювання суспільних відносин, тобто правова інформація. Отже, на зламі концепцій правової держави й інформаційного суспільства виникає як наукова, так і практична проблема усвідомлення правової інформації у всіх її аспектах, або ж навіть усвідомлення права як інформації [1, с. 29]. Відповідно своєчасне отримання якісної правової інформації та адекватне її сприйняття є визначальною умовою ефективності правового регулювання [1, с. 32].

Дійсно, стрімке зростання протягом останніх років обсягу правової інформації значно збільшує навантаження на учасників правовідносин. Не стали виключенням із цього процесу і податкові правовідносини, які переважно впливають на платників не скільки обсягом, стільки змістом такої інформації, для належного розуміння і правильного застосування якої необхідно бути носієм спеціальних знань і навичок. Проте навіть фахівці у галузі податкового права доволі часто стикаються зі значними складностями, що зумовлено значною розпорошеністю, складністю сприйняття дійсного змісту та інколи навіть суперечливістю поміж самими податковими нормами.

У контексті вказаного актуальним є дослідження, проведене Д. Беллом у роботі «Соціальні рамки інформаційного суспільства», де він вирізняє три ключові аспекти постіндустріального суспільства: 1) перехід від індустріального до сервісного суспільства; 2) вирішальне значення кодифікованого теоретичного знання для здійснення технологічних інновацій; 3) перетворення нової «інтелектуальної технології» на ключовий інструмент системного аналізу та теорії прийняття рішень [2].

Інтерпретуючи вказане на сферу податкових правовідносин, можна сформулювати такі аспекти її перетворення з огляду на інформаційне суспільство: 1) поступовий перехід від виключно адміністративно-фіскальної до сервісної моделі відносин платників податків і податкових органів; 2) кодифікація податкових знань з їх відповідним внутрішнім розподілом на режими; 3) застосування державою податкових моделей, заснованих на режимах, з метою впливу на економічний розвиток, з одного боку, та їх використання платниками для вибору найоптимальнішого підходу до виконання податкових зобов'язань.

З приводу першої складової, то на сьогодні процес переходу до сервісної моделі відносин між платниками і податковими органами перебуває на етапі впровадження та офіційно підтримується на державному рівні. Це виявляється у створенні сервісних центрів з обслуговування платників податків, у наданні останнім доступу до

різноманітної податкової, зокрема і правової, інформації за допомогою електронних ресурсів, запровадження електронної звітності тощо.

Друга складова, незважаючи на кодифікацію податкового законодавства, перебуває ще в стадії розвитку та вдосконалення, оскільки Податковий кодекс України перебуває у процесі змін і доповнень, спрямованих на пошук найбільш досконалих підходів до оподаткування та вироблення найоптимальніших моделей взаємодії з платниками, які б, з одного боку, забезпечили необхідний обсяг податкових надходжень, а з іншого – сприяли розвитку підприємництва, стимулюванню інвестицій та одночасно перешкоджали зловживанням з боку платників податків. І саме ця складова має бути детально проаналізована з огляду на податковий режим як основу для досягнення вказаного результату.

Чинне законодавство не містить поняття «податковий режим», проте широко використовує споріднені поняття «режим оподаткування», «загальний режим оподаткування», «спеціальний податковий режим», «спеціальний режим оподаткування», «режим податкової застави», «режими розстрочення і відстрочення сплати податкових платежів», «спеціальний режим оподаткування». Таке різноманіття терміна *податковий режим* породжує закономірне питання про його розуміння з правового погляду.

Не можна не погодитися з твердженням, що, залишаючись на позиціях податково-правового регулювання, важливо орієнтуватися на формування відповідного для цього типу регулювання правового режиму [3, с.107]. Правові режими вводяться законодавством для врахування специфіки й особливого характеру груп суспільних відносин, а також особливих підходів до регулювання тих сфер, які неефективно чи недоцільно регулювати в загальному порядку. І саме правовий режим дозволяє найкращою мірою забезпечити комплексний спосіб регулювання відповідних суспільних відносин. Основне завдання податкових режимів – регламентація особливим чином конкретних сфер суспільних відносин з приводу певних об'єктів і суб'єктів правовідносин. Також правовий режим – це система умов і методик здійснення правового регулювання податкових відносин, спрямована на конкретні види суб'єктів і об'єктів та покликана регламентувати податкові відносини, ввівши їх у певні рамки [4].

Поняття «податковий режим» є багатогранним, оскільки використовується в законодавстві та науковій літературі в позначеннях і правового режиму галузі права в цілому, і режиму окремих інститутів податкового права, і як різновид фінансово-правового режиму, і складова режимів у сфері державного управління (зокрема адміністративно-правовий режим у сфері справляння податків). Це залишає широке поле для роздумів щодо поняття цього режиму.

Цілком обґрунтованою з приводу розуміння податкового режиму є позиція В. Теремецького, який зокрема розглядає цю категорію з точки зору сукупності загальних правил і умов функціонування податкової системи з правовим змістом, який охоплює матерію не лише податкового, а й окремих елементів інших сфер правової системи (державного, адміністративного та інших галузей права) [4]. Проте такий підхід характеризує податковий режим у його найбільш широкому значенні вже не як галузевий, а міжгалузевий, який охоплює всю сукупність відносин, що стосуються оподаткування. Зокрема саме з такої позиції підходить до цього питання В. Марченко, який обґрунтовує наявність адміністративно-правового режиму у сфері справляння податків [5, с. 50]. Поділяє вказану позицію й І. Розанов, який стверджує, що податковий режим може розглядатися як різновид спеціальних адміністративно-правових режимів [6, с. 87-88]. Аналогічної думки дотримується і Т. Мінка [7, с.46; 8, с.148].

У наведеному значенні податковий режим може застосовуватися в більш теоретичних наукових доробках, проте з практичної точки зору він має охоплювати саме галузь податкових правовідносин, створюючи на неї відповідний регуляторний вплив. І саме з галузевої точки зору слід розглядати податковий режим.

Як режим галузі податкового права він становить собою комплекс юридичних інструментів, спрямованих на створення необхідного впливу на податкові відносини та їх учасників з метою забезпечення належного функціонування податкової системи. При цьому галузевий режим не є однорідним, адже режими можуть нашаровуватися один на інший, і в результаті в рамках спільного може існувати і спеціальний режим [9, с.105].

Підтвердженням цього є і сам Податковий кодекс України, статтею 11 якого закріплено існування спеціального податкового режиму як системи заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарських суб'єктів і передбачає особливий порядок визначення елементів податку та збору, звільнення від сплати окремих податків та зборів [10].

При цьому законодавець оминає питання закріплення загального податкового режиму, існування якого лише мається на увазі. Так, загальне поняття «податково-правовий режим» відбиває комплексність у використанні форм регулювання і припускає поєднання як загального, так і спеціального податково-правового режиму. Загальний податково-правовий режим виражає систему потенційних правових наслідків, метою встановлення яких є залучення до сплати податків і зборів зобов'язаних осіб, наявність чого доповнюється спеціальними режимами, які можуть існувати лише за наявності загального [11, с. 50-51].

Не можна оминати увагою і формування протягом останнього часу такого напрямку в податковому праві, як податковий процес. Його дослідженням зокрема займалися М. Кучерявенко [12], І. Криницький [13], Л. Касьяненко [14]. Так, на думку І. Криницького, податково-процесуальний режим – це структурний компонент податкового процесу (який становить собою сукупність принципів, що діють у податковому процесі; основних способів і засобів їх реалізації; гарантій здійснення податково-процесуальної діяльності), що відбиває специфіку процедурних питань статусу його учасників й особливості реалізації галузевого фінансово-правового методу правового регулювання та повною мірою впливає на якість податково-процесуально-правового середовища [13, с. 105]. Подібних думок щодо наявності окремого податково-процесуального режиму дотримуються й інші дослідники, що має бути враховано при формуванні поняття податкового режиму.

Узагальнюючи все вищезазначене можна сформулювати такі ознаки податкового режиму: 1) є галузевим режимом галузі податкового права; 2) становить собою комплекс юридичних інструментів, спрямованих на створення необхідного впливу на податкові відносини та їх учасників з метою забезпечення належного функціонування податкової системи; 3) є збірним (комплексним) поняттям, у якому поєднуються загальний та спеціальний податкові режими, а також процесуальний режим; 4) є єдиною системою для всіх податкових відносин, при цьому вміщуючи в себе окремі режими, які можуть бути підсистемами в його межах; 5) стосується всіх категорій платників податків з урахуванням їх розподілу за режимами в його межах; 6) діє в цілому на постійній основі, при цьому окремі режими в його межах можуть діяти протягом певних податкових періодів (спеціальні податкові режими, спеціальні режими оподаткування тощо).

Таким чином, податковий режим є галузевим режимом, що діє в цілому на постійній основі і становить собою комплекс юридичних інструментів, спрямованих на

створення необхідного впливу на податкові відносини та їх учасників з метою забезпечення належного функціонування податкової системи, будучи при цьому збірним (комплексним) поняттям, у якому поєднуються загальний, спеціальний та процесуальний податкові режими, що створюють єдину систему для всіх податкових відносин і стосуються всіх категорій платників податків з урахуванням їх розподілу за вказаними режимами.

З огляду на податковий режим може бути сформовано відповідний підхід до регулювання податкових відносин, в основу якого покладено режимну складову, у межах якої виділятимуться окремі податкові режими, зокрема щодо загального податкового режиму (ними можуть виступати режими, які в першу чергу асоціюються з окремими податковими платежами, – режим податку на доходи фізичних осіб, режим податку на додану вартість тощо). В їх складі діють режими, що стосуються окремих платників і в переважній більшості є пільговими (режими пільг для окремих категорій платників) [15, с.194]. На рівні таких режимів і відбувається застосування переважної більшості податкових пільг, які набувають характеру податкових послаблень і переваг для окремих платників податків (податкова соціальна пільга, податкова знижка, податковий кредит, спеціальний режим оподаткування окремих платників чи видів діяльності в межах окремого податку тощо) [16, с. 114].

Підсумки реалізації новацій Податкового кодексу України свідчать про недостатність запропонованих заходів податкового стимулювання та необхідність подальшого підвищення ефективності при застосуванні інструментів податкового регулювання в національній податковій системі [17, с.270]. Покращенню такої ситуації можуть суттєво посприяти податкові режими, в межах яких виокремляться та систематизуються пільгові режими, що з одного боку спростить їх розуміння всіма платниками, а з іншого – значно спростить механізм застосування та дозволить обирати на основі доступних для розуміння пересічного платника даних найбільш оптимальні підходи до виконання податкових зобов'язань. А це повною мірою відповідає змісту третьої складової перетворень сфери податкових правовідносин з огляду на інформаційне суспільство.

Отже, перетворення сфери податкових правовідносин у контексті інформаційного суспільства насамперед полягає у спрощенні сприйняття та застосування правової інформації з питань оподаткування. І ключову роль у цьому процесі має відгравати галузевий податковий режим, складові якого забезпечать більш сприятливі та прозорі відносини між платниками і податковими органами та дозволять на основі загальнозрозумілого всім платникам податкового законодавства обирати найбільш оптимальні для них підходи до виконання податкових зобов'язань.

Використана література

1. Тихомиров О.О. Правова інформація : теоретико-правовий аспект / О.О. Тихомиров // Інформаційна безпека людини, суспільства і держави. – 2012. – № 1(8). – С. 29-35.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе ; под ред. П.С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330.
3. Науково-практичний коментар до Податкового кодексу України : в 3 т. / кол. авторів. – К. : Міністерство фінансів України, Національний університет ДПС України, 2010. – Т 1. – 665 с.
4. Теремецький В.І. Поняття та види податково-правового режиму / В.І. Теремецький // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – Вип. 55. – Режим доступу : [//www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2011_55/55/41.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2011_55/55/41.pdf)

5. Марченко В.Б. Адміністративно-правовий режим у сфері справляння податків / В.Б. Марченко // Юридична Україна. – 2010. – № 7. – С. 48-51.
6. Розанов И.С. Административно-правовые режимы по законодательству Российской Федерации, их назначение и структура / И.С. Розанов // Государство и право. – 1996. – № 9. – С. 84-91.
7. Мінка Т.П. Підходи щодо класифікації адміністративно-правових режимів / Т.П. Мінка // Публічне право. – 2011. – № 2. – С. 40-47.
8. Мінка Т.П. Органи внутрішніх справ як суб’єкти забезпечення адміністративно-правових режимів : монографія / Т.П. Мінка. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 352 с.
9. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М.: БЕК, 1994. – 224 с.
10. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.10 р. № 2755-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
11. Податковий кодекс України : постатейний коментар : у 2 ч. / В.В. Білоус, Л.К. Воронова, О.О. Головашевич та ін. ; за ред. М.П. Кучерявенка. – Х. : Право, 2011. – Ч.1. – 704 с.
12. Кучерявенко Н.П. Налоговый процесс : учебное пособие / Н.П. Кучерявенко. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 392 с.
13. Криницький І.Є. Теоретичні проблеми податкового процесу : дис. ...доктора юридичних наук : 12.00.07 / Ігор Євгенійович Криницький. – К : Національний університет ім. Т. Шевченка, 2010. – 433 с.
14. Касьяненко Л.М. Процесуальна фінансово-правова теорія: становлення і розвитку: дис. ...доктора юридичних наук : 12.00.07 / Любов Михайлівна Касьяненко. – Ірпінь, 2010. – 468 с.
15. Сарана С. В. Податкові режими як основа для удосконалення податкової системи : *матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю [«Соціальні науки та суспільне здоров’я: теоретичні підходи, емпіричні дослідження, практичні рішення»]*. – Полтава : Інтерграфіка, 2013. – С. 193-196.
16. Сарана С.В. Податкові режими як основа для інвентаризації податкових пільг : зб. наукових праць за матер. науково-практичного “круглого столу” [Необхідність та передумови інвентаризації податкових пільг у системі оподаткування України], (Ірпінь, 5 березня 2013 року). – К. : Алерта, 2013. – С. 112-115.
17. Коротун В.І. Практика використання податкових пільг в Україні / В.І. Коротун // Вісник ЖДТУ. – Сер.: Економічні науки. – 2012. – № 1(59). – С. 267-270.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 343.13

СЕРДЮК В.П., доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА (ДЕТЕКТОРА БРЕХНІ) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено тенденції розвитку кримінально-процесуального врегулювання застосування поліграфа (детектора брехні) на підставі вітчизняної кримінально-процесуальної діяльності, Конституції України, КПК України, Закону України «Про експертизу» й обґрунтовано висновок, що для використання поліграфа у кримінальному провадженні України не потребується його окремого законодавчого врегулювання. З'ясовано співвідношення поліграфа як технічного криміналістичного засобу і медичного приладу, зазначено, що поліграф як прилад, за допомогою якого встановлюються фізіологічні дані особи, може використовуватися в експертних дослідженнях, наведено пропозиції щодо підняття рівня об'єктивності та вірогідності висновків такого виду експертиз фахівцями цієї галузі. Розглянуто основне питання кримінального провадження, що є доказовою інформацією результату застосування поліграфа, та з'ясовано, що правозастосувачі (слідчий, прокурор, суддя) оцінюють висновки психофізіолога, а не результати фізіологічного стану особи під дією подразників, узятих від особи за допомогою поліграфа.

Ключові слова: технічний засіб, медичний пристрій, правові підстави застосування детектора брехні, доказове значення поліграфа.

Аннотация. В статье исследованы тенденции развития уголовно-процессуального урегулирования применения полиграфа (детектора лжи) на основании международных стандартов уголовно-процессуальной деятельности, Конституции Украины, УПК Украины, Закона Украины «Об экспертизе» и обоснован вывод, что для применения полиграфа в уголовном производстве Украины достаточно современного законодательного обеспечения и не требуется его отдельное правовое урегулирование. Выяснено соотношение полиграфа как технического криминалистического средства и медицинского прибора, указано, что полиграф как прибор, с помощью которого устанавливаются физические данные лица, может использоваться в экспертных исследованиях, и приведены предложения по повышению уровня объективности и достоверности выводов данного вида экспертиз специалистами этой отрасли. Рассмотрен основной вопрос уголовного производства, что является доказательной информацией результата применения полиграфа, и выяснено, что правоприменители (дознаватель, следователь, следователь-судья, прокурор, судья) оценивают заключение психофизиолога, а не результат физиологического состояния человека под действием раздражителей, взятых с человека с помощью полиграфа.

Ключевые слова: техническое средство, медицинское устройство, правовые основания применения детектора лжи, доказательственное значение полиграфа.

Summary. The article examines trends in the development of criminal – procedural settlement of polygraph (lie detector) based on international standards of criminal – procedural activities of the Ukrainian Constitution , the Criminal Procedure Code of Ukraine , the Law of Ukraine "On examination" and justified the conclusion that the use of the polygraph in criminal proceedings fairly modern Ukraine legislative support and it does not require a separate legal settlement . Found the ratio of the polygraph as a technical forensic and medical instruments and indicated that the polygraph as a device by which the physical data set can be used in the face of expert studies and provides suggestions to improve the objectivity and reliability of the findings of this type of expert professionals of the industry. Considered the basic question of criminal proceedings , that information is evidence of polygraph results and found that the law enforcers (investigator, investigator , judge ,

prosecutor, judge) estimate conclusion psychophysiology, and not rezultati physiological state of a person under the influence of stimuli , combined with human help polygraph.

Keywords: *technical tool , medical device , legal grounds for using lie detector , polygraph probative value.*

Поліграф є сучасним досягненням світового науково-технічного прогресу, визнаним вітчизняними юридичними колами приладом, який застосовується в різних сферах державного управління, народного господарства, підтверджуючи достатній рівень його законодавчого врегулювання. Як різновид психофізіологічної апаратури він становить собою комплексну багатоканальну апаратну методику реєстрації змін психофізіологічних реакцій людини у відповідь на пред'явлення за спеціальною схемою певних психологічних стимулів. Аналіз інформації, отриманої від дослідження фізичного стану людини в процесі опитування за допомогою поліграфа, як стверджується, дає змогу одержувати необхідну орієнтувальну інформацію та виявляти ту, яку людина приховує [4].

Відповідно до словника іншомовних слів *поліграф* – це багатоканальний осцилограф, який проводить одночасний запис показників кров'яного тиску, дихання, рухових реакцій, робить електрокардіограму тощо [5].

Зустрічаються й інші назви цього приладу: *лай-детектор, варіограф, плетизмограф, аналізатор стресу, вимірювач психологічного стресу*. Назва *поліграф* більш об'єктивно відображала сутність установалення правдивості показань за допомогою фізіологічних досліджень організму особи і поступово завоювала право на широке використання в літературі кінця ХХ століття [14].

Із тлумачень різних джерел поняття поліграфа випливає, що це медичний прилад, призначений зафіксувати різні параметри фізіологічного функціонування організму людини, на основі яких спеціалісти-психофізики встановлюють психологічний стан особи та роблять висновки щодо наявності прихованої інформації в особі.

Важливе місце поліграфа у вітчизняній юридичній літературі та практиці зумовлене його розповсюдженням і впровадженням у народному господарстві за допомогою підвідомчих актів завдяки нібито належному рівню його можливості проникнути у психологію людини для виявлення приховуваної інформації в конкретній особі. Це зазначено, наприклад, у наказі МВС України «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» від 28.07.04 р. № 842.

Юридичну спільноту у сфері кримінального процесу найбільш цікавить можливість поліграфа щодо отримання допустимих доказів за допомогою дослідження рівня правдивості показань особи та дискусії щодо питання його законодавчого врегулювання. Ці проблеми викликали інтерес у автора та стали приводом до написання цієї статті.

Застосуванню поліграфа у кримінальному провадженні приділяли увагу чимало вчених (Азаров Ю., Бірюков В., Галаган В., Коваленко В., Михальчук Т., Мотлях О., Паламарчук С., Пашнев Д., Пілюков Ю., Пунда О., Чернявський С., Цимбал В., Хахановський В., Удалова Л. та інші). Але, на наш погляд, приділялося недостатньо уваги дослідженням вітчизняної судової практики щодо використання поліграфа, об'єктивності висновків, отриманих за допомогою його використання, науковості та обґрунтованості методики дослідження й аналізу результатів та оцінювання їх як доказу відповідно до вимог кримінального процесуального закону.

На думку О. Мотлях, варто погодитися з науковцями – процесуалістами і криміналістами – та віднести поліграф до криміналістичних технічних засобів, що забезпечують розкриття та розслідування злочинів. Учена вважає, що хоча поліграф належить до медичних приладів, він може бути криміналістичним науково-технічним засобом у кримінальному провадженні [12].

Однак такий підхід, на нашу думку, є упередженим, оскільки всі наявні визначення цього поняття свідчать про його основне призначення – встановити фізіологічний стан особи та за допомогою отриманих даних прослідити зміни у її психології.

Деякі автори вважають поліграф технічним криміналістичним засобом, призначеним для здійснення психофізіологічних досліджень поліграфологом з метою розкрити, розслідувати та розглянути в суді злочини, що, на нашу думку, суперечить розробленим і затвердженим методикам і обґрунтуванням чинної психофізичної експертизи, яка може проводитися відповідними спеціалістами (поліграфолог є лише спеціалістом, який забезпечує технічне обслуговування цього приладу). Адже відповідно до ст.84 ч.2 КПК України процесуальними джерелами доказів є висновки експертів, а висновок спеціаліста може визнатися лише судом.

Інші вчені та практики стверджують, що поліграф є засобом для проведення психофізичного дослідження та експертного висновку з описанням процесу проходження такої процедури та отримання результатів дослідження, але не вказують ступінь об'єктивної можливості висновку на підставі отриманих результатів, адже це є основним питанням спроможності експертного висновку стати доказом.

Наявне і прагнення закріпити використання поліграфа законодавчо. Так, у Верховній Раді України є зареєстрований законопроект Г. Москаля від 12.03.13 р. № 2521 про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) з пропозицією визнати його особливим різновидом втручання у приватне спілкування (життя), що є сумнівним твердженням, та закріпити дослідження за допомогою поліграфа як психофізіологічну експертизу, що проводиться експертами відповідної кваліфікації за науково обґрунтованими методиками. Однак намагання законодавчого закріплення використання поліграфа у КПК України є необґрунтованим, адже вітчизняне законодавство повністю забезпечує можливість його використання [6].

Якщо абстрагуватися від кола наявних теоретичних і практичних суперечок щодо використання поліграфа у кримінальному провадженні, достатньо лише дотриматися ст. 28 ч. 2 Конституції України, що закріплює вільну згоду людини на медичне обстеження, ст.ст. 242-243 КПК України щодо підстав проведення експертизи та порядку залучення експерта, ст.ст. 7, 9, 10 Закону України «Про судову експертизу», які регулюють вимоги до рівня кваліфікації судових експертів і не потребують додаткового врегулювання [1; 2; 3].

Вивчення вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень України дає підстави стверджувати, що на основі сучасної законодавчої бази у вітчизняному кримінальному провадженні (досудовому слідстві і судовому провадженні) поліграф успішно використовується при проведенні психофізичної експертизи або отриманні висновку спеціаліста-поліграфолога. Так, аналіз наявних у реєстрі 21 вироків, постановлених судами різних інстанцій упродовж 2005-2013 років, свідчить, що динаміка застосування поліграфа у кримінальному провадженні невинно зростає. У 7 випадках (33 %) справ призначалася судова психофізіологічна експертиза, результати якої оцінені та використані судом в обвинувальному висновку як доказ наявності в особи прихованої або скритої інформації щодо обставин злочину, у 8 випадках (38 %)

справ суд оцінював висновки спеціалістів-поліграфологів і половину з них визнав неприпустимими. У чотирьох (20 %) справах досліджувані особи не приховували інформації, визнавши свої злочинні дії. В 6 випадках (30 %) справ було процесуально підтверджено добровільну участь особи в дослідженні за допомогою поліграфа. Заявлене одне клопотання адвоката про дослідження за допомогою поліграфа відхилено судом як необґрунтоване. Рівень вірогідності та об'єктивності висновків психофізичної експертизи та спеціалістів-поліграфологів слідчими та суддями не досліджувався [6].

Отже, пропозиції про окреме, додаткове законодавче врегулювання в кримінальному провадженні психофізичної експертизи спростовує сама практика застосування поліграфа. Крім того відомі чимало різновидів методик експертних досліджень за допомогою різних технічних засобів, але їх висновки обов'язково досліджуються в судовому засіданні для вирішення основного завдання кримінального провадження – отримання доказу.

Отже, поліграф (детектор брехні) слід вважати медичним пристроєм, рівень можливості якого потребує значного удосконалення. Сучасне ж законодавство надає можливість для проведення експертних психофізичних досліджень особи в кримінальному провадженні.

Використана література

1. Конституція України : Закон України // Відоисості Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 142.
2. Кримінально процесуальний кодекс України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 23. – Ст. 15.
3. Про судову експертизу : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
4. Поліграф : Вікіпедія. – 2013. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Словник іншомовних слів. – Режим доступу : [//www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml](http://www.jnsm.com.ua/ures/book/index.shtml)
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : [//www.google.com.ua](http://www.google.com.ua)
7. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні) : проект Закону України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>
8. О правоохранительной службе : Закон Республики Казахстан от 06.01.11 г. – Режим доступу: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000380>
9. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам правоохранительной службы. – Режим доступу : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1300000093>
10. Правове регулювання і методика застосування поліграфа в розкритті злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.В. Бельюшина. – М., 1998. – 23 с.
11. Волик А.М. Популярні питання про поліграф. – Режим доступу : <http://yason.kiev.ua/uk/faq-detectori-lzhu.html>.
12. Галаган В.І. Використання поліграфу : «за» і «проти» // Українське право. – 2000. – № 1. – С. 172-174.
13. Мотлях О.І. Поліграф : правова природа походження та допустимі межі застосування : монографія / О.І. Мотлях. – К. : Знання, 2008. – 482 с.
14. Мотлях О.І. Місце поліграфа у розслідуванні злочинів : міжнародний досвід / О.І. Мотлях // Наше право. – 2011. – № 4. – Ч. 2. – С. 134-137.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.9

СЕРДЮК Є.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

***Анотація.** У науковій статті автором проаналізовано принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України. Проаналізовано вітчизняне та міжнародне законодавство. Здійснено розподіл загальногалузевих і спеціальних принципів.*

***Ключові слова:** принципи, адміністративно-правове забезпечення, виборчі права, вибори.*

***Аннотация.** В научной статье автором проанализированы принципы административно-правового обеспечения избирательных прав граждан Украины. Проанализированы отечественное и международное законодательство. Осуществлено распределение общепрофессиональных и специальных принципов.*

***Ключевые слова:** принципы, административно-правовое обеспечение, избирательные права, выборы.*

***Summary.** In the scientific article the author analyzes the principles of administrative and legal support of electoral rights of citizens of Ukraine. Analyzed the domestic and international legislation. Allocated General industry and special principles.*

***Keywords:** principles, administrative and legal support, voting rights, elections.*

Принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України тісно пов'язані з гарантіями виконання Конституції та законів України. Питанням принципів адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян було присвячено роботи вітчизняних учених В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, В.Галунька, В.Олефіра, М. Ставнійчук, В. Шаповала, Т. Коломоєць, В. Колпакова, В. Погорілка, А. Лавриновича, О.Мурашина та ін. Проте аналіз стану наукових досліджень свідчить, що принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян потребують подальшого дослідження.

Зазначена проблема потребує подальшого дослідження, теоретичного осмислення, систематизації та розробки на цій основі пропозицій, які повинні бути враховані у виборчому процесі. Саме цим зумовлена актуальність нашої статті. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу вітчизняного та міжнародного законодавства, юридичної літератури з адміністративного права визначити спеціальні принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян.

Принцип (від лат. principium – «основа, начало») – це першооснова, керована ідея, основне правило поведінки. У суб'єктивному розумінні принцип означає основне припущення, передумову, в об'єктивному розумінні – вихідний пункт, першооснову. Тлумачний словник української мови дає такі визначення слова *принцип*: 1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і таке інше; засада, основний закон якої-небудь точної науки; 2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін.; 3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці; канон [1, с. 927].

На думку О. Бандурки, принципи державного управління – це об’єктивно зумовлені нормативні засади, що є своєрідним відображенням законів і закономірностей суспільного розвитку, соціальних потреб, цінностей, законів і закономірностей управління, закріплені в Основному Законі, в юридичних актах у вигляді керівних правил і норм поведінки, що відповідають цілям діяльності системи управління і визначають вимоги до системи, структури, організації та процесу управління [2, с. 39-40]. Принципи є провідною категорією в адміністративному праві більшості європейських країн.

Юридичну природу принципів адміністративного права розкриває Ю. Битяк: це вихідні, об’єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується й функціонує система та зміст цієї галузі права. На його погляд, за межами соціальної активності і практичної діяльності суб’єктів принципи адміністративного права не можуть бути сформовані й закріплені, а тим більше реалізовані [3, с. 29].

На думку В. Галуцька, до характерних рис принципів адміністративного права належать такі положення: 1) вони формуються з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина і нормального функціонування громадянського суспільства та держави; 2) установлюють керівні засади-настанови, що визначають найважливіші правила, за якими здійснюється та організується діяльність суб’єктів адміністративного права; 3) принципи адміністративного права характеризуються прогресивністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності основоположні засади поведінки суб’єктів адміністративного права, але які є реально досяжними [4, с. 62-68].

Виходячи з таких положень теорії адміністративного права, під принципами адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України слід розуміти основні вихідні, об’єктивно зумовлені засади, на яких базується діяльність суб’єктів адміністративного права щодо забезпечення виборчих прав громадян України, нормальне функціонування держави та громадянського суспільства в цілому.

Серед принципів сучасного адміністративного права можна виділити загальні та спеціальногалузеві. Загальні принципи мають фундаментальне значення для всієї галузі адміністративного права. Вони виявляються і деталізуються в галузевих принципах адміністративного права, які в свою чергу поділяються на основні принципи та принципи формування й функціонування його окремих інститутів (наприклад, принципи державної служби, принципи адміністративної відповідальності, принципи адміністративної процедури тощо).

Загальні принципи українського адміністративного права закріплені в Конституції України, конкретизуються і розвиваються в законодавчих та інших нормативно-правових актах. До них можна віднести: 1) принцип пріоритету прав та свобод людини і громадянина; 2) принцип верховенства права; 3) принцип законності; 4) принцип рівності громадян перед законом; 5) принцип демократизму правотворчості й реалізації права; 6) принцип взаємної відповідальності держави і людини; 7) принцип гуманізму й справедливості у взаємовідносинах між державою та людиною.

Спеціальногалузеві принципи взаємопов’язані з принципами виконавчої діяльності Української держави. Принципи виконавчої діяльності – це потенційна основа формування галузевих принципів адміністративного права. Разом із тим необхідно відзначити, що в нормах адміністративного права принципи виконавчої діяльності постають у зміненому вигляді, набуваючи форми конкретних загальнообов’язкових вимог.

Спираючись на досягнення юридичної науки, аналіз чинного адміністративного законодавства України й практики його застосування, можна зробити висновок, що основні принципи формуються у площині взаємовідносин між суспільством і органами виконавчої влади. Вони є безпосереднім засобом реалізації загальних принципів і

повніше розкривають природу формування та функціонування адміністративного права України, підкреслюють його місце і роль у правовій системі.

Виходячи з того, що принципи адміністративного права поділяються на різновиди (загальні принципи адміністративного права; спеціальногалузеві принципи адміністративного права: а) основні галузеві принципи адміністративного права; б) принципи окремих інститутів адміністративного права), проаналізуємо спеціальні принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України.

Зазначені принципи базуються на конституційних принципах виборчого права, під якими розуміють основоположні ідеї, які концентрують у собі соціально-політичні умови виборів і постають як загальнообов'язкові безперечні нормативні вимоги. Вони закладені у природі суспільного устрою тієї чи іншої держави й виконують функцію загальнонормативного орієнтиру) [5].

Законодавством про вибори та в юридичній літературі визначається п'ять спеціальних принципів адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України: загальність, рівність, безпосередність виборів (пряме голосування), принцип непрямого виборчого права, таємне голосування. Разом із тим можна виділити галузеві принципи адміністративного права щодо здійснення виборчого процесу: 1) формування виборчих комісій; 2) оприлюднення рішень виборчих комісій; 3) участі спостерігачів; 4) підрахунку голосів виборців.

Загальне виборче право не означає, що всі жителі країни можуть брати участь у виборах. Виборчих прав звичайно не мають іноземці й особи без громадянства, які проживають у країні, де проводяться вибори. У більшості країн для участі в голосуванні (активне виборче право) установлений вік – не менш як 18 років до дня виборів. У зв'язку з наявними обмеженнями в пасивному виборчому праві існують поняття невиборності і несумісності. Невиборність означає, що визначені посадові особи не можуть висувати свої кандидатури на виборах, поки не пішли у відставку із займаної посади (державні службовці визначених рангів, губернатори, судді, прокурори, офіцери і генерали й ін.). У багатьох країнах потрібно, щоб такі особи пішли у відставку завчасно – за шість місяців до виборів, а то і за рік, що повинно виключити використання власного службового становища й впливу на виборах. Невиборність буває абсолютна (наприклад, члени королівської родини в Іспанії не можуть балотуватися в парламент) і відносна (у Мексиці губернатори не можуть балотуватися у визначених виборчих округах).

Несумісність означає заборону одночасно займати виборну й іншу державну посаду. Вона не виключає можливості обрання особи, яка займає державну посаду, до представницької установи, але в разі обрання ця особа повинна вирішити, чи зберігає вона за собою державну посаду, чи відмовляється від депутатства (наприклад, міністри у Франції, обрані до парламенту, повинні вирішити для себе це питання протягом 15 днів). Несумісність означає також заборону займати яку-небудь державну посаду в системі виконавчої влади.

Більшість названих вище цензів і обмежень, виборчих кваліфікацій мають природний характер і не є дискримінацією. Однак деякі обмеження можуть використовуватися з дискримінаційною метою (знання державної мови, вимога законодавства, щоб кандидат володів гарними моральними якостями, добрим характером тощо) [6].

Рівне виборче право – це встановлені законом рівні можливості для виборця впливати на результати виборів та однакові можливості бути обраним відповідно до умов закону. Виборче право є рівним, якщо: 1) кожен виборець має рівну кількість голосів (звичайно, це один, але може бути два); 2) у країні існує єдиний виборчий корпус, тобто всі виборці не розділені на соціальні чи інші групи з неоднаковим

представництвом; 3) депутат обирається від рівної кількості жителів виборців; 4) закон висуває однакових вимог до порядку висування кандидатів, ведення ними передвиборної агітації та визначення результатів виборів.

Рівність виборчого права припускає створення рівних за кількістю населення (чи рівних у пропорції числа мандатів і населення) виборчих округів. Звичайно, забезпечити рівність із точністю до однієї людини неможливо, тим більше, що за виборчими законами звичайно при нарізці округів не дозволяється порушувати межі одиниць адміністративно-територіального розподілу. Тому виборчі закони припускають визначену нерівність у кількості населення виборчих округів, звичайно на 10-15 % у той чи інший бік.

Порушенням принципу рівності в зв'язку з нарізкою виборчих округів є так звана виборча географія (геометрія), що позначається іноді американським терміном *джеррімендерінг* (від власного імені одного американського губернатора, що використовував нарізку округів в інтересах своєї партії, й англійського слова зі значенням «майструвати»). Використовуючи цей прийом, адміністрація, що перебуває у владі, нарізає виборчі округи таким чином, щоб перемогти хоча б із мінімальною перевагою в більшості округів, а електорат (прихильників) іншої чи інших партій зосередити з найбільшою перевагою в меншості округів. З цією метою попередньо проводяться конкретні соціологічні дослідження, з'ясовуються симпатії виборців різних населених пунктів. Тому створювані округи іноді приймають вигадливі форми серпа, коромисла і т. ін., тому що їх кроють по-різному. Щоправда, останніми роками започатковуються певні заходи проти такого прийому [7].

Прямі вибори – це безпосереднє обрання громадянами своїх представників до державних органів – окремих посадових осіб (наприклад, президента). Водночас багато вищих органів держави і посадові особи, зокрема в демократичних країнах, обираються непрямыми виборами.

Існує таємне і відкрите голосування. У першому випадку виборець віддає свій голос, не бачачи інших осіб, шляхом заповнення виборчого бюлетеня, використання виборчої машини, за допомогою електронної картки виборця. Порушення таємниці голосування карається законом. Відкриті вибори проводяться дуже рідко, звичайно в низовій ланці представницьких органів шляхом підняття руки.

У ч. 3 ст. 21 Загальна декларація прав людини встановлює таке: «Воля народу повинна бути основою влади Уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, що мають проводитись згідно із загальним і рівним виборчим правом шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [8].

У ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права записано: «Кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень право та можливість: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; б) голосувати та бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні й забезпечують свободу волевиявлення виборців...» [9].

Відповідно до цих міжнародних правових документів Конституція України (ст. 71) закріпила такі принципи суб'єктивного виборчого права: принцип вільних виборів; принцип загального, рівного і прямого виборчого права; принцип таємного голосування. Конституція України закріплює принципи виборчого права як універсальні, вони стосуються всіх видів виборів, а їх проголошення як конституційної основи виборчої системи свідчить про справді демократичний характер формування виборчих органів

державної влади і місцевого самоврядування України та є вагомою передумовою демократизму конституційного ладу.

Деталізація цих конституційних принципів здійснюється у виборчому законодавстві [10]. Так, чинні закони про вибори – «Про всеукраїнський референдум» від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI, «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 р. № 474-XIV, «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI, «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 10 липня 2010 р. № 2487-VI – регламентують принципи адміністративного правового забезпечення виборчих прав громадян України: 1) принцип вільних виборів; 2) принцип загального, рівного і прямого виборчого права; 3) принцип таємного голосування.

Однак, незважаючи на те, що принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян базуються на вищезазначених конституційних принципах виборчого права, вони не є з ним тотожні, оскільки завданням адміністративного права є розвиток застосування конституційно-правових норм для потреб внутрішнього публічного правового забезпечення суспільних відносин, зокрема виборчих.

У цьому аспекті, виходячи з предмета нашого дослідження, принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян доцільно розділити на принципи забезпечення взаємовідносин суспільства й публічної адміністрації та принципів адміністративного судочинства, які використовуються при оскарженні порушених виборчих прав громадян України.

У першому випадку принципів забезпечення взаємовідносин суспільства й публічної адміністрації у сфері виборчих прав громадян доцільно скористатися слушними розробками, які наведені у [11]. Взявши їх за основу, розширимо їх до вимог нашого дослідження, наповнюючи спеціальним предметом і вносячи в них нову якість.

Положення публічної адміністрації мають слугувати виборцям – громадянам України. Цей принцип відбиває головне, найсуттєвіше в адміністративному праві України, розкриває його основне соціальне призначення, систему визначальних цілей, зокрема забезпечення виборчих прав громадян. Усі норми адміністративного права мають виходити з того, що суспільні інтереси реалізуються через права й законні потреби окремих фізичних і юридичних осіб та соціальних груп. Служити людині – означає служити суспільству. Якщо законні інтереси окремих осіб не повною мірою співпадають із цілями розвитку держави, то адміністративне право України при забезпеченні публічних інтересів не може ігнорувати особисті потреби окремо взятої людини, а має максимально враховувати і задовольняти їх без порушення чинних законів. Справедливе, соціально спрямоване адміністративне право не сумісне з будь-яким відхиленням від закону, принципів гуманізму й демократії.

Повнота забезпечення виборчих прав громадян України здійснюється засобами адміністративного права. Цей принцип означає, що публічна адміністрація має забезпечити громадянам України право реалізувати своє пасивне й активне виборче право шляхом подальшої деталізації конституційних виборчих прав, створення спеціальних адміністративно-правових норм, що реалізують виборчі права громадян, відповідних публічних органів, адміністративно-правового механізму їх втілення у життя.

Принцип зв'язаності публічної адміністрації законом і підконтрольності її суду є одним із кращих засобів, «мистецьким винаходом» адміністративного права. В умовах сьогодення він дуже добре формально визначений у вітчизняному адміністративному праві та засвідчує, що: 1) при забезпеченні виборчих прав громадян посадові особи публічної адміністрації можуть діяти виключно відповідно до ст. 6 Конституції України,

здійснюючи свої повноваження у встановлених Конституцією межах згідно із законами України та ст. 19, в якій зазначається, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; 2) до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень.

Обмеженість втручання публічної адміністрації в особисте життя громадян України як суб'єктів пасивного і активного виборчого права. Сутність цього принципу полягає в закономірному встановленні тієї межі, до якої втручання публічної адміністрації у відповідну діяльність продиктовано в існуючих історичних умовах інтересами народу України, після чого це втручання не є необхідним, оскільки скоує дію механізмів соціальної регуляції, порушує нормальні процеси, що відбуваються в громадянському суспільстві, й знижує ефективність виконавчої влади.

Оптимальне доповнення та врівноваження державно-владних повноважень органів виконавчої влади з повноваженнями громадських об'єднань у сфері забезпечення виборчих прав. Сутність цього принципу полягає в наданні громадським об'єднанням максимальної можливості безпосередньо забезпечувати виборчі права громадян України, контролювати діяльність публічних суб'єктів виборчого процесу – наприклад, права оспорювати рішення, ухвалені органами державної виконавчої влади, зокрема в суді, брати безпосередню участь у здійсненні державної політики (ініціатива в правотворчості, пропозиції, подання тощо).

Принцип гласності означає, що публічна адміністрація при здійсненні своїх повноважень має діяти якомога більш відкрито. Дотримання цього принципу є актуальним, бо він, з одного боку, забезпечує можливість широкої участі громадськості в адміністративно-правовому регулюванні, з іншого – є бар'єром проти корупційних діянь. В умовах сьогодення цей принцип отримав ґрунтовну деталізацію у законах України «Про інформацію» від 13 січня 2011 р. № 2938-VI, «Про доступ до публічної інформації» від 23 січня 2011 р. № 2939-VI.

Принцип відповідальності полягає в тому, що суб'єкти публічної адміністрації, по-перше, зобов'язані забезпечити громадянам України непорушність їх виборчих прав; по-друге, не допускати при цьому, щоб ті ж громадяни порушували права і свободи третіх осіб; по-третє, забезпечити притягнення винних у скоєнні правопорушень до адміністративної відповідальності, а у разі необхідності – до іншого виду юридичної відповідальності; по-четверте, створити умови для відновлення порушеного права.

Принцип самостійності означає, що суб'єкти публічної адміністрації при забезпеченні виборчих прав повинні мати формально визначені межі самостійних повноважень. Втручання в діяльність суб'єкта публічної адміністрації, який діє у встановлених законом межах, вищестоящого відомчого органу чи посадової особи має бути мінімальним, а інших суб'єктів, як правило, – тільки через суд. Дотримання цього принципу дозволить зменшити кількість випадків прийняття рішень на основі «телефонного права» та «замовлених справ» [11].

Отже, до принципів забезпечення взаємовідносин суспільства й публічної адміністрації у сфері виборчих прав громадян України, належать: служіння публічної адміністрації громадянам України (виборцям); повноти забезпечення виборчих прав громадян України засобами адміністративного права; принцип зв'язаності публічної адміністрації законом і підконтрольності її суду; оптимального доповнення й урівноваження державно-владних повноважень органів виконавчої влади з

повноваженнями громадських об'єднань у сфері забезпечення виборчих прав; принцип гласності; принцип відповідальності; принцип самостійності.

Усе вищевикладене дає можливість сформулювати такі висновки: 1) принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян базуються на прогресивних принципах виборчого права, формалізованих у Конституції та законах України: принцип вільних виборів; принцип загального, рівного і прямого виборчого права; принцип таємного голосування; 2) під принципами адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України слід розуміти основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується діяльність суб'єктів адміністративного права щодо забезпечення виборчих прав громадян України, нормальне функціонування держави та громадянського суспільства в цілому; 3) принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян поділяються на принципи забезпечення взаємовідносин суспільства і публічної адміністрації та принципи адміністративного судочинства, які використовуються при оскарженні порушень виборчих прав громадян України; 4) принципи адміністративного права поділяються на такі види: загальні принципи адміністративного права; спеціальногалузеві принципи адміністративного права: а) основні галузеві принципи адміністративного права; б) принципи окремих інститутів адміністративного права.

Використана література

1. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 1998. – Т. III : ОБУ-РОБ. – 927 с.
2. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Золота миля, 2011. – 584 с.
3. Адміністративне право України : підручник / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
4. Адміністративне право України : [навчальний посібник] : у 2-х т. / [Галунько В. В., Пихтін М. П. та ін.] ; за заг. ред. В. В. Галунька. – Херсон : ХМТ, 2011. – Т. 1 : Загальне адміністративне право. – 320 с.
5. Олефір В.І. Принципи адміністративного права // Actual problems of corruption prevention and counteraction. – 2012. – Режим доступу : <http://law-property.in.ua/articles/18-the-principles-of-administrative-law.html>
6. Мурашин О.Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі : дис... док. юрид. наук: 12.00.01 / Олександр Геннадійович Мурашин. – К., 2001. – 420 с.
7. Поняття і принципи виборчого права. Поняття виборчого права і сутність виборів. – Режим доступу : http://www.files.lovi-moment.com.ua/.../dwn_file.php?
8. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року // Голос України від 10.12.08 р. – № 236.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
10. Принципи виборчого права в Україні. – Режим доступу : <http://jurisprudence.com.ua/konstitutsijne-pravo/printsipi-viborchogo-prava-v-ukrajini.html>
11. В.В. Галунько. Форми діяльності суб'єктів публічної адміністрації. – Режим доступу : <http://law-property.in.ua>

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 342.9:376.2(091)

ТАЛАНЧУК І.В., аспірантка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТИ ІНВАЛІДІВ

Анотація. У статті розкрито історичні аспекти адміністративно-правового регулювання освіти інвалідів, у результаті чого виявлено, що суспільство в цьому напрямку пройшло непростий шлях ставлення до них – від агресивного відторгнення до усвідомлення необхідності їх інтеграції у життя спільноти. Доведено, що в сучасних умовах є необхідність розробки та впровадження заходів щодо професійної підготовки всіх працездатних і непрацездатних, але бажаних працювати інвалідів з метою включення їх у суспільне виробництво.

Ключеві слова: адміністративно-правове регулювання, інваліди, інвалідність, історичні періоди, суспільство, держава, інтеграція, освіта.

Аннотация. В статье раскрыты исторические аспекты административно-правового регулирования образования инвалидов, в результате чего выявлено, что общество в этом направлении прошло непростой путь отношения к ним – от агрессивного отторжения к осознанию необходимости их интеграции в жизнь общества. Доказано, что в современных условиях существует необходимость разработки и внедрения мероприятий по профессиональной подготовке всех трудоспособных и нетрудоспособных, но желающих работать инвалидов с целью включения их в общественное производство.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, инвалиды, инвалидность, исторические периоды, общество, государство, интеграция, образование.

Summary. The article reveals the historical aspects of the administrative – legal regulation of education for the disabled. It is found out the society has had an uneasy way as to its attitude towards them: from aggressive rejection to awareness of the need for their integration into social life. It is proved that under modern conditions the development and implementation of training activities are required for all able-bodied as well as the disabled willing to work with the aim of their inclusion into community production.

Keywords: administrative-legal regulation, disabilities, disability, historical periods, society, state, integration and education.

Еволюція стосунків суспільства і держави до людей з інвалідністю охоплює часовий проміжок у дві з половиною тисячі років – шлях від ненависті та агресії до прийняття, партнерства та їх інтеграції в суспільство.

Інвалідність з'явилася з появою людського суспільства та має історичне коріння. Ця проблема багатогранна. Розвиток національних систем освіти у всі історичні періоди пов'язана з соціально-економічним устроєм країни, ціннісними орієнтаціями держави і суспільства, політикою держави щодо людей з інвалідністю, законодавством у сфері освіти в цілому.

Загальнотеоретичні аспекти проблем інвалідності знайшли своє відбиття у вітчизняних і зарубіжних законодавчих актах, економічній, соціальній та психологічній літературі. Педагогічна розробленість цієї проблеми представлена в працях А. Макаренка, Н. Малофєєва, Р. Мертона, П. Сорокіна, Ф. Ушакова. Окремі питання адміністративно-правового регулювання освіти інвалідів були предметом дослідження вчених В. Андрєєва С. Алексєєва, А. Берлач, І. Гуменюка Р. Іванова, С. Пасічниченко, І. Сироти, П. Таланчука, А. Терещенка, Е. Кольченко та ін. Однак безпосередньо

предметом їхніх досліджень аналізована нами проблематика не була, свої зусилля вони зосереджували на більш загальних, суміжних чи спеціальних проблемах.

Попри значну кількість наукових робіт з цієї проблематики ці теми було досліджено переважно в напрямку реабілітації інвалідів, адже раніше основні зусилля держави спрямовувалися на соціальне забезпечення цієї категорії громадян. Після ратифікації міжнародних угод, де пріоритетним, з точки зору державної політики, є реформування системи освіти, яке б дало змогу охопити навчанням усіх дітей, незважаючи на відмінності; законодавчо визнати принципи інтеграції інвалідів та інклюзивної освіти. Для цього потрібно розуміння того, на чому воно ґрунтувалося, осмислення поняття, сутності інвалідності, усвідомлення суспільством можливостей освіти у вирішенні конституційних прав і проблем інвалідів. Це в свою чергу потребує розробки системи адміністративно-правових норм і механізмів адміністративно-правового регулювання освіти інвалідів.

Мета статті полягає в тому щоб на основі аналізу сучасних джерел права розкрити історичні аспекти адміністративно-правового регулювання освіти інвалідів, виявити періоди, етапи, історичні аспекти адміністративно-правового регулювання освіти інвалідів на основі суспільного усвідомлення можливостей освіти у вирішенні прав людей з обмеженими можливостями.

Інвалідність – проблема багатогранна, безпосередньо пов'язана з рівнем економічного, політичного, соціального розвитку людського суспільства, його культурою, освітою, мораллю, релігією. Історичне коріння її сягає в глибину тисячоліть [1]. Вона виникла з появою людей і разом з ними перейшла у перші людські спільноти. Можна стверджувати, що фізичні, сенсорні, психоневрологічні та інші вади супроводжують людей, як тінь супроводжує світло. І тому проблеми, породжені цими факторами, врастають у суспільний організм і стають його невід'ємною складовою.

Але людство важко йшло до усвідомлення цього. Спочатку людей з інвалідністю позбувалися, знищували; виключали з життя суспільства як непотрібних; їх насильно піддавали стерилізації; вони були об'єктами глузування; їх примусово відправляли до закритих закладів і психіатричних лікарень, де багато з них залишалися на все життя; їм висловлювали співчуття та піклування, їх лікували, навчали. Стрижнем політики багатьох держав стосовно людей з інвалідністю протягом багатьох століть було стремління приховувати їх від суспільства, зробити так, щоб їх люди не бачили зовсім або бачили якомога менше. «Недосвідченість, зневага, забобони та страх – ось соціальні фактори, які протягом усієї історії були перешкодою для розвитку здібностей людей з інвалідністю і призводили до їхньої ізоляції»[9].

Розвиток людської цивілізації призвів на цьому етапі до еволюції уявлення про інвалідність, критеріїв її визначання і поступового переносу проблеми зі сфери життя окремого індивіда у сферу організації життєдіяльності самого суспільства. Суспільство усвідомило, що витоки «інвалідності» коріняться в ньому самому, тобто «інвалідність» – соціальне явище, а не медична проблема особи. Сучасне людство досягло такого рівня духовного і культурного розвитку, що змогло перейти на вищі демократичні стандарти і сформувати нові гуманістичні цінності.

Із багатогранності проблеми інвалідності витікає багатогранність прийомів і способів її більш-менш успішного вирішення. Одним із вагомих чинників у виконанні цього завдання є організація різних видів і форм освіти інвалідів, яка визнає наявність у них значних потенційних можливостей і дозволяє найбільш повно інтегрувати та включати їх у нормальне життя суспільства. Для більш глибокого осмислення ролі освіти у розв'язанні цілого спектру завдань, пов'язаних зі створенням як у державі, так і

у суспільстві рівних умов і можливостей самореалізації людей з різними вадами, є доцільним поглянути на становлення та розвиток форм освіти від античності до сучасності. Це дозволить нам оцінити набраний педагогічний досвід і, найголовніше, визначити найбільш ефективні напрямки подальшого розвитку освіти інвалідів, виписати заходи для її адміністративно-правового забезпечення та регулювання, включаючи розробку планів і програм щодо інноваційної політики щодо осіб з фізичними та розумовими вадами.

Уявлення про інвалідів, що сформувалися в різних регіонах світу упродовж виписаного в історії розвитку людства, були такими ж багатокомпонентними, як і причини, що її продовжують. Але науковці окреслили п'ять найбільш поширених визначень цього стану, які по-різному співіснують дотепер і по-різному властиві сучасним державам світу. Ось ці визначення [1]:

- Біомедичне визначення. Інвалідність дорівнюється до хвороби чи вади, що пов'язана безпосередньо зі станом здоров'я і вказує на те, що саме «негаразд» з особою. Згідно з цим визнанням медичний стан стосується лише цієї особи.

- Філантропічне визначення. Історично є більш раннім за біомедичне і розглядає інвалідність як «людську трагедію». Відповідно особа з інвалідністю є об'єктом співчуття і доброчинності, а стан її є підґрунтям для виникнення стресу не лише у неї, але й в її родині (особисте горе, знецінення, ізоляція).

- Соціологічне визначення відображає інвалідність як форму людської відмінності від соціальних норм, яка не відповідає можливостям рівної з іншими участі у житті суспільств, що наявні для решти громадян. У такому розумінні інвалідність застосовується не лише до окремої особи, але й до сфери соціальних відносин за здатністю виконувати соціальні норми (нездатність, дискримінація, знецінення).

- Економічне визначення розглядає інвалідність за кількістю соціальних витрат. Люди з інвалідністю стають причиною збільшення витрат у зв'язку з певними потребами (лікування, реабілітація, матеріальна допомога) та через їхню обмежену продуктивність на роботі (менше навантаження, добір робочих операцій) порівняно зі здоровими людьми (клопіт).

- Соціально-політичне визначення. Інвалідність не можна розглядати ізольовано від соціального і фізичного світу, який інколи є причиною обмежень людей з інвалідністю. Інвалідність – це наслідок середовища, що не відповідає можливостям людей.

Роль, значення і питома вага цих визначень у загальному змісті інвалідності в різних народів і в різні часи була неоднаковою, але вони обов'язково взаємодіяли між собою, то підсилюючи, то послабляючи одне одного. Відповідно до цього формувалися педагогічні форми і методи сприяння розв'язанню проблем інвалідів.

Аналіз еволюції ставлення суспільства і держави до інвалідів від античних часів до наших днів на терені Європи, проведений Н. Малофєєвим, окреслює п'ять періодів розвитку системи спеціальної освіти [7]. Цей аналіз охоплює часовий проміжок у 2,5 тис. років – шлях людства від ненависті й агресії до терпимості, партнерства й інтеграції інвалідів у суспільство. Слід зазначити, що в цій роботі є низка дискусійних моментів щодо вибору прецедентів, які є реперними або межовими пунктами між періодами, а також щодо назв держав. Так, цитую (в оригіналі): «Первый период – от агрессии и нетерпимости к осознанию необходимости заботы о лицах с отклонениями в развитии. Условной границей периода в Западной Европе является первый прецедент государственной заботы об инвалидах – открытие в Баварии первого приюта для слепых в 1198 г. В России же прецеденты возникновения первых монастырских приютов приходятся на 1706-1715 гг. и связаны с реформами Петра» [7]. У той же час відомо, що

у своєму Статуті князь Київської Русі Володимир доручив церкві турбуватися про знедолених, заснувавши для цього Десятинну церкву. Сюди відраховувалася десятина частина від княжого маєтку і всіх міст. Таким чином, певний досвід благодійності міг бути накопичений ще Десятинною церквою. Але реально першою вітчизняною лікарнею стала лікарня при монастирі Києво-Печерської лаври, заснована в середині XI ст. святим Феодосієм. Він побудував «двір біля монастиря і велів перебувати там жебракам і сліпим, і кульгавим, і хворим». З монастиря їм приносили все необхідне, від усього монастирського майна їм віддавали десятину частину.

Серед князів, що вирізнялися милосердям і піклуванням про людей з інвалідністю, «Повість временних літ» відзначає чернігівського князя Всеволода (1030-1093 рр.), який зробив внесок у будівництво лікарні для убогих в районі Києво-Печерського монастиря, а також князя Мстислава (1076-1132 рр.), Псковського князя Всеволода (1138.)

Володимир Мономах (1053-1125 рр.) у своєму відомому «Повчанні» наставляв своїх синів не забувати убогих та сиріт і по можливості їх годувати. Сестра Мономаха, княгиня Анна, заснувала в Києві виховну установу для дітей убогих, де здійснювала не тільки піклування, але й навчання ремесла і навіть азів грамоти [1].

Думати, що п. Малофєєв, визначаючи перший період, не розглядав цих подій у Київській Русі, оскільки вона не була тоді Росією, не доводиться, оскільки у таблицях свого дослідження він обмежує перший період для Росії часовим проміжком 996-1715 рр. Невже п. Малофєєв не знає, що 996 року навіть назви Росія не було взагалі? Але залишимо це на совісті автора. Що ж стосується змісту і назв періодів еволюції у ставленні суспільства і держави до інвалідів, то, на нашу думку, вони є об'єктивними і тому прийнятними для наукового вжитку, що ми і зробимо в подальшому. Вважаючи себе правонаступницею Київської Русі, Україна може вести відлік еволюції ставлення суспільства і держави до інвалідів і відповідно ставлення систем спеціальної освіти від IX ст. до н.е. і до занепаду імперії Київська Русь (середина XIII ст.).

Але перший досвід піклування про нездолених та убогих на Русі не отримав широкого розвитку. Основні причини цього – міжусобиці та татаро-монгольська навала. Саме вони несли розруху, голод, злидні і повальні хвороби: у часи, коли «люд» намагався вижити, навряд чи будувалися «соціальні установи» для людей з інвалідністю та було піклування про них.

Багато людей з інвалідністю в цей час могли вижити, лише покладаючись на доброту та турботу родичів і на пожертви від незнайомих. Нетерпимість, огида, неповага, страх до людей з інвалідністю в ці часи означали для них смерть або низьку якість життя. Під час соціальних потрясінь, чуми, епідемій, війн люди з інвалідністю нерідко вважалися причиною цих бід, грішниками, які приносили лихо. Тому і ставлення до них було як до представників сил зла, від яких потрібно позбавитися або ізолювати.

Що стосуються другого періоду, – від усвідомлення необхідності піклування про осіб з відхиленнями в розвитку до усвідомлення навчання частини з них (XII ст. – кінець XVII ст.); третього періоду, – від усвідомлення можливостей до усвідомлення доцільності навчання трьох категорій дітей: з порушеннями слуху, зору та розумово відсталих (кінець XVII ст. – початок XX ст.); четвертого періоду – від усвідомлення необхідності навчання певної частини дітей з порушеннями до розуміння необхідності навчання всіх дітей з відхиленнями в розвитку (початок XX ст. – 70-ті рр. XX ст.); частини п'ятого періоду – від ізоляції до інтеграції (70-ті рр. XX ст. – й донині), то їх зміст і наповнення визначалися цілком і повністю державами, зокрема Росією, а потім Радянським Союзом, до складу яких входили землі розшматованої України з тими лише

поправками, що українці додатково потерпали ще і від національного пригнічення, а Росія та СРСР хронічно відставали від розвинутих країн як в економіці, так і в розбудові демократії, що природно гальмувало процес інтеграції інвалідів у суспільство. Для нас важливим є аналіз п'ятого періоду з 1991 року, тобто з того часу, коли Україна стала незалежною державою.

Але спочатку трохи статистики, щодо ситуації з інвалідами у світі та в Україні.

Отже, 650 млн. осіб, що складає близько 10 % населення світу, є інвалідами [5], при цьому 80% із них припадає на країни, що розвиваються. Глобальний показник грамотності серед дорослих інвалідів складає лише 3 і 1 % – для жінок-інвалідів. Дуже скромно інваліди представлені у вищій школі.

Дещо більш заплутаною є ситуація зі статистикою щодо інвалідів в нашій державі.

Численність інвалідів в Україні на 2008 рік, за даними ООН, становила 3 млн. осіб, за даними Мінпраці – 2,5 млн. осіб, за даними Мінстату – 2,7 осіб. Кількість інвалідів – 53 на 1000 населення, а на 2011 р. зросла до 58 осіб. Якщо на початку 1990-х рр. загальна кількість інвалідів у країні становила трохи менше 3 % населення (близько 1,5 млн. осіб), то 2012 р. вона досягла 5,9 %.

Як видно, це приблизно вдвічі менше за середньосвітовий оціночний орієнтир (10 %). Така різниця поки що не знайшла чіткого пояснення, але важко уявити, що вітчизняна ситуація настільки відрізняється у краший бік від загальносвітової, враховуючи реалії української економіки, екології, соціальної підтримки найбільш уразливих верств населення протягом останніх 20 років. Переконливим доказом цього припущення є еміграційні потоки Українців до Європи, а не навпаки.

Фахівці шукають причини щодо такої різниці у статистиці. Можна назвати до десяти різних чинників, що породили ці «ножиці», через що певна частина інвалідів не потрапляє до зведень офіційної статистики, Проте беззаперечним є одне: в Україні завищено вимоги щодо встановлення і надання статусу інвалідності.

ВООЗ 9 червня 2011 року презентувала Всесвітню доповідь про інвалідність, в якій називаються такі показники: від 15 до 19,4 % населення світу живуть з інвалідністю, при цьому дитяча інвалідність становить 5,1 %. За даними ЮНЕСКО, 90 % дітей-інвалідів у цих країнах не ходять до школи.

Цю різницю між вітчизняною статистикою і світовими оцінками слід враховувати в оцінюванні ситуації, хоча й офіційна цифра (майже 2,7 млн.) – теж достатньо вагомий показник для актуальності проблеми інвалідності в Україні. До того ж, щоб реально уявляти кількісний аспект проблеми, слід мати на увазі, що близько 20 % інвалідів становлять інваліди I групи і діти-інваліди, тобто ті, хто значною мірою потребує обслуговування іншими людьми.

Особливу стурбованість викликають тенденції процесу інвалідизації населення України у динаміці останніх років [3]. Щорічно кількість осіб з функціональними обмеженнями прямо пропорційно збільшується. Важливо, що це тенденція посилюється зі зменшенням населення країни. Якби відбувався приріст населення, причому в такій самій або більшій пропорції, як і приріст осіб з функціональними обмеженнями, то їхня питома вага у складі всього населення не зростала б, і процес можна було б вважати сталим. Але протягом останніх років кількість населення постійно зменшувалася, і цей процес не уповільнювався.

Унаслідок зменшення населення й одночасно збільшення осіб з функціональними обмеженнями їх питома вага в складі населення України за 1995-2011 рр. зросла з 4,31 до 6,0 %. Якщо припустити, що й надалі такими темпами збережеться тенденція до зменшення населення і зростання кількості осіб з функціональними обмеженнями (хоча,

природно, демографічні процеси не можна прогнозувати шляхом примітивної екстраполяції), тоді наприклад через 50 років населення України становитиме 34 млн., з яких 5,4 млн. (16 %) будуть люди з функціональними обмеженнями. Якщо ж для вихідних даних підрахунку взяти не офіційну статистику, а прийнятий у світі оціночний орієнтир середньої кількості інвалідів у країні (10 % населення), тоді кількість осіб з функціональними обмеженнями в Україні через 50 років становитиме понад 30 % жителів.

Безумовно, наведені цифри не можуть розглядатися як коректно обґрунтований кількісний прогноз, тому що одночасно діятимуть й інші чинники суспільно-історичного процесу. Але ці розрахунки показують наявність досить впливових негативних тенденцій процесу інвалідизації населення України, що ускладнюються демографічними показниками останніх років. Зміни цих тенденцій пов'язані передусім зі сподіваннями на позитивні зміни в суспільному розвитку, зі змінами демографічної ситуації, з прийняттям спеціальних заходів щодо поліпшення стану здоров'я населення і, головне, з удосконаленням вітчизняної системи інтеграції осіб з функціональними обмеженнями у повноцінне суспільне життя, використання їхнього потенціалу в культурному та економічному розвитку країни. Таке вдосконалення має відбуватися на підставі ідентифікації й аналізу перешкод, які на цей час заважають наближенню до кращих світових зразків чинної системи соціальної роботи стосовно осіб з функціональними обмеженнями в Україні.

Життєва практика сьогодення, напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених однозначно свідчать про те, що серед провідних чинників, які значно прискорюють і роблять ефективнішою інтеграцію інвалідів у суспільство, є освіта взагалі та вища зокрема. Один факт: серед 2,7 млн. інвалідів в Україні більше половини (52 %), а це 6,2 % у загальній структурі економічно активного населення, – працездатні. Але понад 1 млн. осіб (70 %) із них – безробітні. Причина проста – вони не мають необхідної освіти. Про яку інтеграцію за таких умов можна говорити?!

Таким чином, українське суспільство як і світова спільнота, теоретично визнали право інвалідів на працевлаштування, однак реально це право не забезпечується. Можливість одержати необхідну освіту, роботу, житло, створити родину, зробити свій внесок у життя суспільства – ось ці, здавалося б звичайні речі, що часто є недосяжною мрією для обділених долею людей. А за статистикою, як уже говорилося, таких людей у світі нараховується далеко за півмільярда.

Нормативно-правова база України в сфері охорони прав інвалідів на сьогодні є досить розвинутою. Правове поле поросло багатьма позитивними паростками на шляху вирішення численних проблем інвалідів, але й залишається значною мірою декларативним, не забезпеченим необхідними матеріальними ресурсами. Ситуація ускладнюється тим, що положення наявних документів виконуються далеко не в повному обсязі. А належного контролю за їх виконанням і відповідальності за їх невиконання у державі поки що не існує.

Так, маючи потужний нормативно-правовий арсенал, вітчизняні показники щодо навчання інвалідів хоч і поступово збільшуються, але є скромними, а темпи зростання їх недостатні. В Україні у дошкільних навчальних закладах чисельність дітей-інвалідів становить 0,2 % осіб, у загальноосвітніх – 4 %, у професійно-технічних навчальних закладах – 0,4 %. Трудовою діяльністю займаються 23 % інвалідів. При цьому активно шукають роботу через центри зайнятості лише 25 тис. осіб цієї категорії [10].

Підсумовуючи зазначимо, що інвалідність супроводжує людство на рівні з мораллю, релігією, любов'ю, ненавистю тощо. Громадяни з інвалідністю були, є і

будуть серед усіх верств населення будь-якого суспільства. Упродовж 2,5 тис. років – від античних часів і до сьогодні – людство пройшло надзвичайно важкий шлях пізнання і вироблення відповідного свого ставлення до цієї категорії людей: від агресії і фізичного знищення до визнання їх такими, як усі інші люди. Священні слова, підняті на щит суспільного розвитку епохою Відродження «воля», «рівність», «братство» наповнюються новим, більш глибоким змістом. Тлумачення рівності як права людини бути чи прагнути бути такого ж, як більшість, поступається місцем визнанню унікальності кожної особистості. Якщо раніше основу визнання рівності прав інвалідів на повноцінне життя в суспільстві та створення державами реальних умов для реабілітації та соціальної інтеграції інвалідів становили здебільшого мотиви милосердя до інвалідів, то нині – стан дотримання їх прав.

Обов'язком держави і суспільства є забезпечення належного соціального захисту і підтримки, соціальної інтеграції, створення рівних можливостей для самореалізації, повноцінного життя, здобуття освіти і працевлаштування, залучення інвалідів до духовного, культурного, спортивного життя. Українське суспільство, хоч і з запізненням, але поступово починає усвідомлювати, що саме йому потрібно пристосовуватися до потреб інвалідів, а не навпаки.

Іншими словами, всяке суспільство, зважаючи на інвалідність певної частини своїх громадян, формує свої особливі потреби, які забезпечують повну, максимально можливу інтеграцію інвалідів у практичне життя. Таким чином, маємо нову парадигму: інваліди – не люди з особливими потребами, а суспільство стає спільнотою з особливими потребами, задовольнивши які, люди з інвалідністю автоматично стають такими ж, як і всі інші члени суспільства.

Якщо тепер проаналізувати на базі такої платформи уже зроблене для інвалідів і те, що слід ще доробити, можемо переконатися, що можливості освіти щодо розв'язання існуючих проблем явно недооцінені. Перед навчальними закладами різних рівнів і типів незалежно від форми власності слід поставити низку завдань, які по виконанні дадуть значні результати.

Насамперед, на наш погляд, усі навчальні заклади повинні відновити свою просвітницьку місію, яку вони виконують протягом багатьох століть, і поставити перед ними завдання очолити роботу щодо створення умов для зміни негативних стереотипів і ставлення до інвалідів в українському суспільстві на основі досягнення соціальної солідарності та соціальної справедливості та сприяти утвердженню загального принципу: «Ми такі, як усі, дивись на мене як на рівного».

Реалізацію цього завдання можна здійснити через «Школи правових знань» і «Юридичні клініки», які створюються у структурі навчальних закладів, при цьому школі можна доручити надання дітям з інвалідністю та сім'ям з такими дітьми необхідні правові знання щодо соціальних гарантій та навчити засобів їх відстоювання в органах влади. Ця школа могла б також організувати інформаційний простір для спілкування інвалідів і підвищення рівня обізнаності щодо їх проблем життєдіяльності в місцевій громаді. Юридична клініка може зайнятися наданням постійної методичної та юридичної допомоги сім'ям, в яких виховуються діти-інваліди в питаннях захисту їх прав на освіту, охорону здоров'я та соціальне забезпечення, допомагати у складанні документів до органів влади (скарги, позови), відстоювати інтереси дітей у судових інстанціях тощо.

Великого значення у цій ситуації набуває підготовка відповідних кадрів. Тут передусім потрібно визначити номенклатурний перелік спеціалістів у сфері інтеграції інвалідів у суспільство відповідно до міжнародних стандартів, визначити потребу в них

і організувати необхідне державне замовлення, забезпечити організаційно-методичну базу для їх навчання та подальшого працевлаштування.

І насамкінець, дуже важливо в ситуації стійкого і тривалого скорочення населення і такого ж стійкого збільшення чисельності інвалідів в Україні підготувати висококласних фахівців, зокрема й з інвалідів. Україна в цьому напрямку має цікаві напрацювання щодо інклюзивної освіти [11] і сучасних інформаційно-педагогічних технологій [12].

Використання дистанційної технології навчання поряд із денною формою, наявність методичного і програмно-апаратного забезпечення дозволять транслювати освітні ресурси в будь-яке місце України до суб'єктів навчання за місцем проживання. Такий досвід також уже є в Україні [12]. Він відкриває широкі можливості залучення інвалідів до продуктивної праці і забезпечить значну економічну вигоду.

Таким чином, ми є свідками зародження реверсу суспільного менталітету від відторгнення і подачок інвалідам з міркувань милосердя до повноправного партнерства з ними у справі подальшого розвитку суспільства. Щоправда, на цьому шляху ще багато невирішених проблем, включаючи і регуляторно-правове забезпечення.

Зрештою за роки незалежності в Україні значно інтенсифікувався процес інтеграції інвалідів у державне та суспільне життя. У результаті цього було прийнято 25 законів і 30 підзаконних актів, які створили певну юридичну базу для успішного розв'язання цієї проблеми. Але життя інвалідів не покращується так швидко й ефективно, як того вимагає сьогодення, насамперед через недостатнє, часом формальне виконання законів і підзаконних актів, а також через відсутність системності у царині захисту прав інвалідів. В українській державі мають місце як позитивні процеси, зокрема збільшення продовження життя населення, так і негативні процеси, зокрема скорочення народжуваності дітей, які разом призводять до динамічної інвалідизації суспільства в цілому. Це обставина вимагає уже зараз негайного розроблення заходів щодо професійної підготовки всіх працездатних і непрацездатних, але бажаючих працювати інвалідів і включення їх у суспільне виробництво.

Така постановка завдання є радикально новою і вимагає розроблення принципово нового законодавства, системи адміністративно-правових норм і механізмів адміністративно-правового регулювання та радикальної корекції уже існуючого в напрямках правового забезпечення освітніх послуг, пенсійної справи, нового статусу інвалідів тощо. Такі проблеми вимагають подальшого дослідження, а результати цих досліджень залежно від їх значущості – публікацій у відповідних виданнях.

Використана література

1. Байда Л. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник / Л. Байда та ін. – К., 2012. – 216 с.
2. Засенко В., Калупаєва А. Інтеграція осіб з порушеннями слуху : проблеми, пошуки, перспективи : науково-методичний збірник “Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство” ; ред. кол. Н. Софит, І. Єрмаков та ін. – К. : Контекст, 2000. – 356 с.
3. Комарова Н.М. Інвалідність як суспільна проблема сучасного українського суспільства / Н.М. Комарова, Р.Я. Левін, О.В. Вакуленко// Український соціум. – 2003. – № 1(2). – С.38-45.
4. Концепції гуманітарного розвитку України : – Режим доступу : [//www.mon.gov.ua/images/files/0newssj/08/23/584.doc](http://www.mon.gov.ua/images/files/0newssj/08/23/584.doc)
5. Коренев Я.М. Структура инвалидности детей и лиц молодого возраста с хроническими соматическими заболеваниями / Я. М. Коренев, Л. Ф. Богмат, С. Р. Толмачевой, О. Н. Тимофеев. // Лікарська справа. – 2002. – № 3-4. – С. 131-133.

6. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні / М.В. Кравченко // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2.

7. Малофеев Н. Н. Современный этап в развитии системы специального образования в России (Результаты исследования, как основа для построения проблемы развития) // Дефектология. – 1997. – № 4. – С. 24-27.

8. Національна доповідь «Про становище інвалідів в Україні», підготовлена у відповідності з Указом Президента України від 18.12.07 р. № 1228/2007 «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями». – Режим доступу : [//www.naiu.org.ua](http://www.naiu.org.ua)

9. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів : резюме Генеральної Асамблеї ООН № 48/96. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_306

10. Про схвалення Концепції Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.11 р. № 245-р. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/245-2011-%D1%80/paran9#n9>

11. Таланчук П. М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навчально-методичний посібник / П.М. Таланчук, К.О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна. – К. : Соцінформ, 2004. –128 с.

12. Таланчук П.М. Сучасний стан і світові тенденції розвитку дистанційної освіти : (інформаційно-аналітичні матеріали) / П.М. Таланчук. – К. : Ун-т «Україна», 2010. – 470 с.

~~~~~ * * * ~~~~~

УДК 364.026

ТКАЧУК О.В., аспірант Інституту проблем виховання
Національної Академії педагогічних наук України

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

***Анотація.** У статті розглянуто проблемні аспекти формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами, проаналізовано наукові досягнення в галузі педагогіки, психології, соціології та юриспруденції щодо наукової категорії «соціально-правова компетентність».*

***Ключові слова:** право, компетентність, правова компетентність, соціальна компетентність, соціально-правова компетентність.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены проблемные аспекты формирования социально-правовой компетентности студентов с особыми потребностями, проанализированы научные достижения в области педагогики, психологии, социологии и юриспруденции относительно научной категории «социально-правовая компетентность».*

***Ключевые слова:** право, компетентность, правовая компетентность, социальная компетентность, социально-правовая компетентность.*

***Summary.** In the article is considered the problematic aspects of the formation of the social and legal competence of students with special need, been analyzed last scientific achievements in industries of pedagogy, psychology, sociology and jurisprudence regarding scientific category of «social and legal competence».*

***Keywords:** right, competence, legal competence, social competence, social and legal competence.*

У період реформування соціальної сфери державна соціальна політика України стосовно осіб з особливими потребами ґрунтується на принципі рівності прав з іншими громадянами країни.

На шляху до розв’язання низки соціально-державницьких проблем зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності призводить до необхідності забезпечення розуміння «інвалідності» як правозахисної моделі, згідно з якою особи з особливими потребами розглядаються як такі, що мають права, здатні заявляти про ці права і домагатися їх реалізації.

Підхід, що ґрунтується на правах, спрямований на пошук можливостей поважати і підтримувати багатогранність, індивідуальність і неповторність людини з інвалідністю в кожній особистості шляхом створення необхідних умов для її повноцінної участі в житті суспільства. Така гуманістична спрямованість вимог сьогодення потребує підготовки соціально-правової компетентності студентів. У зв’язку з цим проблема формування соціально-правової компетентності студентської молоді вищих навчальних закладів стає пріоритетною.

Дотримання міжнародних стандартів у сфері забезпечення та захисту прав і свобод студентів з особливими потребами, оволодіння ними необхідними знаннями, уміннями орієнтуватися в системі законодавства і співвідносити юридичний зміст правових норм із реальними подіями суспільного життя, ефективно справлятися з проблемними життєвими ситуаціями та кризами сприятиме формуванню соціально-правової компетентності студентів вищих навчальних закладів.

У Конституції України, Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про волонтерську діяльність», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015», постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна», «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів» на період до 2020 року» та інших документах провідними є принципи забезпечення сприятливих умов формування соціально-правової компетентності молоді з особливими потребами.

Про актуальність заявленої проблематики свідчать наукові роботи в галузі педагогіки, соціології, філософії та юриспруденції.

Вирішення проблем формування соціально-правової компетентності є складним соціально-педагогічним завданням. Його розв'язанню присвячено дослідження вітчизняних і зарубіжних учених О. Безпалько, І. Зверєва, Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, М. Горбушина, Я. Кічук. Деякі аспекти правового виховання студентів вищих навчальних закладів досліджували В. Владимірова, Л. Городиський, І. Дарманська, В. Одарій, М. Подберезький та інші.

Проблеми правового виховання студентів з особливими потребами досліджуються виходячи зі специфіки навчально-виховного процесу та особливостей інвалідності. На сучасному етапі розвитку суспільства можливості студентів у самореалізації розглядаються з точки зору розвитку внутрішнього потенціалу, збережених можливостей, здатності реалізувати їх у певних суспільних умовах.

На сьогодні відсутня достатня теоретична база та дієвий досвід розв'язання проблеми формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами. Існують лише окремі дослідження, які можуть стати основою у процесі розробки моделі формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі. Їх тематичний спектр включає загальний аналіз сутності цього поняття, характеристику компетентності в освітніх системах зарубіжних країн (О. Овчарук, О. Пометун, О. Кононко, О. Локшина, О. Савченко, І. Єрмаков, О. Павленко, Л. Паращенко, Н. Бібік, С. Трубачова, О. Хуторський, Л. Сохань, О. Панова, І. Родигіна, Г. Сиротенко, І. Зимня, В. Байденко, Ю. Татур та інші), виникнення компетентнісного підходу як наукового методу, що застосовується в різних галузях знань, включаючи педагогіку (Н. Хомський), етапи становлення компетентнісного підходу в освіті (Н. Хомський, Р. Уайт, Дж. Равен, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Куніцина, Г. Білицька, Л. Берестова, В. Байденко, А. Хуторський, Н. Гришанова та інші). Різні тлумачення поняття «правова компетентність» надають у своїх працях Л. Кузьменко, О. Пометун, А. Твердохліб та інші.

Цінними для нашого дослідження є праці, присвячені соціальній роботі як засобу соціалізації дитини з особливими потребами, соціально-педагогічній реабілітації, специфіці процесу навчання студентів з особливими потребами (А. Мудрик, Л. Грачов, А. Панова, Л. Тюптя, Я. Коломенський, О. Белінська, М. Чайковський, П. Таланчук, І. Іванова та інші). Особливу увагу питанню забезпечення життєвої компетентності дітей з інтелектуальними і фізичними вадами приділяють російські та українські вчені

(Л. Сохань, Т. Титаренко, І. Бех, В. Циба, В. Тарасун, Л. Артемова, Л. Канішевська, Л. Кузьменко, І. Єрмаков, Г. Несен).

Сучасні науковці не виробили єдиного усталеного підходу до поняття «соціально-правова компетентність». Близькими до нашого дослідження є тлумачення термінів *соціальна компетентність* (І. Зарубінська, О. Холостова, Ю. Ємельянов, М. Докторович, Є. Мельник); *соціально-правова компетентність* (Н. Ковалевська, Я. Кічук, В. Загрева, М. Томчук, А. Якименко, М. Горбушина); *модель соціальної компетенції* (В. Слот, Х. Спанярд), *структура та зміст соціальної зрілості* (В. Радул, А.Гудзовська, О.Михайлов); *професійна та комунікативна компетентності* (І. Бех, С. Архипова, С. Демченко, М. Елькін, С. Козак, А. Онкович та інші); *соціально-психологічна компетентність і соціально-психологічна адаптація* (М. Томчук, А. Якименко, Л. Лепіхова, Л. Петровська, С.Архипова), *соціальна зрілість* (А.Гудзовська, В. Радул, Л. Божович); *життєва компетентність* (І. Єрмаков, Л. Сохань, І. Ящук, В. Ляшенко та інші); *структура соціальної компетентності* (В.Масленнікова).

Вивчення засобів формування окремих компонентів правової компетентності здійснювалося дослідниками, серед яких Г. Буш, А. Вербицкий, Л. Кузьменко, Н. Кулюткин, А. Матюшкин, М. Посталюк, О. Хоптяна та інші. Дослідженням педагогічних умов формування окремих компонентів правової компетентності займалися В. Горшкова, М. Кларін, М. Лісіна, В. Ляудіс.

Актуальність проблеми формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами зумовлена низкою суперечностей між: загальносвітовою тенденцією розвитку розуміння прав молоді з особливими потребами як правозахисної моделі і недостатнім розробленням концептуальних ідей та організаційно-технологічних засобів щодо її удосконалення; закріпленням прав молоді у нормативно-правових документах відповідно до міжнародних стандартів і відсутністю сучасних обґрунтованих інноваційних підходів, що дозволили б забезпечити процедуру виконання цих прав; потенційними резервами, які мають студентські соціальні служби у ВНЗ для формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами, і неповним використанням можливостей спільних дій ВНЗ, державних і неурядових організацій в інтересах молоді; необхідністю професійної підготовки студентів з особливими потребами до соціально-педагогічного забезпечення своїх прав і недостатньою розробленістю змісту, форм і методів такої діяльності.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування проблемних аспектів і перспектив формування соціально-правової компетентності студентів з особливими потребами. Створити дійове теоретичне підґрунтя для подальших конструктивно-технологічних пошуків у сфері проблеми дослідження дозволив аналіз юридичної, соціологічної, педагогічної, психологічної літератури щодо наукового визначення поняття «соціально-правова компетентність».

Проблема соціально-правової компетентності не отримала свого глибинного вивчення та вичерпного аналізу, тому в науковій літературі категорія «соціально-правова компетентність» широко трактується та співвідноситься з іншими науковими категоріями. Категоріально-понятійний аналіз проблеми формування соціально-правової компетентності передбачає уточнення змісту базових понять «компетентність», «право», «соціальна компетентність», «правова компетентність».

Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття компетенції та компетентності, які в педагогічній науці досить широко розробляються і різнобічно розглядаються.

У тлумачному словнику С. Ожегова компетенція визначається як «коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийось повноважень, прав», а поняття «компетентний» визначено як «знаючий, обізнаний, авторитетний в якій-небудь галузі; який володіє компетенцією» [7, с. 289].

У Новому тлумачному словнику української мови слово *компетенція* трактується як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи», а термін *компетентний* означено так: «1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [6, с. 874].

Реалізація компетентнісного підходу як сучасної тенденції освіти зумовлює діяльнісний характер освіти, який дозволяє вирішувати проблеми тих, хто навчається. Аналіз зарубіжних джерел з проблеми визначення поняття «компетентність» свідчить, що однозначного терміна та дефініції не визначено. Проте в основі всіх педагогічних концепцій лежить ідея необхідності формування компетентної особистості, здатної застосовувати знання, вміння та досвід відповідно до ситуації.

Залежно від галузі науки, в якій розглядається соціальна компетентність, науковцями висвітлюються різні погляди на її трактування. Зокрема філософи (Н. Беденко, Л. Шабатура та ін.) виділяють адекватність щодо соціальної дійсності; соціологи (Е. Гіденс, Е. Ісламгалієв та інші) підкреслюють можливість впливу на широкий соціум; психологи (Д. Кун, В. Слот, Х. Спанярд та інші) роблять акцент на психологічних особливостях індивіда, педагоги (Д. Єгоров, В. Масленнікова, В. Цветков та інші) – на міжособистісній взаємодії та відповідальності.

У праці М. Докторович сформульовано таке визначення терміна *соціальна компетентність* – це набута здатність особистості гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем [2].

На думку І.Зарубінської, соціальна компетентність передбачає такі здатності: аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства, визначаючи в них власне місце та проектувати стратегії свого життя з урахуванням інтересів і потреб різних соціальних груп, індивідів відповідно до соціальних норм і правил, наявних у суспільстві та інших чинників; продуктивно співпрацювати з різним партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі та функції в колективі, проявляти ініціативу, підтримувати та керувати власними взаєминами з іншими; застосовувати технології трансформації та конструктивного розв'язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання; спільно визначати цілі діяльності, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти і стратегії індивідуальних та колективних дій; визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншими; вміти прогнозувати виникнення проблемної ситуації та володіння конструктивними методами її попередження та долання [3, с. 8].

Семантичний аналіз категорії «правова компетентність» свідчить, що вона складається із двох частин – «право» і «компетентність». Правова антропологія розглядає право як основний засіб реалізації цінностей особистості [9, с. 23-274]. Правознавці підкреслюють, що *право* – термін багатогранний; множинність визначень права, які існують в юридичній літературі, залежить від багатьох чинників: відповідно до юридичного праворозуміння *право* – це міра впорядкованої свободи людини, при цьому права особи закінчуються там, де починають порушуватись права іншого індивіда; відповідно до позитивізму (нормативізму) *право* – це система

загальнообов’язкових формально визначених правил поведінки, які встановлені або санкціоновані державою і за порушення яких передбачений державний примус; відповідно до соціологічного підходу *право* – це система реально діючих «живих» норм права, які закріплені у законодавчих актах або практично існують на підставі звичаєвого, прецедентного, договірною або релігійного права, що усвідомлені населенням і реалізуються в конкретних правовідносинах; відповідно до психологічної теорії *право* – це емоційно-інтелектуальні психічні процеси, що здійснюються у сфері психіки індивіда та постають критерієм оцінювання позитивного права [8, с. 16-17].

Під правовою компетентністю Я. Кічук розуміє важливу інтегративну характеристику особистості, підґрунтям якої є її знання та досвід поведінки у правовій сфері життєдіяльності, а виявом – спроможність орієнтуватися в ситуаціях, пов’язаних із правовими відносинами [4, с. 40].

Категорія «правова компетентність» співвідноситься з категоріями «соціально-правова компетентність» та «професійна компетентність» неоднаково в різних джерелах, виокремлюючи окремі з цих категорій як складові та ціле. Власне, кожна з цих компетентностей становить основу професійної підготовки молодшої людини. Так, М. Докторович стверджує, що категорія «професійна компетентність» є складовою категорії «соціальна компетентність» [2].

У свою чергу серед основних функціональних компетентностей професійної педагогічної підготовки студентів факультетів дошкільної педагогіки поряд з іншими компетентностями Н.Ковалевська виділяє як складову професійної компетентності соціально-правову, показниками якої є елементарні законодавчо-правові знання та їх використання у професійній діяльності, уміння визначати власний соціальний статус, стримано реагувати на психоемоційний стан членів сім’ї, усвідомлення необхідності соціалізації дитини, яка виховується в умовах сім’ї [5].

У свою чергу А. Якименко, М. Томчук, вказують, що під поняттям «правова компетентність» як складової професійної компетентності, розуміються глибина і характер поінформованості працівника щодо правових засад професійної діяльності, а також його здатність до ефективної реалізації права в практичній діяльності. У вузькому сенсі правова компетентність включає знання, уміння, навички, а також способи їхньої реалізації в професійній діяльності, спілкуванні та саморозвитку особистості.

Основними компонентами правової компетентності, і ми погоджуємось з цим, вчені вважають:

– соціально-правову компетентність – знання й уміння в сфері взаємодії з суспільними інститутами і людьми, а також володіння прийомами професійного спілкування і правової поведінки (вона потрібна всім фахівцям з вищою освітою);

– спеціальну компетентність – підготовленість до самостійного виконання конкретних видів правової діяльності, уміння вирішувати типові професійні завдання та оцінювати результати своєї праці, здатність самостійно здобувати нові знання та уміння за фахом (вона необхідна фахівцям правничого профілю) [10, с. 90].

На думку М. Горбушиної, правова компетентність спеціаліста соціальної роботи становить собою сукупність якостей, що віддзеркалюють ступінь кваліфікації, рівень правових знань, умінь, навичок, готовності та здібностей, пов’язаних зі здійсненням комплексу заходів з правової підтримки та захисту населення, і є однією з основних складових процесу професійної підготовки спеціаліста, в структурі якої важливими постають когнітивний, мотиваційний, діяльнісно-практичний компоненти, а також професійні особистісні якості [1, с. 10-16].

Формування соціально-правової компетентності як інтегрованої властивості особистості, на нашу думку, включає в себе правову підготовку до успішної самореалізації та соціалізації в сучасних умовах, реалізацію прав в процесі життєздійснення, захищеність особистості, формування соціально-правового досвіду.

Аналіз та опрацювання філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних, юридичних наукових праць дозволяє дати визначення соціально-правової компетентності як важливої інтегрованої властивості особистості, підґрунтям якої постають система знань, мотивів, умінь і навичок, виявом – соціальна захищеність та активізація соціально-правового досвіду; соціально-правова компетентність забезпечує ефективність взаємодії з соціальним середовищем на шляху до успішної правової соціалізації.

Складовими соціально-правової компетентності є: соціальне пізнання світу через формування правової компетентності (правові освіченість, позиція та досвід); можливість проявити активну життєву позицію; правова соціалізація (усвідомлення і прийняття соціальних цінностей, які знаходять своє відбиття в праві).

Отже, введення в теорію і практику соціальної роботи поняття «соціально-правова компетентність» буде сприяти більш чіткому усвідомленню та забезпеченню прав студентів з особливими потребами в соціально-педагогічному контексті, розвиватиме доступ до соціально-педагогічних послуг більш широкого кола студентської молоді з особливими потребами, поєднає зусилля багатьох суб'єктів соціально-педагогічної роботи навколо проблем молодих людей з особливими потребами.

Використана література

1. Горбушина М.В. Аспекти формирования правовой компетентности студентов специальности «Социальная работа» в условиях вуза / М.В. Горбушина // Казанский педагогический журнал. – 2007. – № 3. – С. 10-16.
2. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Марина Олександрівна Докторович. – К., 2007. – 208 с.
3. Зарубінська І.Б. Компетентнісний підхід до формування змісту навчально-виховного процесу / І.Б. Зарубінська : зб. наук. праць “Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді”. – Вип. 12. – К., 2008. – С. 58.
4. Кічук Я.В. Проектна правовиховна діяльність майбутнього соціального педагога: компетентнісний потенціал / Я.В. Кічук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 41. – С. 40.
5. Ковалевська Н.В. Професійна підготовка студентів факультетів дошкільної педагогіки до роботи у сім'ях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.В. Ковалевська. – К., 2007. – 18 с.
6. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. – Том 1, А-К / [укладачі: В.В. Яременко, О. М. Сліпущко]. – К. : Вид-во «АКОНІТ», 2006. – 926 с.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка : 70000 слов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – [23-е изд., испр.]. – М. : Русский язык, 1990. – 917 с.
8. Правознавство. Випускний курс : навчальний посібник / [В.В. Галуцько, М.І. Іншин, О.Г. Мурашин, Ю.О. Фрицький та ін.]. – К. : Університет «Україна», 2013. – 246 с.
9. Філософія права : навч. посіб. / [О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Зайчківський та ін.] ; за заг. ред. М.В. Косицького, Б.Ф. Чміля. – К. : Юрінком Інтед, 2000. – 336 с.
10. Якименко А. А. Психологічні особливості формування правової свідомості студентської молоді : зб. наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій ; за заг. ред. М.Є. Чайковського. – Хмельницький : ХІСТ, 2009. – С. 90.

УДК 346.24

ЧЕРНЕНКО О.А., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

СПОСОБИ ЗБЕРЕЖЕННЯ РОЗМІРУ ДЕРЖАВНОЇ ЧАСТКИ В ДЕРЖАВНИХ КОРПОРАТИВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. У статті розглянуто проблему розмивання розміру державної частки в державних корпоративних підприємствах при проведенні додаткової емісії акцій.

Ключові слова: державні корпоративні підприємства, акції, емісія, акціонерні товариства.

Аннотация. В статье рассмотрена проблема размывания размера государственной доли в государственных корпоративных предприятиях при проведении дополнительной эмиссии акций.

Ключевые слова: государственные корпоративные предприятия, акции, эмиссия, акционерные общества.

Summary. The article deals with the problem of erosion of the size of the state share of state corporate enterprises during the additional issue of shares.

Keywords: state corporate enterprises, shares, emission, joint stock companies.

Державним корпоративним підприємствам, контрольний пакет акцій (часток) яких належить державі, властиві проблеми, аналогічні підприємствам зі 100 % державною участю. Разом із тим ці підприємства стикаються зі специфічними проблемами, серед яких і проблема розмивання державної частки внаслідок проведення додаткової емісії акцій. Така проблема стосується передусім державних корпоративних підприємств в організаційно-правовій формі акціонерного товариства, яка водночас є їх найпоширенішою організаційно-правовою формою в Україні і зумовлена акціонерною природою капіталу.

Аспекти, пов'язані з державними корпоративними підприємствами, досліджувалися у працях таких учених, як Л. Винар, О. Вінник, О. Кібенко, Д. Погрібний та ін.

Запропонована публікація присвячена дослідженню проблеми розмивання державної частки в державних акціонерних товариствах унаслідок проведення додаткової емісії акцій.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства України розробити способи збереження розміру державної частки в державних корпоративних підприємствах при проведенні додаткової емісії акцій.

Закон від 27 квітня 2007 р. № 997-V вніс низку змін до Закону України «Про господарські товариства», які унеможливили зловживання механізмом додаткової емісії, що широко мали місце в минулому. Так, було встановлено, що акціонерне товариство може збільшувати статутний капітал тільки за рішенням загальних зборів (до внесення змін ст. 38 зазначеного Закону надавала можливість збільшувати статутний капітал не більш як на третину за рішенням правління – це було використано зокрема при проведенні 2001 року додаткової емісії акцій ВАТ «Запоріжсталь», унаслідок якої державна частка у статутному капіталі ВАТ скоротилася з блокуючого пакета в розмірі 25 % + 1 акція до 18,7 %) [1]. З урахуванням того, що згідно зі ст. 42 Закону України «Про господарські товариства» рішення загальних зборів про зміну статуту товариства (зокрема щодо збільшення статутного капіталу товариства) приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які беруть участь у зборах, держава стверджується в

можливості заблокувати прийняття рішення про проведення додаткової емісії за умови володіння пакетом у розмірі хоча б 25 % + 1 акція.

Закон України «Про акціонерні товариства» теж установив, що акціонерне товариство може здійснювати емісію акцій тільки за рішенням загальних зборів (ч. 1 ст. 21). Рішення загальних зборів щодо збільшення статутного капіталу товариства приймається більш як трьома чвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості (ч. 5 ст. 42), що додатково посилює позицію держави при прийнятті такого рішення. Разом із тим, якщо Закон України «Про господарські товариства» встановлює загальне правило про переважне право акціонерів на придбання додатково випущених акцій (ч. 3 ст. 38), то згідно з Законом «Про акціонерні товариства» таке переважне право надається акціонерам тільки при приватному розміщенні акцій (ст. 27).

Незважаючи на зміни в законодавстві, і на сьогодні проблема розмивання державної частки при додатковій емісії акцій зберігає традиційні обриси. Згідно з ч. 6 ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» викуп акцій (часток) додаткової емісії здійснюється за рахунок коштів, передбачених державним бюджетом на такі цілі, або в обмін на корпоративні права держави у статутних капіталах господарських організацій в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Відповідно до п. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Питання прийняття рішення щодо проведення додаткових емісій акцій, їх викупу державою або внесення додаткових вкладів до статутних капіталів господарських товариств» від 6 червня 2007 р. № 797 викуп державою акцій додаткових емісій або внесення додаткових вкладів здійснюється в межах призначень, передбачених у державному бюджеті на відповідні цілі. Кабінет Міністрів України приймає рішення про викуп акцій додаткових емісій або внесення додаткових вкладів у разі наявності коштів у державному бюджеті. З огляду на хронічний дефіцит державного бюджету України представники держави змушені блокувати відповідні рішення загальних зборів акціонерних товариств (у разі володіння державою достатнім для цього пакетом акцій), що позбавляє такі товариства можливості залучати прямі інвестиції в розвиток виробництва.

Водночас мають місце випадки, коли уповноважені особи держави голосують на загальних зборах акціонерного товариства за здійснення додаткової емісії, при цьому участь держави в її викупі не передбачається. Так, розпорядженням від 13 червня 2007 р. № 407-р Кабінет Міністрів України (розпорядження скасовано на підставі розпорядження Кабінету Міністрів від 7 травня 2008 р. № 689-р) погодився з пропозицією Мінпаливенерго щодо голосування представником держави – НАК «Енергетична компанія України» на загальних зборах акціонерів ВАТ «Дніпроенерго», щодо якого порушено провадження у справі про банкрутство, за проведення додаткової емісії простих іменних акцій товариства з метою відновлення його платоспроможності відповідно до плану санації ВАТ «Дніпроенерго»). Після проведення додаткової емісії розмір пакета акцій, що належать державі, скорочувався з 76,04 % (що давало їй повний контроль) до 50 %+1 акція. Виникає запитання: як може уряд санкціонувати проведення додаткової емісії, що розмиває державну частку в стратегічно важливому об'єкті, усвідомлюючи, що бюджетних коштів на викуп акцій немає? [2].

Для визначення оптимального підходу до вирішення питання, що розглядається, слід взяти до уваги припис ч. 5 ст. 15 Закону України «Про акціонерні товариства», згідно з якою збільшення статутного капіталу товариства для покриття збитків не допускається, крім випадків, установлених законом. Іншими словами, акціонерне товариство, яке планує здійснити додаткову емісію, повинне мати задовільні результати фінансово-господарської діяльності.

У той же час державні корпоративні підприємства, діяльність яких є прибутковою, обмежені в можливостях використання одержаного прибутку на потреби власного господарського розвитку, оскільки дивідендна політика щодо державних корпоративних підприємств в Україні є достатньо жорсткою. Необхідно запровадити більш гнучку дивідендну політику держави, яка б передбачала можливість залишення в державному товаристві всього обсягу отриманого прибутку для фінансування необхідних інвестицій. Тобто основним джерелом для викупу акцій додаткових емісій повинні бути власні кошти державних акціонерних товариств; наявність таких коштів має бути критерієм прийняття рішення про голосування представниками держави за проведення додаткової емісії (у разі коли держава в принципі зацікавлена в її викупі). Вважаємо, що закріплена в чинному законодавстві України модель викупу акцій додаткових емісій виключно за бюджетні кошти не є перспективною.

Слід зазначити, що проблема збереження розміру державної частки стосується і державних корпоративних підприємств, створених у формі товариств з обмеженою відповідальністю. На відміну від АТ, де вихід акціонера здійснюється шляхом відчуження акцій іншим особам і відповідно майнова база АТ залишається стабільною [3, с. 161-162], вихід із ТОВ відбувається через відступлення частки. Тобто учасник ТОВ будь-коли може вийти з товариства, і останнє має сплатити йому його частку [3, с. 192].

Слід зазначити, що на практиці дуже поширеною є помилка, коли до правовідносин із відчуження учасником своєї частки застосовуються норми щодо виходу учасника з товариства. Вихід учасника з товариства та відступлення ним своєї частки є різними за своїми правовими ознаками правочинами. Так, у ч. 1 ст. 116 ЦК України закріплено, що учасники господарського товариства мають право в порядку, установленому установчим документом товариства та законом... 3) вийти у встановленому порядку з товариства; 4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, установленому законом [4].

Відносини, що виникають у випадку виходу учасника з товариства, регулюються ст. 148 ЦК України, а відносини, що виникають при відступленні частки, – ст. 147. Як бачимо, ці дві юридичні дії мають зовсім різні правові наслідки. Таким чином, положення Закону України «Про господарські товариства» та ЦК України чітко розмежовують такі юридичні дії, як вихід із товариства та відступлення учасником своєї частки [4].

Для уникнення ускладнень у роботі товариства, де існує частка держави, пропонуємо закріпити на законодавчому рівні положення, яке б гарантувало захист інтересів держави у разі виходу одного з учасників ТОВ: учасник товариства з обмеженою відповідальністю, де одним з учасників є держава, має право вийти з товариства, повідомивши товариство про свій вихід не пізніше ніж за шість місяців до виходу, якщо інший строк не встановлено статутом.

Використана література

1. Сироватка С. Акції в мартенівській печі. Держава втрачає «право вето» на комбінаті «Запоріжсталь» / С. Сироватка / “День”. – 2001. – № 105.
2. Як держава «Дніпроенерго» втратила / “Економічна правда” від 5 вересня 2007 р. – Режим доступу : [//www.epravda.com.ua/publications/478e6d29a4840](http://www.epravda.com.ua/publications/478e6d29a4840)
3. Вінник О.М. Господарські товариства і виробничі кооперативи : правове становище / О.М. Вінник. – К. : Тов-во «Знання» КОО, 1998. – 309 с.
4. Кібенко О. Чи є відчуження частки виходом із товариства? / О. Кібенко // Мала енциклопедія нотаріуса : науково-практичний журнал. – 2006. – № 4(28).

УДК: 349.6

ШИЛЕНКО М., здобувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ОХОРОНУ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Анотація. У статті розкрито адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону природних ресурсів, насамперед Міністерства екології та природних ресурсів України як провідного суб'єкта публічної адміністрації, що здійснює охорону суб'єктів малого підприємництва.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правовий статус, публічна адміністрація, природні ресурси, охорона.

Аннотация. В статье раскрыт административно-правовой статус субъектов публичной администрации, которые осуществляют охрану природных ресурсов, в первую очередь Министерства экологии и природных ресурсов Украины как ведущего субъекта публичной администрации, которое осуществляет охрану субъектов малого предпринимательства.

Ключевые слова: административное право, административно-правовой статус, публичная администрация, природные ресурсы, охрана.

Summary. This study examines the notion of the status of public administration and protection of natural resources. Analyzed administrative legal status of public administration, which is responsible for protection of natural resources. The analysis of administrative legal status of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine as the leading subject of public administration is responsible for protection of small businesses.

Keywords: administrative law, administrative legal status, public administration, natural resources, protection.

Конституція України визначила, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які містяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Основним Законом [1].

Адміністративно-правова охорона природних ресурсів є важливим інструментом у функціонуванні сучасної держави. Гармонізація відносин людини й природи зумовлює визначення її одним із завдань правової, демократичної й соціальної держави. Охорона навколишнього середовища дає можливість зберегти, відтворити, забезпечити екологічний баланс у природі, нормальне існування, розвиток самої людини й суспільства. Публічно-правовий характер екологічних правовідносин, переростання екологічних проблем на рівень державної політики й міжнародних відносин підкреслюють актуальність адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону природних ресурсів. У зв'язку з цим виникає потреба у проведенні комплексних наукових досліджень адміністративно-правової охорони природних ресурсів.

Теоретичною базою аналізу проблеми адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону природних ресурсів, є праці таких вчених, як В. Авер'янова, Г. Атаманчука, Ю. Битяка, І. Голосніченка, А. Єлистратова, З. Іванової, О. Йоффе, В. Ісакова, Р. Калюжного, С. Ківалова, М. Козюбри, А. Колодія, В. Колпакова,

А. Комзюка, В. Копейчикова, Є. Курінного, Я. Магазинера, М. Марченка, П. Недбайла, В. Нерсисянца, М. Орзіха, І. Пахомова, Л. Попова, П. Рабіновича, В. Селіванова, О. Скакуна, О. Фрицького, Є. Харитонова, В. Цветкова, В. Шкарупи, В. Юсупова, М. Якимчука та ін. Також проблему адміністративно-правових заходів природних ресурсів певною мірою досліджували О. Андрійко, Ю. Битяк, В. Гаращук, Л. Коваль, Л. Коваленко та ін. Проте не були розглянуті питання адміністративно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону природних ресурсів.

Метою цього дослідження є аналіз на основі чинних адміністративних норм права та законодавства щодо охорони природних ресурсів практичних напрацювань у цій сфері, характеристика адміністративно-правового статусу публічної адміністрації, що здійснює охорону природних ресурсів.

Процес побудови незалежної правової держави передбачає наявність цілісної та ефективної системи органів державної влади, які покликані забезпечувати виконання завдань та функцій держави через управлінський механізм (суб'єкти влади), наділений владними повноваженнями. Тому «державну владу» можна розглядати як сукупність владних державних повноважень і сукупність державних органів [2, с. 36], що законодавчо регулюється за допомогою адміністративно-правових норм.

3. Кисіль адміністративне право розглядає як галузь права, норми якої регулюють суспільні відносини управлінського характеру, що виникають у зв'язку з організацією та безпосереднім здійсненням виконавчої та розпорядчої діяльності органами виконавчої влади держави, а також у зв'язку зі здійсненням іншими державними органами внутрішньої організаційної управлінської діяльності [3].

Відповідно до Конституції України та законів України владними повноваженнями наділені державні органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи.

Наявність владних повноважень визначається правовим статусом, тобто обсягом прав та обов'язків органів державної влади. Щодо органів публічної адміністрації, то вони наділені адміністративно-правовим статусом.

Адміністративно-правовий статус органів публічної адміністрації включає в себе обсяг владних повноважень, а саме компетенцію, закріплену у компетенційних (або «статутних») нормативно-правових актах, що доповнюється важливими елементами – завданнями, функціями, характером взаємозв'язків з іншими органами (як «по вертикалі», так і «по горизонталі»), місцем в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядком вирішення установчих і кадрових питань [4, с. 30-32].

О. Музичук під правовим статусом суб'єкта адміністративно-правових відносин визначає систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення в системі правовідносин, вказують на його відмінність від інших суб'єктів і порядок взаємовідносин між ними [5].

Під поняттям «публічна адміністрація» розуміють: сукупність органів, установ та організацій, які здійснюють адміністративні функції; адміністративну діяльність, яка здійснюється цією адміністрацією в інтересах суспільства; сферу управління публічним сектором з боку тієї ж публічної адміністрації [6, с. 41].

В. Авер'янов «публічну адміністрацію» розглядає як сукупність органів виконавчої влади та органів виконавчого самоврядування, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону та здійснюють інші публічно-управлінські функції [7, с. 117].

У свою чергу В. Колпакова зазначає, що публічна адміністрація – це система організаційно-структурних утворень, які на законних підставах набули владних повноважень для їх реалізації в публічних інтересах. Усе це зумовлює необхідність розглядати теорію

публічної адміністрації як методологічну основу адміністративного права і використовувати її поняття як базове у формуванні адміністративно-правових відносин [8, с. 36].

Отже, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють охорону природних ресурсів, їх місце та роль у державному управлінні окреслені певними правовими рамками, визначаються Конституцією України, законами України та іншими підзаконними нормативно-правовими актами відповідно до наданих прав і покладених на них обов'язків і на підставі яких здійснюється необхідна охорона.

Природні ресурси – тіла та сили природи, які на певному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності. Головна ознака природних ресурсів – зміна їхніх властивостей при залученні до виробничого процесу. До ресурсів належать складові надр Землі, вода, природний рослинний та тваринний світ, а також земля [9].

Природні ресурси – це компоненти та сили природи, що використовуються або можуть бути використані як засоби виробництва та предмети споживання для задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства, підвищення якості життя людей. За своєю матеріальною сутністю природні ресурси вважаються частиною географічного середовища. Це – сукупність природних умов існування та діяльності людей. Вони належать до компонентів природи, а відтак їх розподіл на Землі та концентрація в її надрах визначаються природними закономірностями. У розумінні О. Мінца природні ресурси – «тіла і сили природи, які на даному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності». М. Реймерс пише, що природні ресурси – це природні об'єкти і явища, що використовуються в теперішньому і майбутньому для прямого і непрямого споживання, сприяють створенню матеріальних багатств, відтворенню трудових ресурсів, підтримці умов існування людини, підвищенню якості життя, зокрема феномени природи. Категорія «природні ресурси» вказує на безпосередній зв'язок природи з господарською діяльністю людини, що нерідко призводить до негативних суспільних явищ, завдаючи природі значної шкоди [10].

Таким чином, природні ресурси є компонентами навколишнього середовища, серед яких виділяють: водне середовище, повітряне середовище, ґрунт, рослинний і тваринний світ, геологічне, техногенне, соціальне середовища. Оскільки природні ресурси України є власністю Українського народу, від його імені права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах, визначених Конституцією України та іншими законами України, громадяни мають право користуватися природними ресурсами відповідно до законів.

На цій основі необхідно зазначити, що державній охороні підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси – як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в певний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Основним суб'єктом публічної адміністрації, який здійснює адміністративно-правову охорону природних ресурсів, є Міністерство екології та природних ресурсів України та Генеральний прокурор і підпорядковані йому прокурори. Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Свою діяльність Мінприроди України здійснює у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, поводження з відходами,

небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, а також проведення державної екологічної експертизи.

Міністерство наділено повноваженнями у сферах охорони атмосферного повітря, збереження озонового шару, раціонального використання, відтворення й охорони об'єктів тваринного і рослинного світу, відтворення та охорони земель, охорони та відтворення вод (поверхневі, підземні, морські), раціонального використання водних ресурсів. Окрім того відомство забезпечує нормативно-правове регулювання розвитку водного господарства і меліорації земель, геологічного вивчення та раціонального використання надр, контролю за дотриманням природоохоронного законодавства [11].

Мінприроди України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні і забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах своєї компетенції – біологічної, генетичної та радіаційної безпеки, поводження з відходами, пестицидами і агрохімікатами, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів (надр, поверхневих і підземних вод, внутрішніх морських вод і територіального моря, атмосферного повітря, лісів, тваринного (зокрема водних живих ресурсів, мисливських і немисливських видів тварин) і рослинного світу та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України (природні ресурси), відтворення та охорони земель, збереження, відтворення і невиснажливого використання біо- та ландшафтного різноманіття, формування, збереження і використання екологічної мережі, організації, охорони та використання природно-заповідного фонду, збереження озонового шару, регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату й адаптації до його змін і виконання у межах компетенції вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, розвитку водного господарства і меліорації земель, геологічного вивчення та раціонального використання надр, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів.

Свою діяльність Мінприроди здійснює на основі Положення про Міністерство екології та природних ресурсів, затвердженого Указом Президента України від 13 квітня 2011 року № 452/2011 [12].

Основними завданнями Мінприроди України є: 1) формування державної політики у сферах: охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах своєї компетенції – біологічної, генетичної та радіаційної безпеки, поводження з відходами, пестицидами і агрохімікатами, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, відтворення та охорони земель, збереження, відтворення та невиснажливого використання біо- та ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної мережі, організації, охорони та використання природно-заповідного фонду, охорони атмосферного повітря, збереження озонового шару, регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату й адаптації до його змін і виконання у межах компетенції вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, розвитку водного господарства і меліорації земель, геологічного вивчення та раціонального використання надр; державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання, відтворення й охорону природних ресурсів, відтворення та охорону земель, екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, охорону та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, збереження, відтворення і невиснажливе використання біо- та ландшафтного

різноманіття, формування, збереження і використання екологічної мережі, з питань поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, дотримання вимог біологічної та генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів (ГМО) у відкритій системі, здійснення державного геологічного контролю; 2) реалізація державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах своєї компетенції біологічної та генетичної безпеки, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів, відтворення та охорони земель, збереження, відтворення і невиснажливого використання біо- та ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної мережі, організації, охорони та використання природно-заповідного фонду, охорони атмосферного повітря, збереження озонового шару, регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату та адаптації до його змін і виконання в межах компетенції вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї та реалізація у межах компетенції державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

Отже, адміністративно-правовий статус публічної адміністрації, яка здійснює охорону природних ресурсів, складається з сукупності їхніх обов'язків і права. Найбільший внесок в аналізовану сферу дослідження робить Міністерства екології та природних ресурсів України як центральний орган виконавчої влади з питань охорони природних ресурсів.

Використана література

1. Конституція України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Малый А.Ф. Органы государственной власти области : проблемы организации / А.Ф. Малый. – Архангельск : Изд-во Помор. ун-та, 1999. – 160 с.
3. Адміністративне право : навчальний посіб. – К. : Алерта, 2011. – 696 с.
4. Авер'янов В. Організація виконавчої влади: необхідність усунення внутрішніх суперечностей // Право України. – 2009. – № 5 – С. 30-35.
5. Музичук О.М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб'єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 316-321
6. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 1632 с.
7. Авер'янов В.Б. Реформування українського адміністративного права : ґрунтовний привід для теоретичної дискусії // Право України. – 2003. – № 5. – С. 117-122.
8. Колпаков В.К. Предмет адміністративного права : сучасний вимір // Юридична Україна. – 2008. – № 3. – С. 35-36.
9. Екологічний менеджмент : навчальний посібник ; за ред. В.Ф. Семенова, О.Л. Михайлюк ; ОДЕУ. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
10. Екологія : підручник / [С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін.]. – К. : КНЕУ, 2005. – 371 с. – Режим доступу : <http://javalibre.com.ua/java-book/book/2910984>
11. Міністерство екології і природних ресурсів України. – Режим доступу : [//www.menr.gov.ua/content/article/37](http://www.menr.gov.ua/content/article/37)
12. Положення про Міністерство екології та природних ресурсів : Указ Президента України від 13.04.11 р. № 452/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – С. 255.

УДК 342:35.07

ШИЛЕНКО М., здобувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

***Анотація.** Досліджено напрямки державної політики щодо реалізації програм державної підтримки малого підприємництва. На основі здійснення порівняльного аналізу національного і зарубіжного законодавства з'ясовано повноваження органів публічної адміністрації щодо реалізації програм державної підтримки малого підприємництва. Запропоновано визначення державної підтримки як форми захисту суб'єктів малого підприємництва.*

***Ключові слова:** державна підтримка, публічна адміністрація, суб'єкти малого підприємництва, захист, сприятливі умови для розвитку.*

***Аннотация.** Исследованы направления государственной политики в сфере реализации программ государственной поддержки субъектов малого бизнеса. На основе сравнительного анализа национального и зарубежного законодательства выявлены основные полномочия органов публичной администрации в сфере государственной поддержки малого предпринимательства. Предложено определение государственной поддержки как формы защиты малого предпринимательства.*

***Ключевые слова:** государственная поддержка, публичная администрация, субъекты малого предпринимательства, условия для успешного развития.*

***Summary.** The ways of state support of the small business is investigated. With the help of comparative analysis of the national and foreign legislation of state support the main powers of public administration are discovered. The definition of concept state support as a form of protection of the subjects of small business is determined.*

***Keywords:** state support, public administration, the subjects of small business, protection, conditions for development.*

Перехід до ринкових умов господарювання в Україні з особливою гостротою поставив питання про роль і місце держави в економічних процесах, особливо в регулюванні та підтримці малого підприємництва. Світовий досвід і практика господарювання доводять, що саме існування і взаємодія великих, середніх і малих підприємств, їх природно регульоване оптимальне співвідношення становлять характерну рису ринкової економіки [1, с.16].

Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва була предметом дослідження багатьох науковців у сфері економіки та права, зокрема В. Авер'янов, Д. Бахрах, Ю. Битяк, З. Варналій, О. Волкович, В. Галуцько, В. Ляшенко, В. Опришко, В. Селіванов, Ф. Шульженко проаналізували окремі правові аспекти державної підтримки малого підприємництва. І. Труш присвятив цій проблеми дисертаційне дослідження, в якому запропонував шляхи удосконалення господарсько-правового забезпечення державної підтримки малого підприємництва [2]. Однак дослідження державної підтримки суб'єктів малого підприємництва як однієї з форм їх державного захисту залишилося поза увагою науковців.

Необхідність державної підтримки малого бізнесу зумовлюється тим, що саме цей сектор економіки вважається найбільш уразливим до таких несприятливих факторів, як

невизначеність економічної стратегії, податковий тягар, свавілля органів публічної адміністрації, інфляційний тиск, конкуренція суб'єктів крупного бізнесу тощо.

Мета статті – дослідження змісту та основних напрямків державної підтримки як форми захисту суб'єктів малого підприємництва в Україні. Її новизна полягає у визначенні особливостей державної підтримки як форми захисту суб'єктів малого підприємництва.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснення аналізу визначення державної підтримки малого підприємництва, яке запропонували З. Варналій І. Труш, і надання власного визначення поняття державної підтримки; 2) дослідження напрямків державної політики щодо реалізації програм державної підтримки; 3) проведення порівняльного аналізу національного і закордонного законодавства щодо підтримки малого підприємництва.

Уперше в історії незалежної України державна підтримка малого бізнесу була передбачена Законом України «Про державну підтримку суб'єктів малого підприємництва» [3]. Відповідно до реалізації основних напрямків державної підтримки малого підприємництва, які були визначені статтею 5 зазначеного Закону, в Україні функціонує розгалужена інфраструктура підтримки малого підприємництва. Станом на 1.01.2011 р. у регіонах консультативну та фінансову допомогу малому підприємству надавали 69 бізнес-інкубаторів, 438 бізнес-центрів, 243 фонди підтримки підприємства, 659 кредитних спілок, 457 страхових організацій, 760 лізингових центрів, 2973 громадські об'єднання суб'єктів підприємництва, 2254 аудиторські фірми та приватних аудитори, 2988 інвестиційних та інноваційних фондів та компаній, 3168 інформаційно-консультативних установ [4]. Відповідно до п 2 Постанови КМУ від 21.05.09 р. № 510 «Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва» бізнес-центром вважається організація, яка надає інформаційні, консалтингові, маркетингові та інші послуги суб'єктам малого та середнього підприємництва, особам, що мають намір провадити підприємницьку діяльність. Під бізнес інкубатором розуміється організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності [5]. Також зазначена Постанова КМУ визначила процедуру реєстрації комерційних і некомерційних організацій незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва, що виникають у процесі організації та провадження підприємницької діяльності [5].

І. Труш визначає державну підтримку малого підприємництва – як напрямок діяльності органів державної влади щодо покращення умов реалізації права людини на підприємницьку діяльність, гарантованої чинним законодавством, створення політичних, правових, економічних, соціальних, інформаційних та інших умов для його існування та розвитку [2. с. 8].

За визначенням З. Варналія, державна політика підтримки малого підприємництва – це сукупність (комплекс) пріоритетних рішень, які визначають основні напрямки і форми правового, економічного та організаційного сприяння розвитку малого підприємництва з урахуванням інтересів держави та суб'єктів господарювання. Під державною підтримкою він розуміє, з одного боку, державне регулювання цього сектору економіки, що передбачає насамперед свідоме формування державними структурами правових, економічних та організаційних умов становлення і розвитку

малого підприємництва, а з іншого боку – створення стимулів, використання матеріальних і фінансових ресурсів, які залучаються у сферу малого підприємництва на пільгових засадах або безоплатно [6].

Аналізуючи вищезазначені думки, можна виділити дві характерні особливості державної підтримки. Сутність першої зводиться до наявності необхідного суб'єкта здійснення державної підтримки – органів публічної адміністрації в особі державних органів та органів місцевого самоврядування, що мають повноваження у сфері підтримки. Друга особливість визначає напрямки здійснення державної підтримки, які зводяться до вжиття певних організаційних і правових заходів з метою утворення сприятливих умов функціонування суб'єктів малого підприємництва, спрямованих на їхню охорону та забезпечення як інтересів держави, так й інтересів суб'єктів підприємництва.

З урахуванням вищенаведених визначень можна запропонувати власне визначення державної підтримки як комплексу економічних, організаційних і правових заходів, здійснюваних органами підтримки малого підприємництва відповідно до основних напрямків державної підтримки малого підприємництва та Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва з метою охорони та захисту суб'єктів малого підприємництва з урахуванням публічних інтересів держави та приватних інтересів суб'єктів малого підприємництва.

Відповідно до наведеного вище визначення можна дійти висновку, що державна підтримка реалізується у двох функціях – економічній та організаційно-правовій. Економічна виявляється у забезпеченні їх певними матеріально-технічними ресурсами (зокрема надання земельних ділянок, об'єктів державного і комунального майна, цільових кредитів та інших видів допомоги – цільових субсидій, податкових пільг тощо – з метою створення сприятливих економічних умов для реалізації громадянами конституційного права на підприємницьку діяльність). Реалізація організаційно-правової функції передбачає наведення елементарного порядку в зовнішньому середовищі малого підприємництва, що зумовлюється наявністю відповідної правової бази щодо організації діяльності органів управління підприємницькою сферою, обмеження адміністративних бар'єрів, захисту громадян-підприємців від втручання в їхню діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування.

Як зазначено у статті 3 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [7], мета державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні опосередковується досягненням таких завдань: 1) створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва; 2) забезпечення розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності; 3) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) сприяння провадженню суб'єктами малого і середнього підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки; 5) забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян [7].

Сутність державної підтримки зводиться до захисту суб'єктів малого підприємництва від свавілля чиновників, утворення умов для їх розвитку, що опосередковується розробкою конкретних заходів, здійснюваних переважно за такими напрямками, що знайшли своє відбиття в Національній програмі сприяння розвитку малого підприємництва [8]:

1) удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності громадян; оскільки правове забезпечення залишається надто складним і розгалуженим. Удосконалення законодавчої бази повинно забезпечити стабільну нормативно-правову основу для ефективного розвитку підприємницької діяльності;

2) формування єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності, яка має на меті істотне вдосконалення правового регулювання господарських і адміністративних відносин органами публічної адміністрації та суб'єктами малого підприємництва. Заходи щодо реалізації цього напрямку повинні включати безпосередню участь представників суб'єктів підприємницької діяльності в дорадчих органах при місцевих органах виконавчої влади або місцевого самоврядування, обов'язкове залучення їх до проведення громадських слухань, круглих столів з обговорення проектів регуляторних актів;

3) активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки діяльності, тому що ситуація з фінансуванням малого підприємництва в цілому вимагає невідкладної побудови небанківського фінансово-кредитного сектору, спрямованого виключно на підтримку діяльності громадян-підприємців. Наприклад, сприяння участі підприємців у проведенні різноманітних презентацій, інвестиційних бізнес-проектів, конференцій, засідань «круглих столів», що спрямовані на стимулювання співпраці підприємців з регіональними, Всеукраїнським фондами підтримки малого підприємництва в наданні на конкурсній основі фінансової допомоги суб'єктам підприємництва, зокрема на часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами, залученими ними для реалізації інвестиційних проектів; або короткострокове мікрокредитування суб'єктів малого бізнесу під мінімальний відсоток чи часткова компенсація витрат на придбання основних фондів або орендної плати за виробничі приміщення підприємцями, які започатковують бізнес;

4) сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва, що має на меті утворення бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів регіональних і місцевих фондів підтримки підприємництва, кредитних спілок, страхових організацій, лізингових центрів, громадських об'єднань суб'єктів підприємництва, інвестиційних та інноваційних фондів, а також інших інформаційно-консультативних установ;

5) упровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва, що вимагає від місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування вжиття конкретних практичних заходів щодо створення та підтримки сприятливого середовища для діяльності суб'єктів малого підприємництва.

Аналіз світового досвіду свідчить, що сприяння та підтримка малого підприємництва є самостійною складовою державної економічної політики в багатьох країнах. Тому існують спеціальні державні (урядові) органи управління (координації) та підтримки малого бізнесу. Наприклад, у Канаді – це Міністерство у справах малого бізнесу; в Японії – Національна адміністрація малого бізнесу; в Росії – Державний комітет Російської Федерації з підтримки та розвитку малого підприємництва (створений у червні 1996 року); у США – Адміністрація малого бізнесу; в Бельгії, Люксембурзі – Міністерство середнього класу; у ФРН, Франції, Італії – підрозділи (департаменти) міністерств економіки, промисловості або торгівлі тощо Поряд із центральними органами місцеві органи влади (штатів, земель, муніципалітетів) надають усебічну підтримку суб'єктам малого підприємництва [6; 9, с. 165].

У Російській Федерації, Республіці Білорусь та інших колишніх республіках СРСР також існують державні програми підтримки суб'єктів малого підприємництва, які розроблені на підставі відповідних законів, зокрема Федерального Закону «Про розвиток малого і середнього підприємництва у Російській Федерації» [10], Закону

Республіки Білорусь «Про державну підтримку малого підприємництва в Республіки Білорусь» [11]. Якщо аналізувати норми цих законів, то можна говорити як про спільні риси, так і про відмінності. Так, до спільних рис відносяться: по-перше, наявність однакових державних центральних органів управління загальної компетенції – в особі уряду, і спеціальної компетенції, до яких відносяться органи, що безпосередньо здійснюють повноваження щодо регулювання і підтримки підприємницької сфери. По-друге, наявність єдиної державної програми щодо розвитку і підтримки суб'єктів малого підприємництва і розроблених відповідно до неї Регіональних програм підтримки малого підприємництва. Для фінансування заходів, передбачених цими програмами, утворюються відповідні фонди, кошти яких формуються за рахунок державного та місцевих бюджетів, кредитних ресурсів, коштів, одержаних від приватизації державного та відчуження комунального майна, добровільних внесків фізичних і юридичних осіб.

До відмінностей можна віднести наявність тільки в російському законодавстві легального визначення поняття державної підтримки підприємництва. Зокрема ст. 1 Федерального Закону «Про розвиток малого і середнього підприємництва» зазначає, що державна підтримка малого і середнього підприємництва – це діяльність органів державної влади РФ, органів державної влади суб'єктів РФ, органів місцевого самоврядування та функціонування інфраструктури підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, спрямовані на реалізацію заходів, передбачених федеральними програмами розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва, регіональними програмами розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва та муніципальними програмами розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва [10]. Також у Російській Федерації відповідно до ст. 8 Федерального Закону «Про розвиток малого і середнього підприємництва» передбачено ведення спеціальних реєстрів суб'єктів малого і середнього підприємництва, ті отримують державну підтримку, при цьому інформація з них є відкритою для фізичних і юридичних осіб [10].

Щодо України, то відповідно до статей 6-10 Закону України «Про підтримку малого підприємництва» державну підтримку малого підприємництва здійснюють Кабінет Міністрів України як центральний орган виконавчої влади, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері розвитку малого і середнього підприємництва.

На сьогодні спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (далі – Мінекономрозвитку України) як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Мінекономрозвитку входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики економічного і соціального розвитку, цінової, промислової, інвестиційної, зовнішньоекономічної політики, державної політики у сфері торгівлі, державної регіональної політики, державної політики з питань розвитку підприємництва, технічного регулювання та захисту прав споживачів, а також міжвідомчої координації з питань економічного і соціального співробітництва України з Євросоюзом [12].

Державна служба з питань регуляторної політики та розвитку підприємства – це інший центральний орган виконавчої влади, утворений відповідно до Указу Президента України «Про Державну службу з питань регуляторної політики та розвитку підприємства» [13] та зобов'язаний готувати кожні два роки Національну доповідь

про стан і перспективи розвитку підприємництва в Україні та представляти її відповідним органам до 1 березня року, що настає за звітним періодом.

Як зазначено у ст. 15 Закону «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [7], державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, зокрема підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів і кадрів ведення бізнесу.

Основними видами фінансової державної підтримки є: 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів і платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) надання кредитів, зокрема мікrokредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій;

Інформаційна державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва може здійснюватися шляхом: 1) створення та забезпечення функціонування державних, регіональних і місцевих інформаційних систем, інформаційно-телекомунікаційних мереж, сприяння започаткуванню підприємницької діяльності за допомогою Інтернету; 2) надання інформації: про стан виконання державних, регіональних і місцевих програм розвитку малого та середнього підприємництва та рівень ефективності державної підтримки: про стан розвитку малого і середнього підприємництва; про об'єкти інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва; Консультаційна державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва може здійснюватися шляхом: сприяння утворенню об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, які надають консультаційні послуги суб'єктам малого і середнього підприємництва, та забезпечення їх діяльності; спрощення доступу до інформації в режимі реального часу.

Отже, підводячи підсумок, пропонуємо визначення державної підтримки як комплексу економічних, організаційних і правових заходів, здійснюваних органами підтримки малого підприємництва відповідно до основних напрямків державної підтримки малого підприємництва та національної програми сприяння розвитку малого підприємництва з метою охорони та захисту суб'єктів малого підприємництва з урахуванням публічних інтересів держави та приватних інтересів суб'єктів малого підприємництва.

Використана література

1. Селіванов В. Підприємництво в Україні : проблеми становлення та перспективи розвитку // Право України. – 1995. – № 7. – С. 16-22.
2. Труш І.В. Господарсько-правове забезпечення державної підтримки малого підприємництва : автор. дис. канд. юрид. наук : спец 12.00.04 / І.В. Труш. – Ін-т екон.-прав. дослідж. НАН України. – Донецьк, 2005. – 19 с.

3. Про державну підтримку малого підприємництва : Закон України від 19.10.00 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 51-52. – Ст. 447 (втратив чинність).
4. Інформація про виконання в Україні заходів регіональних програм розвитку малого підприємництва за 2009-2010 роки. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>
5. Про затвердження Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва : постанова КМУ від 21.05.09 р. № 510. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Мале підприємництво : основи теорії і практики / Перша Українська електронна бібліотека підручників. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com.ua>
7. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.12 р. № 4618-VI. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>
8. Про національну програму сприяння малого підприємництва : Закон України від 21.12.00 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 7. – Ст. 35.
9. Ямкова І. Державна підтримка підприємницької діяльності громадян // Економіка та право. – 2011. – № 3. – С.163-167.
10. О развитии малого и среднего предпринимательства в Российской Федерации: Федеральный Закон от 24.07.07 г. – Режим доступа : <http://base.garant.ru/12154854>
11. О государственной поддержке малого предпринимательства в Республике Беларусь : Закон Республики Беларусь от 16.10.96 г. – Режим доступа : www.levonevski.net/pravo/razdel2/num5/2d546.html
12. Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : Указ Президента України від 31.05.11 р. № 634/2011. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
13. Про Державну службу з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва : Указ Президента України від 19.12.11 р. № 1168/201. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

~~~~~ * * * ~~~~~

До відома авторів

Журнал “Інформація і право” видається в установленому законодавством порядку для висвітлення результатів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, а також дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата юридичних наук з проблем теорії та методології інформаційного права, інформаційного законодавства, інформаційних технологій та інформатизації, соціальних комунікацій, міжнародного права та інформаційної безпеки в умовах становлення інформаційного суспільства.

Зміст матеріалів статей має бути спрямований на вирішення визначених автором наукових завдань, згідно таких основних напрямів досліджень, як:

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО:

- Теорія та методологія інформаційного права.
- Інформаційне законодавство.
- Діяльність в інформаційній сфері.
- Міжнародне співробітництво в інформаційному просторі.
- Інформаційна безпека.

ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ НАУКИ:

- Інформаційно-технологічна діяльність.
- Телекомунікаційні системи та мережі.
- Захист даних та інформаційних ресурсів.
- Моделювання інформаційних процесів та явищ.
- Системи та засоби штучного інтелекту.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ:

- Теорія та історія соціальних комунікацій, мас-медіа та видавництва.
- Прикладні соціальні комунікації.
- Соціальна інформатика.
- Документознавство та книгознавство.
- Вплив інформаційних засобів та маніпулювання свідомістю людини.

Вимоги до оформлення

- 1) Статтю слід подавати українською мовою, виготовлену у друкарський спосіб, та її електронну версію (структура та зміст якої повністю відповідають друкованому варіанту) у вигляді файлу:

- у редакторі *Word*, шрифт – *Times New Roman*, з розширенням *.doc*, кегль – 13;
- параметри сторінки – формат *A-4*, розташування тексту (таблиці, діаграми тощо) книжне, береги поля (верхній, нижній, лівий і правий краї) – 20 мм;
- відстань між рядками – 1 інтервал;
- кількість матеріалу однієї статті – не більше 10 стор.

Стаття має передбачати такі обов’язкові структурні елементи:

- УДК, ім’я та прізвище, науковий ступінь, вчене звання автора;
- назва статті, анотація та ключові слова – укр., рос., англ. мовами;

- **розв’язання проблеми:**
 - **постановка проблеми** (загальна характеристика) та аналіз досліджень (публікацій), в яких започатковано розв’язання проблеми, виділення не вирішених її частин, котрим присвячується стаття;
 - **формування мети** (постановка завдання) статті;
 - **виклад основних положень – вирішення завдання та обґрунтування результатів;**
- **висновки, пропозиції за результатами розв’язання проблеми;**
- **перспективи щодо подальших досліджень;**
- **використана література** (згідно з наказом ВАК України від 26.01.08 р. № 63);
- **підпис, адреса (e-адреса), телефон автора.**

2) Подавати письмовий Відгук на статтю, підписаний особою, яка має науковий ступінь.

Відгук має бути обґрунтований та чітко структурований згідно наступних частин:

- **Актуальність теми.**
- **Новизна та обґрунтованість одержаних результатів.**
- **Наукова (практична) цінність результатів.**

3) Рукопис статті та Відгук мають бути ретельно вичитаними, виправленими і підписаними відповідними особами.

4) За надання послуг щодо розгляду, форматування, корегування, тиражування та ін. робіт, пов’язаних з публікацією статей та виданням журналу, пропонується здійснити оплату в розмірі 120 грн. на рахунок Інституту.

Реквізити для оплати робіт та адреса для отримання автором екземпляра журналу:

- код ЄДРПОУ 25959933, р/р № 31251201111870, МФО 820019 в ГУДСКУ у м. Києві (з приміткою – за науковий журнал);
- **адреса редакції:** 01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В. Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України.

Копію квитанції прохання направити на e-адресу: bvm777@ukr.net

Д о у в а г и

- Редакційна колегія не завжди поділяє погляди авторів публікацій. Статті видаються в авторській редакції.
- Редакційна колегія залишає за собою право на:
 - відхилення матеріалів статей які не відповідають тематиці Журналу, або таких, які виконані з порушенням зазначених вище Вимог до оформлення статей та експертних відгуків;
 - внесення до статті змін редакційного змісту у зв’язку зі скороченням обсягу матеріалу.
- Листування з читачами – тільки на сторінках журналу.

*** * * * ***

Інформація і право

Науковий журнал

Засновники:	- Науково-дослідний інститут інформатики і права
Національної академії правових наук України;
- Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
Національної академії наук України;
- Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”.
Видавець журналу –	© Науково-дослідний інститут інформатики і права
Національної академії правових наук України.
Адреса редакції –	01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В.
Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної
академії правових наук України. Тел.: 234-94-56, 234-91-33.
Веб-сторінки журналу
у мережі Інтернет:	//www.ippi.org.ua (НДІІП НАПрН України);
//www.nbuv.gov.ua (Нац. бібліотека України ім. В.І. Вернадського).